

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המערכת:

משה טשרנוביץ — עורך אחראי

חיים ליף — עורך, גבריאל פרייל — עורך מיחד

מועצת המערכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלקין, אברהם י. כ"ץ

(329)

ניסן-אייר, תשל"ז

שנה ל"א (כרך ס"ח)

התוכן

- 161 אנטומיה של גבולות . . . . . ירחמיאל ווירניק
- 164 מעשה המרכבה של הממשלה החדשה . . . . . יצחק ארג
- 166 קריאות ביניים . . . . . ש. שלום
- 168 שירי זמן אחר (הרהורים על שירת פרייל המאוחרת) . . . . . דן מירון
- 182 נאום בארובה (סיפור) . . . . . רחל איתן
- 189 מעבר לשינה ויקיצה (שיר) . . . . . גבריאל פרייל
- לזכר פגישה עם ש"י עגנון: לא פרשן ליצירתו ולא נביא בעירו
- 190 שרגא אבנרי
- 191 מסע בני-ישראל כים-סוף ולהר סיני ביציאת מצרים . . . . . מנשה הראל
- 194 מחודש לחודש . . . . . י. מישאל
- החיים והספרות — עיון ב„פגישות ודברים עם סופרי
- 197 הדור" לאברהם ברוידס . . . . . רבקה פרידמן
- 199 שני ספריו האחרונים של פרופ' ש"ה ברגמן . . . . . פלמיאל בירנבוים
- רשימות:
- 201 הסופר והקורא (מסה זוטא) . . . . . י. זמורה
- 203 גלויות-אור מישאל . . . . . י. ד. אברמסקי
- 205 על לשונו של דב סדן . . . . . ק. בכרך
- 206 בין ספרים חדשים . . . . .
- 207 ידיעות . . . . .

„ בצרון ”
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor

HAYIM LEAF, Editor; GABRIEL PREIL, Special Editor

Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Abraham I. Katsh,

Harry M. Orlinsky

Thirty-Eighth Year of Publication

Vol. LXVIII NISAN - IYAR, 5737 (April - May, 1977) (329)

CONTENTS:

Anatomy of Borders	<i>Y. Wernik</i>	161
Coalition of the New Israeli Government	<i>I. Ereg</i>	164
The Israeli Situation — Vital Tasks	<i>Sh Shalom</i>	166
Gabriel Preil's Later Poems	<i>Dan Meron</i>	168
An Old Man Talks (Story)	<i>R. Eitan</i>	182
Beyond Sleep and Awakening (Poem)	<i>Gabriel Preil</i>	189
An Encounter with Sh. I. Agnon	<i>Sh Avnery</i>	190
The Exodus and the Israelite Route Through Sinai	<i>M. Harel</i>	191
The Month in Review	<i>I. Mishael</i>	194
A. Broides' Memoires	<i>R. Friedman</i>	197
The Posthumous Works of Sh. H. Bergman	<i>P. Birnbaum</i>	199
Notes and Comments :		
The Writer and the Reader	<i>I. Zemora</i>	201
Air Letters From Jerusalem	<i>I. D. Abramsky</i>	203
The Style of Dov Sadan	<i>K. Bachrach</i>	205
Recent Books	<i>Avshalom</i>	206
News and Events		207

BITZARON
1141 Broadway
N.Y., N.Y. 10001
MU 6-7680

בַּצְרוּן

נוסד עלידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

(329)

ניסן-אייר, תשל"ז

שנה ל"א (כרך ס"ח)

אנטומיה של גבולות

מאת ירחמיאל ווירניק

אחת התופעות המעניינות והחשובות המציינות את החיים המדיניים בישראל בשנים האחרונות, היא עלייתה של „תנועת ארץ ישראל השלימה“ על הבמה הציבורית. השקפת-עולמה של תנועה זו אינה עוד נחלתו של מיעוט מבוטל בארץ. היא הכתה שורשים בשכבות שונות של הציבור ותקעה יתדות כמעט בכל המפלגות הפוליטיות בארץ-ישראל — החל מימין וכלה בשמאל. דוגלים בה בני מעמדות עליונים והמוני עם, דתיים וקטני אמונה, סוציאליסטים ואנטי-סוציאליסטים — וכולם מתכנסים תחת חופה רעיונית אחת. מה שמאחד אותם הוא העיקרון, כי כל השטחים, שנפלו בחלקה של ישראל בעקבות מלחמת ששת הימים — אינם שטחים כבושים, אלא שטחים משוחררים ועל כן הם חלק בלתי-נפרד של מדינת היהודים.

הנימוקים להצדקתה של השקפה זו שונים. הדתיים טוענים, כי אין ישראל צריכה „להכשר“ מטעם אירגון האומות המאוחדות לתחומי גבולותיה. גבולות אלה נקבעו, לפני אלפי שנים, על ידי התורה, ככתוב: „לך אתן את הארץ הזאת מנחל מצרים עד הנהר הגדול, נהר פרת“. ללמדך, כי לא רק בית-לחם וחברון ועזה, אלא גם סיני הם חלק בלתי-נפרד ממדינת היהודים.

המיגזר (סקטור) החילוני מה אומר? ישראל צריכה לשטחים המשוחררים על מנת לפתור את בעיית היהודים בכל הגלויות, כולל גלות אמריקה. שמא תאמר: מה ענין שמיטה אצל הר-סיני? הלוא קיים הבדל תהומי בין מצבם של היהודים ברוסיה לבין מצבם בארצות-הברית. אמריקה היא ארץ חופשית, שבה נהנים היהודים מכל הזכויות האזרחיות, והם תופסים עמדות חשובות בכל שטחי החיים וכיצד ייתכן להשוות את מצבו של היישוב היהודי באמריקה לזה של רוסיה הסוביטית?

לדעת תנועת ארץ-ישראל השלימה יש ויש דמיון. אמריקה היא אמנם גלות טובה, אבל כל גלות — גם הטובה מנוונת. בגלות הסוביטית הרעה כופים על היהודים את התבוללות, שעה שבגלות האמריקאית הטובה מתבוללים היהודים מרצון. מבחינה היסטורית אין כל הבדל יסודי בין התבוללות כפויה לבין התבוללות מרצון, בין חיסול פיסי לבין חיסול רוחני. התוצאה היא אחת: כלייה.

זאת ועוד: תנועת ארץ-ישראל השלימה מדגישה, כי אין יהדות ארצות-הברית מחוסנת בפני האנטישמיות. דוגמא? גם בגרמניה נהנו היהודים, במשך שנים רבות, מכל הזכויות האזרחיות; אולם עובדה זו לא מנעה בעד הופעתו של ההיטלריום עם תופעות-הלווי של תנועה שטנית זו.

הוזה אומר, כי חיטול הגלויות, כל הגלויות — הטובות והרעות — הוא בבחינת צו היסטורי. מדינת ישראל חייבת להתכונן לקלוט מיליונים עולים מכל קצווי תבל. לא תיתכן קליטתה של עליה המונית ללא סיפוחם של השטחים המשוחררים לגבולות הארץ.

חסידי אידיאלוגיה זו טוענים — ובמידה רבה של צדק — כי גם עם סיפוח השטחים אין מדינת היהודים ארץ רחבת-ידיים. שטחה — כולל סיני — מגיע רק ל-34,500 מיליון מטר מרובעים, שעה ששטחן של 14 המדינות הערביות משתרע על למעלה מארבעה וחצי מיליון מטר מרובעים, המאוכלסים ב-105 מיליון נפשות בלבד. שטחן של ארצות ערב גדול מאירופה, וגדול פי 130 מזה של ישראל. דרישת הערבים למסור לרשותם 27,000 מיליון מטר מרובעים, נועדה להפוך את ישראל למדינה גמדית, מוקפת אויבים, שאפשרות קיומה מוטלת בספק רב.

ב.

ומה בדבר הבעיה הדימוגרפית של האוכלוסיה הערבית בארץ? חסידי ארץ-ישראל השלימה אינם מודאגים מכך. הם טוענים, כי אילו התחשבה הציונות בדימוגרפיה, הרי לא היתה מדינת ישראל קיימת כלל. תולדות ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל הן תולדות עלייתן של קבוצות קטנות, שמספרן גדל משנה לשנה, והן פרו ורבו ומלאו את הארץ. צא ולמד: לפני 29 שנה, עם תקומת המדינה, מנה היישוב היהודי 650,000 נפשות בלבד. עתה הוא מגיע לשלושה מיליון — גידול פי ארבעה. אמור מעתה, כי ההסטוריה של העלייה היהודית עשויה לחזור על עצמה. האידיאלוגים של תנועת ארץ-ישראל השלימה סמוכים ובטוחים, כי המוני עולים יבואו מרוסיה, מאמריקה הלטינית, מאירופה ומארצות-הברית. חזון קיבוץ-הגלויות הוא צו היסטורי ואין זו אלא שאלה של זמן, שחזון זה יקרום עור וגידים.

וכיצד יגיב העולם על סיפוח השטחים? תשובתם של אנשי ארץ-ישראל השלימה היא חד-משמעית: ראשית, אין זה חשוב מה שיגידו הגויים, אלא מה שיעשו היהודים; שנית, אין לגויים רשות להטיף מוסר ליהודים לאחר שעברו בשתיקה כשמיליונים מבני עמנו נרצחו בתאי הגזים של היטלר.

ג.

בדעות שונות בתכלית דוגלים מתנגדי הסיפוח, והם בונים את התנגדותם על נימוקים שאין לבטל את חשיבותם. בהסתמכם על פירוסי המשרד הישראלי לסטטיסטיקה, הם חישובו ומצאו, כי בעוד 25 שנה, ב-1998, יגיע מספר הערבים בישראל (במקרה של סיפוח השטחים) לארבעה מיליון. הכתוב מדבר בריבוי הטבעי בלבד. לפי חישוב זה יגיע מספר הערבים בשנת 1998, בישראל ובירושלים המזרחית ל-1,200,000; ביהודה ובשומרון 1,665,000; בעזה 1,070,000; ברמת-הגולן וסיני 80,000.

באותה שנה יגיע מספר היהודים בארץ ישראל ל-4,900,000, וכל זה בתנאי של עליה שנתית בת 40,000, לפחות. בתנאים כאלה — טוענים מתנגדי הסיפוח — יוצר מצב שכעבור 25 שנים יימצאו בארץ ארבעה ערבים על כל חמישה יהודים. אמור מעתה, כי ארץ ישראל תאבד את אופיה היהודי ותיהפך, למעשה, למדינה דו-לאומית עם כל התקלות והתוצאות המלוות יצור אומלל זה.

ההסטוריה מלמדת כי מדינה דו-לאומית היא בבחינת נסיון טרגי שלא הצליח. צא ולמד מה שקורה באירלנד הצפונית, המתבוססת בדם בניה. הטבח ההדדי בין הפרוטסטנטים והקתולים אינו משאיר מקום לדו-קיום בשלום. המדינה הדו-לאומית בפקיסטן נחרבה במלחמה עקובת-דם, שהביאה בעקבותיה מיליונים פליטים ומאות אלפים קרבנות. על חורבות פקיסטן הדו-לאומית קמה מדינה חדשה — בנגלאדש. בפיליפינים מתנהלים קרבות קטלניים בין נוצרים ומוסלמים. בקפריסין נחרבה המדינה הדו-לאומית ועל הריסותיה הוקמו, למעשה, שתי מדינות נפרדות — טורקית ויוונית.

לבנון הדו-לאומית הפכה להרגעש קטלני שלבתו לא דעכה חרף ההסכמים שבין העדות היריבות. גם הנטיות הספרטיסטיות של קוויבק הקנדית אינן מבשרות טובות. בקיצור, עם הדוגל במדינה דו-לאומית מתחייב בנפשו.

מתנגדי הסיפוח מבטלים כעפרא דארעא את טענתה של תנועת ארץ-ישראל השלמה, כי השטחים המסופחים ישמשו חומת-מגן של המדינה. ההסטוריה

מלמדת, כי המונח „קווי הגנה בטוחים” אינו אלא עורבא פרח. צא ולמד מה היה ערכם של קו מג'ינו הצרפתי, קו סטלין ברוסיה והחומה האטלנטית של הנאצים באירופה. קו מג'ינו לא מנע בעד נפילתה של צרפת לידי הנאצים; קו סטלין לא מנע את חדירתם של הנאצים לעומקה של רוסיה, כשם שהחומה האטלנטית של הגרמנים לא מנעה בעד פלישתן של בנות-הברית לאירופה. ומצד שני עובדה היא, כי הגבולות האבסורדיים של ישראל מפני ה-6 ביוני 1967, לא הפריעו לצבא ישראל לנחול את הנצחון המזהיר ביותר בתולדות ימי האומה. ללמדך, כי „קווי הגנה בטוחים” אינם אלא אשליה מסוכנת.

ד.

אין צורך להיות פסמיסט גדול (מספיק להיות פסמיסט קטן) כדי לנחש שהערבים לא יסמכו את ידיהם על תכנית-הסיפוח של תנועת ארץ ישראל השלימה. אולם, האם קיים יסוד להניח, כי ישלימו עם תכניתם של מתנגדי הסיפוח, הקרויים „יונים”? עובדה היא, כי פרט לקומוניסטים וגרוריהם, אין מפלגה בישראל — כולל מפ"ם השמאלנית — המצדדת בשובה של ישראל ל„גבולות הישנים” מלפני מלחמת ששת הימים.

אף אריה אליאב, ראש מתנגדי הסיפוח ומורה דרכם של „היונים”, אינו מעלה על דעתו שישראל תנטוש את הגולן, שרם-א-שייך וירושלים העתיקה. אולם לדעת הערבים — כולל „המתונים” שבהם — שיבתה של ישראל ל„גבולות הישנים” הוא תנאי בל-יעבור. פירוש הדבר, כי הוויכוח בין „הנצים” ו„היונים” במחנה הישראלי אינו אלא ויכוח סרק. הצד השלישי, הערבי, לא זה בלבד שהוא דוחה בתוקף את תכנית „הנצים”, אלא מסרב הוא גם לדון בתכנית „היונים”. למעשה, אין לישראל עם מי לדבר.

האמת היא, כי הסיכסוך הטראגי בין ישראל וערב אין מקורו בויתור זה או אחר על שטחים. מקורו באיבה היוקדת מצד הערבים ליהודים, ההולכת וגדלה משנה לשנה. התקווה כי הזמן ירפא את הפצע ויחליש את האיבה, לא נתגשמה. זוהי תופעה טראגית, שאין לה אח ודוגמא בתולדות ימי העמים.

הנשיא קנדי אמר פעם, כי „ההסטוריה מלמדת, כי איבה בין עמים לא לעולם עומדת. ביחסים שבין עמים — כמו ביחסים בין יחידים — הזמן הוא הגורם הקובע והוא מביא שינויים בלתי צפויים מראש, אם טוב או רע הדבר בעיני היריבים”.

אכן, דעתו זו של קנדי מוצאת אישור במאורעות העבר והווה. ההאמין מיהו מאחינו בני ישראל לפני 29 שנים, כי יום יבוא ודגל גרמני יתנוסס במדינת היהודים? דבר זה קרה. הדגל מתנוסס לעיני כל ישראל על בנין השגרירות הגרמנית בתל-אביב, ותיירים גרמנים הם אורחים רצויים במדינת ישראל.

או טלו, למשל, את היחסים שבין אמריקה הקפיטליסטית ורוסיה הקומוניסטית. ההעלה מיהו על דעתו, לפני שנים מעטות בלבד, כי נשיא אמריקה, אנטוני-קומוניסט מובהק, יהיה יוזמו של הדיטאנט בין שתי הארצות ואדריכלם של יחסים ידידותיים עם סין האדומה? לפני זמן קצר היה זה בבחינת חלום באספמיה. אבל החלום הפך למציאות.

או שימו לב ליחסיהן העכשוויים בין שתי האויבות ההסטוריות — פולין וגרמניה. בתום מלחמת העולם סיפחה פולין שטחים ניכרים מאדמת גרמניה. מיליונים גרמנים גורשו ממקומות מושביהם ורכושם החרם. אולם ממשלת בון השלימה עם הסיפוח והגרושים, בהכירה בעובדה, כי עליה לשלם את מחיר התוקפנות הנאצית, והיא קשרה קשרים דיפלומטיים וכלכליים עם וורשה.

אפשר להביא דוגמאות לאין ספור, המאשרות את העובדה, כי איבה בין אומות לא לעולם עומדת. האם עובדה זו תמצא את מקומה ביחסים שבין ישראל וערב?

האם התקפת השלום של נשיא מצרים היא טקטית בלבד, או מפנה לשם סיום תקופת האיבה? זוהי השאלה הגורלית שבפתרונה קשור בל ינתק סיום הסיכסוך שבין ישראל וערב.

מעשה המרכבה של הממשלה החדשה

מאת יצחק ארג

(תל-אביב)

כאשר שורות אלו תתפרסמה בדפוס יתכן ולמדינת ישראל כבר תהיה ממשלה חדשה. אך אין זה גם מן הנמנע, שהמיועד לראשות הממשלה, מנהיג "הליכוד", חבר הכנסת, מר מנחם בגין עוד יוסיף להמשיך ב"מעשה המרכבה". בסוף יוני, אף עומדות להערך בחירות חדשות לוועידת ה"הסתדרות", ובגלל בחירות אלו אין מפלגות מסויימות, ובראש וראשונה, כמובן מפלגת העבודה, המהווה את הכח הדומיננטי במסגרת "המערך", לא רק שאינן מוכנות לתת ידן להקמת ממשלה של אחדות לאומית, אלא אפילו להרהר ברצינות על אפשרות שכזאת למרות המצב הקשה בו שרויה כיום מדינתנו והמחייבת איתוד כל הכוחות לקראת המערכה המדינית המחכה לנו במחצית השניה של שנת 1977 ובראשית השנה שלאחריה.

בהתאם לחוק המעבר מטיל נשיא המדינה על אחד מבין חברי הכנסת (והכוונה היא לנציג הסיעה הגדולה ביותר) להרכיב ממשלה חדשה תוך 21 יום מיום היענותו להצעה זו, והנשיא אף רשאי להאריך מועד זה ב-21 ימים נוספים. באם חלפו 42 הימים וממשלה טרם הורכבה רשאי הנשיא להטיל תפקיד זה על חבר-כנסת אחר ואף לו ניתן אותו פרק זמן לבצע את "מעשה-המרכבה".

בהיסטוריה הקצרה של מדינת ישראל, היו מקרים, שהמלאכה הזאת נעשתה תוך ימים מעטים, אך ברוב המקרים נמשך הדבר שבועות רבים. הסיבה לתופעה זו היתה, שמאז הקמת המדינה ובכל מערכות הבחירות שהיו לנו עד כה, לא זכתה שום מפלגה ברוב בכנסת ועל כן היה נאלץ נציג הסיעה הגדולה ביותר לחפש שותפים קואליציוניים כדי לזכות ע"י כך באימון הכנסת.

השותפים הקבועים של מפלגת העבודה (שהקימה בתקופה מאוחרת יותר יחד עם מפ"ם, את "המערך") היו בעבר בקואליציות הממשלתיות השונות, המפלגה הדתית-לאומית והמפלגה הליברלית העצמאית. בשנים 1967—70 ישבו בממשלה גם נציגי גח"ל (גוש חירות-ליברלים) תחילה במסגרת ממשלה של ליכוד לאומי ולאחר מכן — במסגרת ממשלה קואליציונית רגילה.

המו"מ הקואליציוני

עתה, לאחר ש"המערך", אשר שלט במדינת ישראל מאז הקמתה בשנת 1948, הפסיד בבחירות וזו הפעם הראשונה, שלא נציג שלה, אלא נציג האופוזיציה בעבר, מרכיב את הממשלה, מצב העניינים הוא אחר לגמרי. גם לגוש "הליכוד" המורכב משלוש מפלגות, והן: תנועת החירות, הליברלים ו"לעם", אין רוב בכנסת, ולפיכך שומה עליו לחפש ולמצוא לעצמו שותפים. הבאים בחשבון, הם המפלגה הדתית-לאומית (בקיצור, מפד"ל), אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל ו"שלומציון", שבראשותו של האלוף (במילואים) אריאל שרון.

בנוסף על סיעות אלו חותר "הליכוד" לשיתופה בממשלה של "התנועה הדימוקרטית לשינוי" (ד"ש) שבראשות הפרופיסורים יגאל ידין ואמנון רובינשטיין. אך דבר זה אינו קל כלל ועיקר. הסיבה העיקרית לכך היא, שתנועה זו קיבלה בשעתה "שבעה תנאים" להצטרפותה לכל ממשלה שהיא והללו הנם בשבילה בבחינת "יהרג ובל יעבור". שלושת התנאים המרכזיים בנידון הם, שהממשלה החדשה תתחייב לשנות את שיטת הבחירות בישראל לאזורית-אישית (במקום יחסיות ארציות, כיום) ולערוך בחירות חדשות לכנסת לא יאוחר מאשר כעבור שנתיים, חקיקה מיידית של חוק מפלגות להבטחת הדימוקרטיה הפנימית במפלגות וכן ניהול מדיניות חוץ ובטחון, שלא תהיה בניגוד למצע של "התנועה הדימוקרטית לשינוי".

מצד "הליכוד" קיימת עתה נכונות להסכים לשינוי שיטת הבחירות, אך השותף הקואליציוני האחר, כלומר המפד"ל, מתנגד עד היום בתוקף לשינוי המוצע, ואשר לצד הפוליטי של הבעיה הרי אין זה סוד, שמצד ד"ש קיימת נכונות ליתורים טריטוריאליים תמורת שלום אמת, בעוד ש"הליכוד" וכן ההנהגה הנוכחית

של המפד"ל אינם גורסים ויתור על יהודה והשומרון בראותם בהם לא שטחים כבושים, אלא שטחים משוחררים בידי ישראל.
בשיחה עם סופר "סי. בי. אס." האמריקנית, הכריז עתה המיועד לראשות הממשלה, מר בגין, ש"אם נמסור את יהודה והשומרון לערבים, אין סיכויים לשלום, כי אז תמצא ישראל בטווח התותחים שלהם ואנו עלולים להיות יותר חלשים מכפי שהננו כיום". האמת לאמיתה הנה, שגם במפלגת העבודה ניכר למדי מספר המתנגדים לויתור על יהודה והשומרון ורק אנשי מפ"ם במסגרת "המערך" מכריזים השכם והערב על הצורך הדחוף בויתורים טריטוריאליים.

הרכב הכנסת החדשה

בולטת העובדה, שמבין עשרים ושתיים הרשימות שהתחרו הפעם על קולו של הבוחר לא עברו רבות מהן את אחוז החסימה, כלומר את האחוז האחד מקולות הבוחרים הדרוש להשגת המנדט הראשון בכנסת ולפיכך לא תהיינה הללו מיוצגות במוסד הפרלמנטרי שלנו. למעשה גם הליברלים העצמאיים (שבכנסת הקודמת היו מיוצגים ע"י ארבעה חברים והיו להם שני שרים בממשלה) וכן רשימתה של הגב' אלוני (שזכתה בבחירות הקודמות בשלושה צירים) עברו בקושי רב את אחוז החסימה הנדרש לפי החוק, ולכל אחת מרשימות אלו יהיה עתה בכנסת רק נציג אחד ויחיד.

"המערך", שבבחירות לכנסת הקודמת זכה ב־51 מקומות, איבד בבחירות אלו 21 צירים ואילו ל"ליכוד", שזכה בבחירות 1973 ב־39 צירים, נוספו הפעם ארבעה מקומות. כן גדל בשני צירים כוחו של המפד"ל, (במקום 10 בעבר, 12 צירים כיום). כן נוסף ציר אחד לרק"ת, היונקת את מרבית כוחה מהרחוב הערבי הלאומני.

"התנועה הדימוקרטית לשינוי", שהופיעה זו הפעם הראשונה בבחירות זכתה בהישג נכבד. היא זכתה בקולותיהם של אנשים, שהצביעו בעבר בעד "המערך" או בעד "הליברלים העצמאיים". גם הרשימות של מר אריאל שרון, ו"שלי" בראשות מר אריה אליאב, שזכו כל אחת בשני מקומות בכנסת, הופיעו עתה בפני הבוחר בפעם הראשונה. אכן רשימת "שלי" היותה מיוזג של כמה גורמים והם הסוציאלי-דמוקרטיים, "מוקד", "העולם הזה" וחלק מ"הפנתרים השחורים". בהתאם להסכם הפנימי יפנו ה"ה אריה אליאב ומאיר פעיל, שנבחרו — את מקומותיהם בכנסת לשני המועמדים הבאים אחריהם, ה"ה אורי אבנרי ומרציאנו מ"הפנתרים" כעבור שנתיים ימים. פרובלמטי הוא גם היבחרו לכנסת של מר שמואל פלאטו-שרון, (איש כספים נודע, שממשלת צרפת תובעת את הסגרתו). זו הפעם הראשונה שלכנסת נבחרו שלושה דרוזים; שנים מהם ברשימת התנועה הדימוקרטית לשינוי ואחד ברשימת "הליכוד".

כשני מיליון ורבע בעלי זכות הצבעה

מספר בעלי זכות הבחירה היה הפעם 2,236,293 כלומר, במאתים אלף יותר מאשר בשלהי שנת 1973. מהם 165 אלף יהודים וכ־35 אלף ערבים. מאחר, שכשמונים אחוז מבין הזכאים לבחור הלכו לקלפי, הרי המודד לקבלת ציר לכנסת היה הפעם למעלה מ־13,500 קול בעוד שאחוז החסימה לקבלת הציר הראשון היה כ־18 אלף קול. כשלושים אלף איש, שבמשרדי רישום התושבים לא נמסרו כתובתיהם הקבועות והם לא נכללו על כן בפנקס הבוחרים, נשארו ללא זכות הצבעה והיו אלה ברובם המכריע עולים, שבאו לארץ בשלוש השנים האחרונות ולא דאגו למסור את כתובתם המדויקת למשרד הממשלתי המתאים. על הבחירות ניצחה ועדת הבחירות המרכזית בראשותו של השופט העליון, מר אליהו מאנן. ואילו המפקח הארצי על הבחירות, זה שנים רבות הוא ד"ר מאיר שחם. כן פעלו בבחירות אלו 17 ועדות בחירות אזוריות, שבראש כל אחת מהן עמד שופט. ההצבעה החלה בשעה שבע בבוקר ונסתיימה בשעה אחת עשרה בלילה והיא נערכה ב־3,380 קלפיות אזוריות וב־400 קלפיות צבאיות. יש לציין, כי ביצוע הבחירות עולה למדינה בדמים מרובים. בהתאם לחוק מיומן המפלגות, שנקבל בכנסת לפני שנים אחדות, יוקצב סכום של 593 אלף לירות בעד כל מנדט בכנסת התשיעית, כלומר כשבעים ואחד מיליון ל"י בעד מאה ועשרים חברי הכנסת שנבחרו. מאחר, שכל רשימה רשאית לאסוף כתרומות (סוף בעמוד 193)

קריאות ביניים*

מאת ש. שלום

נשיא אגודת הסופרים העברים במדינת ישראל

במספר הרגעים שלרשותי לא אכניס ראשי בסוגיות הספרותיות שתעמודנה על הפרק, אלא אשתדל — כבוועידה הקודמת שזכיתי לפתוח — לקיים את הכתוב „בתוך עמי אנוכי יושבת” ולציין, במעין קריאות ביניים קצרות מן החיים אל הספרות, שניים שלושה עניינים הנוגעים לכלל האומה והנראים לי ראויים להיזכר במעמד חגיגי זה.

בראש ובראשונה אשא עיני אל כוכב מאיר, שדרך בשמינו בין וועידה לוועידה ומילא את נפשנו אור גדול. כוונתי למיבצע הנועז והמופלא של פדיון שבויים והצלת נפשות, שבוצע על ידי צבא ההגנה לישראל. המעוף הלילי הזה למרחקים עצומים בשמיים זרים אל התופת השחור, לשבור אוזקי עריצים ולהשיב אסירים ביתה, יישאר חרות על לוח הלב של האומה ועל לוח לבם של כל שוחרי החרות בתבל. כבוד לצבא ההגנה לישראל, שחולל את הנס, והוד והדר לבן יקיר יונתן, שבמותו השיב את החזון לחיינו המרוקנים.

בוועידה הקודמת, שהיתה לי הזכות לדבר בפתיחתה, שאלתי ארבע קושיות. אחת מהן נסבה על המכשלה של הפיכת עליית רוסיה המופלאה — לירידה. מאז נשאלה הקושיה הזאת, עבר עלינו הזעזוע של הנשירה, נשירתם בדרך של עולים מפוקפקים, שאך דרכה רגלם על אדמת בת-חורין וכבר נכספה נפשם לעבדות חדשה.

נשירה מבישה זו, ששום תירוץ לא יוכל לטהר את שרץ הבגידה שבידה, אמנם הגדילה בעינינו כבוד העולים הנותרים, המוצאים את דרכם לארץ אף על פי כן, היותם בוחלים בסיר הבשר של גלות חדשה ובוחרים בחבלי העליה והקליטה של המולדת, מעמיד אותם בשורת בחירי האומה החלוצים אשר מעולם, להם ולגיבורי ציון במלכות הרישעה, הנרדפים והכלואים והמקדשים את השם, שלוחה ברכתנו מעל במה זו: תחזקנה ידיכם! „ציון הלא תשאלו לשלום אסיריך, דורשי שלומך, והם יתר עדרייך”.

ואולם הנשירה נשארת נשירה, ובד בבד עם העריקה רבת התירוצים אף היא של עולים מארצות הרווחה, המתרגמים „אלטנילאנד” לארץ על-תנאי — מן הדין שתתעורר בנו בכל אכזריותה השאלה הגורלית, אם אמנם ניתן לבסס עתיד עמנו בארצנו על העליה מבחוץ בלבד.

שאלה נכבדה זו היא בבחינת תהום אל תהום קורא לשאלה בוערת אחרת,

* דברי פתיחה לוועידה ה-28 של אגודת הסופרים העברים במדינת ישראל — א' דחומ"פ תשל"ו, 4 באפריל 1977 — מיוחד ל„בצרון”.

המנסרת בחלל עולמנו כל השנים, הלא היא שאלת הפער העדתי, כפי שרגילים לכנותה, ושלאמיתו של דבר אינה אלא שאלת המשפחות מרובות הילדים, המנחילות את השפל הכלכלי ואת הפער החברתי מדור אל דור.

אך אם נכיר ללא התחמקות בעובדה שעל העליה מבחוץ בלבד לא יכון הרוב היהודי במדינת היהודים, ואם אמהות יהודיות בארץ מגישות לנו בחבלי עליה פנימית, מתוך עוני ומחסור, מחנות עולים חדשים מלידה — למה הסוכנות היהודית, המופקדת על העליה, לא תעשה את הצעד המהפכני ולא תעמיד את קליטת העליה הפנימית בשורה אחת עם קליטת העליה מבחוץ? מן הילד הרביעי והלאה יש לפטור את המשפחה מכל ההוצאות הכרוכות בגידולו וחינוכו של העולה מלידה עד היותו לאיש. עם ישראל כולו חייב לקבל עליו את המשימה הזאת, אחרי ששיכל בדור זה שישה מיליונים מבניו במשרפות השואה, ועם ישראל יקבלנה ברצון אם נדע לפתוח לבבו להבין.

„נושאי העתיד של ישראל בארצו גדלים פה לעינינו ממש, בירידתם — סכנת ירידה לאומה כולה. בעלייתם — עליה לכולנו, הרמת קרן ישראל בארצו. מי לא יחרד להציל? מי לא יודעק לעזרה בעוד מועד?“ דברים אלה שפירסמתי בעיתון „דבר“ לפני שלושים שנה, ב־3 בנובמבר 1947, ושעדיין לא מצאו אוזן קשבת, הנני חוזר עליהם הערב כקריאת ביניים בוועידת סופרי ישראל.

ועוד קריאת ביניים, שכופה את עצמה עלי חרף החלטתי לא לעסוק הפעם במראות נגעים, משום שהיא נוגעת לעניני, שלדעתי הוא אבי אבות הנגעים כולם: רבותי, נותרנו בלי רוח במדינת עם־הספר! יש תיאטראות ויש מפלגות, יש טלוויזיה ויש פרסומת, יש לוטו ויש טוטו — אבל רוח איין. רוח היא אורח חיים, מאור פנים, תרבות הלב. רוח היא סגנון דיבור, מוסר עבודה, שמחת יצירה. רוח היא אוויר לנשימת הנשמה, ערבות לנעשה ולנשמע. רוח היא הבלתי ניתן להישקל, השקול כנגד הכל. רוח היא נחלת הכלל כולו ולא אליפות יחידים. והכלל כולו במדינת ישראל ירד מנכסי הרוח שלו. „מארבע רוחות בואי הרוח!“ — זוהי קריאת הביניים האחרונה שלי לוועידה העשרים ושמונה של אגודת הסופרים העברים במדינת ישראל.

ולסיום, לא קריאת ביניים עוד אלא זעקה, זעקת אימים וכאב לנוכח השביתות והעיצומים, המעילות וההשמצות, הפלשתינאים והמדינאים: יהודים, אל תחריבו את מדינת ישראל!

שירי זמן אחר

(הרהורים על שירת פרייל המאוחרת*)

מאת דן מירון

הכותרת "מתוך זמן ונוף", שקבע גבריאל פרייל לאסופת שיריו המקובצים (1972), מצביעה בבהירות על שני מוקדים מרכזיים — בעצם, על שני המוקדים המרכזיים — בעולמו השירי. אמנם, הזמנים והנופים מתערבים אלה באלה במרבית שיריו. הראשונים מכילים את האחרונים ולהיפך. אף על פי כן מסתמנות בזמן ובנוף של פרייל עמדות שונות של המשורר כלפי עצמו וכלפי העולם המקיף אותו; מצטיירים על-פיהם מוקדי-נפש, שהמעגלים המקיפים אותם קרבים זה אל זה לעתים עד להשקה ולחפיפה חלקית, ואף על פי כן עומדים הם ביחודם ובשונותם.

במעגל המקיף את המוקד הנופי עומד פרייל עמידה ישירה אל מול הצבעים, הצורות והאיכויות החומריות של ה"יש" המחשי-האובייקטיבי. האני של השירים הנופיים המובהקים — שירי ניו-יורק למיניהם, שירי ניו-אינגלנד, שירי הנהרות, השדות, העננים וגם החדרים, הספרים, כלי הקראמיקה, ספלי-הקפה — הוא ישות קולטת, חשופה אל מול העולם. אין הוא מנסה לשעבד את צורתו, צבעיו, חיספוסו או שעיעותו של עולם זה לתבניות רוחניות אוטונומיות — סמלים, משלים, הגות. כמוכן, הצגה פניה של המציאות מעורבת בהכרח בתגובות נפשיות. הדברים נשקפים בעד הדוק שהעלו על עין המשורר. אבל דוק זה שוקף הוא לחלוטין, והעולם נקלט בעדו בפרופורציות ה"נכונות" שלו. ללא התערבותו של "הכזב הפאתיטי" (לפי הביטוי שטבע ג'ון ראסקין). גוף העולם, הדברים כשלעצמם, הם המרכז והעיקר האונטולוגיים של השירים, ומהם, מצבעיהם, מקויהם, מתהווה הלוך-הנפש המלווה אותם. כוחו של המשורר מתגלה כאן באירגון התבניות הלשוניות-המטאפוריות, אשר ככל שהן מתרחקות מלשון הדיווח התיאורי הישיר, מגיעות הן בקפיצת-דרך פיוטית אל ליבה של המהות הצבעונית-היצורנית כשלעצמה. מכאן, מן היכולת להבקעה ישירה, אף כי בלתי אלימה, אל תוך ליבו של היש, נובע כוחן של הרבה שורות מזירות של פרייל,

שקיעה צהובה ניתנת בחלון הבית הצהבהב.
בצילה של הדלת עומד גבר, לרגליו אגס קטן צהוב.
בידו כוס זורמת משקה חום-צהבהב.

על גב כותל אחד מבהיר, נרשם ראש-צל כהה-צהבהב של אשה
ויד מזרכת שולפת להבה צהובה מתפוח.
(בשקיעה הצהובה, מתוך "זמן ונוף", עמ' 93).

החוקיות שעל-פיה נכתבות שורות כאלו קרובה מאד לזו של האמנות הפלאסטית. פרשן, שינסה להעמיד על-פי השיר סיטואציה אנושית-סיפורית, להתחקות על עקבותיהם של יחסים אפשריים בין הגבר, שבידו נתונה הכוס הזורמת משקה צהבהב-חום, והיד המוארכת של האשה, השולפת להבה צהובה מתוך תפוח, יטעה לחלוטין בהבנת השיר ויעטה עליו מעטה של וולגאריות. העצמים והצבעים הנזכרים בשיר אינם מטונימיות וסינקדוכות, המלמדות על איזו מציאות אפית או דראמטית, המסתתרת כביכול מאחוריהן. הם קיימים קיום מלא בזכות עצמם. ישותם השירית נובעת מהם, מצורותיהם, מן היחסים הצורניים שביניהם, מרצף הצבעים הצהוב-והוב-חום, המלכד אותם. מתוך רצף זה אין קיום אף לאחד מהם, ורצף זה הוא המאפשר למשורר לסיים את שירו בהכללה על דבר "עולם צהוב קריר" שלם, עולם של "כפרים וכרכים צהובים", שהשקיעה הצהובה היא מרכוז. ברור שהעלאת תמונת-עולם זו נעשית מתוך התייחסות נפשית מסוימת, והשיר אף מעורר תגובה רגשית בקוראו. אבל התייחסותו של המשורר כמו גם תגובתו של הקורא מובלעות לגמרי במארג הצבעוני ובמבנה הצורני של התמונה. כוחו של המשורר נתגלה ביכולתו לקלוט

* עם הופעת "שירים משני הקצוות", הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב תשל"ו.

ולשחזר תמונה זו ללא אכיפה גלוייה של מטען רגשות וזיכרונות על חלקיה השונים, ללא זיקה גלוייה ל"משמעות", מתוך הימנעות מוחלטת מסימליות.

בעמידה הישירה של פרייל בפני החומרים והצורות של ה"יש" האובייקטיבי גלום הרבה מן הקסם המודרניסטי של שירתו. אנו מגלים זאת, למשל, בשעה שאנו מגיעים לעיון בה במסגרת הרצף של השירה העברית שנכתבה באמריקה. הרושם הוא, שרק עם הופעת שיריו (ולאחר מכן, הופעת השירים המאוחרים יחסית של ש. הלקין וא. רגלסון) נפל איזה מסך כבד, שחצץ בין עינו של המשורר העברי לבין הגופים הצבעוניים של העיר ואף של הכפר האמריקאניים. המדובר הוא לא רק בנכונותו של פרייל מראשית צעדיו בשירה להתניסם התייחסות שירית מיידית אל העולם בן זמננו, לרבות העולם האורבאני והמיקאני, ללא נסיגות אל חזיונות דפוסיים ואל רומאנטיזאציות שחוקות, אלא בעצם היכולת להיחשף לגמרי אל מול העולם כפי שהוא, להניח לעצמים ולצבעים לחדור חדרה ישירה אל תוך התודעה והיצירה השירית. כשאנו קוראים, למשל, שורות כגון אלו על אוירתה של מסעדה אוטומאטית מקוררת ומאווררת בליל קיץ ניו־יורקי מהביל:

האבטומאט', פתוח כל הלילה.
כוסות תדברנה, יחייכו כלי כסף;
היה השרב לעריק שעזב המשמרת.
כאן מולך איזה חורף חסון, יציר-מעבדה.
האוויר מבריק קריר-ממוכן, ומזר הדבר
שכמעט ידמה לאדוות-רוח, סורקת
שדה לבנבן בטרם יום.

(מסעדה אבטומטית, "מתוך זמן ונוף", עמ' 127)

אנו מתרשמים לא רק מן הנכונות לתפוש את הוויית המסעדה האוטומאטית כשוות-ערך לזו של השדה הלבנבן (לשם כך ההשוואה בסופו של הבית), אלא גם מן היכולת להפוך הווייה זו מניה וביה למערכת מושלמת של צורות, צבעים, קולות ומשבים, שיש ביניהם יחסים אסתטיים ברורים, יכולת זו היא המקנה לעולם הממוכן וה"מלאכותי"-המעבדתי של המסעדה אורגאניות משלו, והיא המצדיקה את ההשוואה לשדה לבן בטרם יום.

למעשה, מפתיע פרייל בחידושו מן הבחינה הזו לא רק כמשורר עברי "אמריקאני". בכלל השירה העברית המודרנית נועד לו בעניין זה (בין השאר) תפקיד של חדשן ואף של מהפכן (אם כי האתוס והפאתוס המהפכניים רחוקים לגמרי מעולמו). אמריקה של שירתו הינה מוהשית ו"גופנית" הרבה יותר מארץ-ישראל ביצירת מרבית משוררי דורו (להוציא יוצאי-דופן בולטים כאסתר ראב, החודרת אל תוך ההווייה החומרית-הגופנית של נוף הארץ בלהט ובאלימות אירוטיים, שאינם מוכרים כלל לפרייל). אפילו ביחס לדוד פוגל, מקדימו ומורו העיקרי בשירה העברית, מתגלה פרייל מן הבחינה הנדונה כמשנה יותר מאשר כממשיך. לעומת המציאותיות ה"רפורטרית" (פרייל מדבר על עצמו תכופות כעל מין "רפורטר" שירי) של שירי הנוף והרחוב שלו נראית המציאות הנופית של שירי פוגל, על כל הקונקרטיים שבה, מוגבלת, סלקטיבית, מסוגנת מאד, טבולה באוויריות ספרותית.

ב.

עמידה שונה עומד פרייל כשהוא נתון במרכזו של מעגל הזמן. כאן מופנים פניו כלפי פנים. המציאות הבסיסית היא זו של החיים הנפשיים, כפי שהוא משתקף ברצף האסוציאטיבי של הזיכרון ובתהליך החשיבה, המוביל מן המקרה המוחשי-הפרטי אל הכלל המופשט. האני' של שירי הזמן — שירי ההכללות האוטוביוגרפיות, ההיזכריות, הפורטריטים של הידידים שנעלמו, השוואות העבר וההווה — הוא ישות אוטונומית, בלתי תלויה בעולם הפיסי המקיף אותה, ובמידה שהיא נזקקת לו, הריהי משעבדת את רשמיו לתבניות רוחניות שאינן ממנו ובו. כמוכן, מתוך האספקלריות של ישות זו נשקפים נופים, עצמים רחוקים וקרובים, אבל אלה הם שחקנים בתוך תיאטרון הנפש והמחשבה. המלים המושמות בפיהם אינן נובעות מהם. הן מצטרפות לא לתאר אלא לקביעות הגותיות-אבטוביוגרפיות, המתרגמות רצפים של תחושות והתרשמויות ספציפיות לאמת-

חיים מוכללת. הנטייה המהותית של שירים אלה היא להפשטות מאויירות באמצעות מטאפורות, כגון בשיר „הערה על זמני“:

אני יושב על גדות זמן זורם מרתפל.
 השיר נלאה מדיבשו מתאפלל
 ומפתחות החדווה נשמטים
 מידי שכוחת קיץ עד
 אפשוט מעלי בגדי שופט יהיר
 ואהיה אחד מקבל מדות דין.
 ראשי שח בפני גזר יער, שעה
 שכבים העצים הטובים.
 על גדות זמן שכזה.

(„מתוך זמן ונוף“, עמ' 70)

כשם שיטעה זה שיחפש בשיר כ„שקיעה צהובה“ איזו מערכת אנושית-סיפורית, המסתתרת מעבר לתמונה, כך יטעה זה שינסה להעמיד את עיקרו של שיר זה על איזו סיטואציה מוחשית (ישיבה ליד נהר מול יער בעת שקיעה), שמתוכה יצא המשורר להפשטות. הבסיס של השיר הוא הגדרת מצב-רוחני של כניעה וקבלת-מרות. ממנה יוצא המשורר לאנאלוגיה תרבותית-היסטורית — „על נהרות בבל“, ומאנלוגיה זו הוא מגיע לבניית מערכת המשלים הנופיים: נהר זמן „מר תפל“, „מפתחות החדווה“ הנשמטים מן הידיים, השיר המתאפלל, הראש השח, העצים הכבים. השיר כולו הוא כמין פירוש אישי-אבטוביוגראפי של מצב האדם בגלות הזמן. נהרות בבל הם נהרות הזמן, והמצב הגלותי הוא מצב ההתרחקות מן „הזמן התמים“ לעבר „זמן אחר“ (ראה שיר כ„עם בוקרו ולילו של הזמן“, „מתוך זמן ונוף“, עמ' 17). עמדת המשורר ביחס למעבר זה — קבלת דין מבחינה אישית ופיוטית כאחת.

גם בשעה שקטעי ההתרשמות החושיים, המובלעים בשירי הזמן והזיכרון, אינם יוצאים ממשוטים ואינם מאבדים את מוחשיותם, עדיין הם כפופים למערכות אירגון הגותיות, המשתלטות עליהם והמשבצות אותם בקונטקסט זר להם. כך קורה, למשל, בשיר „שם והגלווה אליו“, ממיטב שירי הזיכרון של פרייל:

אתה זוכר את השם — גבשון
 בניי-שטאט שבליטא.
 אתה יודע שהשם העיד
 על חיי אב, אם, בן, שתי בנות.
 כמבעד ענן מחוספס נראים דברים
 אולם כעל בד בקולנוע מתקלפת
 כירכרה רתומה לשני סוסים חומי מצח
 שנעצרה בדיוק על-יד בית הוחה
 תוך ליל לבנה שטוח כאגס.

אתה זוכר מישהו משופס בעל-מקל מוכסף
 נעצר בדיוק מול חלון בקומה שלישית
 ויורה בחיוך מטורזן שלוש אפונות ירוקות
 בזגוגית מכחילה ומופתעת.

דומה זה היה לפני כל המלחמות
 שחלו אי-פעם בי, שחלו אי-פעם מבחון.
 נשארה ההאזנה למשמעות שט-צל
 להיענות-לחש מבעד לוילון מווריד —
 כזה שלי, בניו-יורק, בכותבי.

(„שירים משני הקצוות“, עמ' 20)

התמונה הקסומה והבלתי-מוסברת לכאורה של דמות הטרזן בנוסח שלהי המאה הי"ט, היורה שלוש אפונות ירוקות, היא קונקריטית לגמרי, ואמנם בה מגיע השיר — מבחינות מסוימות — לשיאו. אבל קיומה שונה לחלוטין מזה

של תמונת השקיעה הצהובה הניתזת בחלון. כאן אנו מוזמנים ליצור מעין מערכת סיפורית, שתסביר את הקשר בין הופעתו של הגבר המשוּפם ובעל מקל הכסף לבין האינפורמציה ה"יבשה", שסופקה לנו בראשית השיר על משפחת גבשון שבליטא של ראשית המאה. הופעת הגבר המטורן מעמידה את מרכזו ה"עלילתי" של השיר על סצינה של חיזור — סצינה רומאנטית ברוח "התקופה היפה" של שלהי בורגנות שאננה. זוהי הופעת מאהב, המנסה לעורר את תשומת ליבה של אחת משתי בנות גבשון באמצעות הטחת אפונות ירוקות בחלונה. הפרטים הפיסיים של התמונה הנוצרת מקיימים ביניהם יחסים עלילתיים ולא רק צורניים. למשל: הצירוף הצבעוני של האפונות הירוקות, שימשת החלון הכחולה-הלילית והוילון המוריד, הנענה בלחש לאפונות המוטחות הוא בעל ערך תמונת-ציירי וודאי; עם זאת, הוא נרתם לשירות מיטונימי של ההתרחשות האנושית המתוארת. ראייה לכך השימוש בתארים בתבנית הפעיל; היינו, הדרך בה נהפכת הקביעה התאריית של הצבעים לפעולה אנתרופומורפית. זגוגית החלון היא "מכחילה ומופתעת"; היינו, היא נעשית כחולה תוך מצב ההפתעה. ההכחלה וההפתעה אחת הן. הוילון הנענה בלחש "מוריד". זהו לא רק וילון וורוד כיאה לריהוט חדרה של נערה בורגנית, אלא גם וילון מסמיק, המבטא את תגובתה המהוסה אך הנסערת על הנערה על הופעת המאהב. השפם ומקל-הכסף ממלאים במקרה זה תפקיד ברור של סינקדוכה ומיטונימיה. אלה הם נציגים של המיניות הגברית המובלטת של המאהב, כשם שהם מייצגים סיגנון של תקופה ושל מעמד.

קריאת השיר במלואו מוכיחה, מכל מקום, שמכלול היחסים התאוריים-הסיפוריים, המופעל כאן בעידון, בתייחוס ובחיסכון מובהקים, איננו אלא אלמנט אילוסטראטיבי, שהמשורר משתמש בו לשם המחשתה של הווייה, שאינה קשורה במישרין לא במשפחת גבשון ובנותיה ולא במאהב בעל מקל הכסף. הופעתו של מאהב זה בכירכה הרתומה לסוסים חומי-המצח מתרחשת "כעל בד קולנועי". הריאליות שלה היא מדומה, חסרת משקל ונפח (הכירכה "מתקלפת" על הבד בצורה דורמימדית חסרת-עומק). למעלה מזה: הסיפור הקולנועי, שבו מופיעה הכירכה איננו סיפורה של משפחת גבשון אלא סיפור היזכרותו של משורר, הכותב שיר בניו-יורק כששים שנה לאחר ה"מאורע" המתואר בשיר. הישות המכריעה בשיר היא זו של הדובר, המופיע בראש כל אחד משני הבתים הראשונים (בבית הראשון פעמיים) כגוף שני, במעין-האנאפורה "אתה זוכר". הדגש הוא על תהליך הזכירה, שהדובר כאילו מעודד אותו, משיבוע להימשך. הקביעה "אתה זוכר" באה לאשר ולאשש את יצירת הקשר המנטאלי בין העבר להווה באמצעות הזיכרון. מלכתחילה עולה צלילו של שם. אחריה באות הכללות זיכרונות של משפחה שחייתה לפני שלושה דורות. הדובר מתאמץ לממש את הכללות, לדלות קטעי מציאות מוחשיים "מבעד ענן מחוספס", והדבר עולה בידו. לפתע מתייצבת לפניו כמרחייה תמונת הופעת המאהב בכירכתו. עם העלאתה של התמונה במלואה מסתיים תהליך הזכירה, והמשורר יכול לעבור לעיבודו ההגותי בתוך המערכת הנפשית העכשווית שלו. המעבר מסתמן בהחלפת הגוף השני (ה"אני" הנוכרי) בגוף ראשון בבית השלישי. תמונת המאהב הבא לבקר את בת גבשון נהפכת תיכף ומיד להכללה ביוגרפית אישית, שהיא גם הכללה היסטורית. התמונה כולה אינה אלא נציגה של "זמן תמים", של תקופה הארמונית, שחלפה ושקעה אל מעמקי הזיכרון. באמצעותה מומחשת הוויית עולם ש"לפני כל המלחמות" האישיות-הפנימיות והחברתיות-החיצוניות. בצורה זו מגדירה היא את משמעות ההווה האישי והחברתי-הכללי.

ולא רק זאת: התמונה באה ללמד על הדרך בה חי המשורר את המתח בין הזמנים השונים — באמצעות יצירה-מחדש של העבר במסגרת פיוטית-איסטיטית. השורה האחרונה, המקשרת את תנועת הוילון בבית גבשון שבליטא בימים שלפני כל המלחמות עם תנועת הוילון בחדרו של המשורר "בניו-יורק בכותבי", מלמדת על מגמתו ומשמעותו של השיר כולו. הקביעה המפורשת של המקום, "בניו-יורק", היא המקבילה והמשקל-שכנגד לקביעה שבראשית השיר: "בניו-יורק שבליטא". הרצף שמן הפתיחה ועד לסיום בא להמחיש את התהליך, ההופך זיכרון עמום לשיר נכתב והולך, כשם שהוא בא להגדיר את המצב הרוחני שמתוכו נכתב השיר. "שם והנלווה אליו" הוא שיר על אודות הזמן והזיכרון כיסודות שמהם נבנית השירה.

שיר כ"שם והגלוה אליו" ממחיש צד נוסף במודרניזם של פרייל; צד, המקשר את שירתו בעיקר לא למקורותיה ולמקדימיה בשירה העברית אלא לתנועה המודרניסטית ה"אינטרוספקטיביסטית" בשירת יידיש (תנועת ה"אינויך"). פרייל, שהחל את דרכו כמשורר דו-לשוני, פירסם את ביכורי יצירתו היידית כ"אינויכיסט" והושפע רבות מיצירתו של יעקב גלאטשטיין, הבולט שבמשוררי "אינויך". בעידודו של גלאטשטיין וכן על פי דוגמתו ודוגמת חבריו לאסכולה פיתח לא רק לשון וריתמים "דיבוריים", אלא גם את הנטייה ה"אינטרוספקטיביסטית" המהותית; היינו, הנטייה שלא להפריד הפרדה חדה בין התהליכים המנטאליים לבין תוצאותיהם השיריות. ה"אינויכיסטים" קבעו בעניין זה את ההבדל המרכזי ביניהם לבין קודמיהם בשירת יידיש המודרנית האמריקאנית (ה"יונגע"). הם סירבו להתייחס אל השיר כאל אקוויבאלנט איסטימטיאוטונומי של מצב נפשי, שבא בו כביכול למיצוי. רצונם היה להזרים את המצבים הנפשיים, על כל אשר הם כוללים (לרבות הגות, תהליכי זכירה, אסוציאציות מילוליות ואף נושאים, שאינם "יאים" לשירה — כגון מחלת הסתיידות העורקים באחד משיריו המוקדמים של גלאטשטיין), אל תוך השירה. את האלמנט ההגותי קיבלו האינויכיסטים כיסוד שירי לא משום כבודה של ההגות כשלעצמה, אלא משום היות ההגות חלק מתהליכי התודעה. בצורה זו מקבל אותה גם פרייל, ובכך נבדלת שירתו ההגותית מחטיבות מובהקות של שירה הגותית מוקדמת יותר בספרות העברית, כגון שירתו הפואמטית של שניאור, שפרייל הצעיר הושפע ממנה לא מעט. בסופו של דבר מובילות ההנחות, המשמשות ביסודה של התפישה ה"אינויכיסטית", להעמדת תהליך התרקמותו או אף כתיבתו של השיר כנושאה העקיף או הישיר של השירה. אכן, אין בשירה העברית משורר כפרייל, העוסק בקביעות בנושא זה עצמו — התרקמותו של השיר. גם "שם והגלוה אליו", אף כי אינו מכיל שום הכללה על דבר מהותה של השירה או על דבר הדרך שבה נכתב השיר, עוסק בנושא זה. כך מדגים הוא בשלמות את המודרניזם האינטרוספקטיביסטי של פרייל.

בצד ההבדלים קיים, כמובן, גם קשר מהותי בין החדשנות של פרייל בשירי הנוף ובשירי הזמן שלו. הן בעמידה מול הנוף והן בעמידה מול הזמן והזיכרון מחדש פרייל את תכניה, לשונה וצורותיה של השירה בזכות החתירה לקליטה ולמסירה טהורות ומעדכנות. כשם שהוא מגלה יכולת של ראייה "טוטאלית" ושל חישת המציאות האובייקטיבית תוך הימנעות משיבוץ תיאורה בדפוסים מוכנים מראש, בתבניות משבשות, כך מגלה הוא יכולת של האזנה טוטאלית להתרקמויות הגותיות-זיכרוניות וחותר לשיחזורן המילולי הקונקרטי והישיר של התרקמויות אלו. עם זאת, כאמור, מופעלת היכולת האחת בכיוונים שונים, ואפילו מנוגדים: העולם הנפשי, החוץ והפנים, הנוף והזמן.

ג.

"שם והגלוה אליו" כלול באוסף שיריו האחרון של פרייל, שבו כונסו השירים שנכתבו לאחר חתימת "מתוך זמן ונוף". אין זו עובדה ביבליוגרפית גרידא. אמנם, את שירת הזמן של פרייל אפשר להדגים בשירים שנכתבו בכל תקופות יצירתו השונות. דומה אפילו, שעשירה במיוחד בשירי זיכרון והגות היתה יצירת פרייל דווקא בראשיתה, בימים שבהם היה המשורר נתון במישרין להשפעת האינטלקטואליזם והאינטרוספקטיביות החדשניים של אסכולת "אינויך" ופה-ושם אף להשפעת שירת הפאטוס ההגותי של בני דור ביאליק. גורם הנוף התעצם ביצירתו לאחר מכן והגיע לשיא כוחו והשפעתו בתקופה התיכונה של התפתחותו; היינו, בשירים שנכתבו בסוף שנות הארבעים ובמשך שנות החמישים, וכונסו בקבצים "נר מול כוכבים" ומפת ערב" (מי שרואה בשירי הנוף את תרומתו העיקרית של פרייל לשירה העברית יצטרך להתייחס אל "מפת ערב" כאל קובץ, שבו הגיעה יצירתו לשיאה). התעצמותו של הגורם הנופי סימנה ללא ספק את תהליך התבגרותו של המשורר, את השתחררותו ממקורות ההשפעה הראשוניים שלו ואת חתירתו לעבר שיווי-המשקל הרוחני והשליטה המלאה בלשון השירית-המטאפורית המיוחדת לו. כל מה שהדבר נראה נוגד את ההשגה המקובלת, הרי ההתמסרות החשופה, ה"רפורטרית", לרישמי העולם תובעת בגרות ושלטון עצמי הרבה יותר מן ההתמסרות לרגש ולמחשבה. למשורר הבלתי-מאומן קל יחסית ללכד את רשמיו לשיר רצוף (אם לא שלם) במסגרת של דיווח פיוטי על

מצבים נפשיים ועל רצפים הגותיים. הרבה יותר קשה להעמיד את שלמותו של השיר על השלמות של הקליטה החושית, הנהפכת מניה־זכיה לשלמות של ראיית־עולם. קל יותר לאכוף על הנוף רגישות מיטאפיסיות, לגלות בעשב הירוק ובאם־האדמה סגולות טראנסצנדנטאליות, לשמוע מתוכם „מהלך חורפים ומרוץ קיצים” זרם זמנים אל עבר ועתיד (ראה שירים מוקדמים של פרייל כגון „לזכרו של האב המאושר”, או „לעשב”; „מתוך זמן ונוף”, עמ' 210, 212), מאשר להסתגל לעמידה ענווה בפני שלמות פיסית מיידית של עצם מסוים עד כדי ביטול הנוכחות של המתבונן בעצם, כגון בשורות:

גרגרים בצלחת עלופת ישקט
וזהירו על שולחן־הבוקר הנמוך,
הוסיפו לתכלתו של הבוקר הרט,
והם לא שעו כלל אם מלקטס נטע מרחק־מיל ויחזור לשיחים,
אם יצא לראות במדינות הים — — —

(„גרגרים כחולים”, „מתוך זמן ונוף”, עמ' 85)

התבגרותו של פרייל כרוכה היתה בהתאמנות בעמידה ענווה זו בפני הגרגרים והצלחת אפופת השקט שעל שולחן הבוקר הנמוך; עמידה, הקרובה לאותו דבר, שקיטס סימנו במכתביו כ„רגישות שלילית” (היינו, רגישות קולטת, בלתי אוכפת עצמה על הנקלט). בזכות השתלטותו על הקשיים, שבהם כרוכה השמירה על היציבה הנפשית הדרושה לכך, הגיעה שירתו לרגעי היזדהרות מופלאים, ל„אפיפאניות”, שבהן נגלו למשורר מחדש טיבו וטעמו הבראשיתיים של ה„יש” באשר הוא.

המשך התפתחותו של פרייל החזיר אותו, מכל מקום, מתחום הראות ה„טהורה” לתחום ההירהור האוטוביוגרפי המופנם. התקופה המאוחרת ביצירתו, שסימניה ניכרו כבר בכמה משירי „מפת ערב”, נתנה אותותיה ביתר תוקף ב„האש והדממה” וב„לקט המאוחר”, שנוסף לקבצים המוקדמים ב„מתוך זמן ונוף”, ואותות אלה מצביעים כולם על התגברותו של הזמן על הנוף. ההתגברות היא הדרגתית, אך אין לטעות בה. תהליך האינטרוספקציה גובר והולך בשירים ומשעבד בהם את רשמי החושים למערכת מסועפת של הכללות, של אקבלות אינטלקטואליות, של סיכומי חיים. המשורר, במידה שעודנו מעוניין בתאור, דומה לפעמים לצלם, שחדל מהפיק תמונות חדות וברורות, והוא מרכז את עניינו בתמונות שנוצרו מתוך „חשיפה כפולה”, והצורות השונות או הזמנים השונים מצטרפים בהן לדגמים כמעט מופשטים של אקבלות וחפיפות חלקיות. תהליך ההתרכוז סביב מוקד הזמן מגיע לשיאו ב„שירים משני הקצוות”, קובץ השירים שהופיע לא מכבר. המשורר מרחיק כן מרחק מירבי ממוקדו של מעגל הנוף וחודר חדירה מלאה — עד הסתגרות בלעדית — למרכזו של מעגל הזמן. אנו עומדים על כך עם הקריאה בשורות הראשונות של השיר הראשון שבקובץ, „אבחנה”:

אפשר כמובן לומר בדרך־מליצה
שהייתי כספינה טרופה.
לא פחות נכונה היא האבחנה
שהייתי כמיס הטרופים.
לא למדתי תחבולות הישארות
ממנהדסי ציוד־ים, מאלופי שחיה.

(עמ' 9)

השורות ממלאות את תפקידן כשורות פתיחה של הקובץ בין השאר בהבלטת המוטיב של המים הזורמים, העתיד להתפתח בצורות ובכיוונים שונים בשירים רבים ולהעניק לקובץ כולו אחדות של זרימה. אבל אנו מבחינים מיד בכך, שהמים והזרימה טוהרו כאן לגמרי מכל משקע נופי־סיטואטיבי, ואין הם באים ליצור מגע כלשהו בין „אני” מדבר לבין הוויית מים ריאלית־אובייקטיבית. המשורר שרוי כאן לגמרי בתחום ההפשטות וכן בתחומה של הלשון העקיפה, נטולת ההתייחסות הישירה למציאות החומרית. הוא עצמו מבליט זאת באמצעות המלה „מליצה”, האבה (בשורה הראשונה) כדי לקבוע מראש את ה„מודוס” הלשוני של השיר. שיר זה עוסק למעשה (בין השאר) בבעיית האפשרויות הפיזיות

של לשון ה"מליצה", היינו, לשון הפיגורות השחוקות, שכבר ניטל מהן, כביכול, שריד הקשר, המצרף "מלים" ל"דברים". הוא מהפך בהשתמעויותיו של הדימוי השחוק, הממשיל את האדם ל"ספינה טרופה בים החיים", מציב אותו כשראשו כלפי מטה ורגליו כלפי מעלה באמצעות הקביעה ה"לא פחות נכונה", שהאדם הוא "ים החיים" הטרוף בעצמו (מכאן מתמחשת אפשרות ציורית אבסורדית — טביעת ים בתוך ים) ומפתח אותו בכיוון בלתי צפוי. אם אכן האדם הוא ספינה טרופה, הרי שעליו ללמוד "תחבולות הישארות" ממהנדסי ציודים או מאלופי שחיה. התירגום של הפיגורה המיושנת ללשון מושגי ההנדסה והספורט מקפיץ אותה מכורסת הזיקנה שלה.

הספר נפתח, איפוא, במשהו מעין משחק לשוני-אינטלקטואלי מסוג שלא היינו מורגלים בו בשירת פרייל. פועל כאן בגלוי היסוד של השנינה (wit) וניכרת המודעות של הלשון לאפשרויות הקומיות הגלומות בה. אבל משחק מתוחכם זה איננו שעשוע לשמו. המשורר חותר בשיר, כפי שמלמדת הכותרת, ל"אבחנה", לקביעה מדויקת של מצב, שאורו של "ברק הספק הפודה" מסתלק והולך ממנו. בעמידתו זו בפני הצורך בקביעת דיאגנוזה אקסיסטנציאלית יודע הוא שכבר אינו יכול להשתמש ב"מלה טובת תמימות". זו נסתלקה יחד עם ברק הספק. דווקא המליצות השחוקות והלשון הערמומית, המודעת לעצמה לחלוטין, הן הדרושות לשם ניסוח שירי נוקב של תחושת ההיסחפות בורם הזמן הממית. משום כך חייבת הזרימה להינתק ממשותה הנופית. אם בשיר המוקדם יותר, בו יושב המשורר "על גדות זמן זורם" בבחינת "על נהרות", עדיין קשור נהר הזמן בהווייה נופית מוגדרת, הרי עתה הוא נשפך ל"ים החיים" המופשט לחלוטין של לשון המליצה. דווקא בגילגולו זה מתמחשת אימתו במלואה, המשורר יכול למצוא לה ניסוח (לא "ביטוי") דיאגנוסטי חריף וחותר. מימוש שירי הולם של עמידה מפוכחת בפני קץ החיים תובע במובן מסויים את הדברת חומרי החיים שבנוף ושבשלשון כאחד.

אף כי במרבית שירי הקובץ אין פרייל מביא את הניתוק מן הנוף למסקניות מלאה כזו של "אבחנה", מלמד שיר זה על מגמתו הכללית של הקובץ. מה שנאמר בדרך שכלתנית מופשטת כל כך יכול להיאמר בדרכים שופעות ציוריות, ציורית-נופית במידה זו או אחרת, אבל חמימות זו תמיד, או כמעט תמיד, מסתירה מאחוריה את החלל המופשט של ה"אבחנה" האקסיסטנציאלית הבסיסית. השיר "עלוות גילים", למשל, טבול בקרירות הזהובה של הסתו הצפון-אמריקאני, אבל גם בו חש הקורא מיד בדחיקתו המתוכחמת של האלמנט הנופי הרך והצבעוני לתוך מסגרות העומדות בניגוד גמור לו. הכותרת עצמה, "עלוות גילים", מחברת את היסודות של הנוף והזמן בצורה מפתיעה ומשעבדת את הראשון שבהם (הגסמך) לשני (הסומך). בשיר עצמו מקביל המשורר את תגובתו שלו על הנוף הסתוי להזייתה של אמו הישישה, היושבת בביתה ב"קיפאון גמור" "כמו — — בין תפוחים" ומפזמת לה שיר. האקבלה מרמזת על כך, שמצבו של המשורר הבן איננו שונה אולי מזה של אמו, ושנופו האהוב עליו כבר הוא אולי כמותם תפוחי הוייה (אולי מנופי ילדות), שהאם יושבת ביניהם בתוך ביתה הקפוא. האקבלה במשמעותה זו מתהזקת בשעה שהמשורר מוצא עצמו לפתע "מאזין לצרצר במקום אי-ביאליקאי מאוד". צרצור הצרצר, שהוא חלק מהוויית הנוף הסתוי, ניסוט במפתיע להקשר ספרותי, העשוי ללמד על כך, ששירה המזומזם של האם, שהביאה איתה מאביה הצעיר, ושירו של המשורר, המתקשר עם שיריהם של אבות ספרותיים, שגם הם היו צעירים לפני דורות אחדים, אף הם דומים הם ואולי חד הם. כך יכול המשורר, שדיבר על עצמו בתחילת השיר בגוף ראשון ("יקחני סתו אמריקני"), לדבר על עצמו בסיכום בגוף שלישי:

והוא חש בעלוות גיל ערבי אפיל
במים הטופחים בו כבסירה
ובספטמבר הלוקח אותו,
לאחר שהזויב, בספטמבר.

(עמ' 52)

לנגד עינינו מתמסמסת ההווייה הנופית ונעלמת בהפשטות של ממד הזמן. שוב יושב המשורר ב"סירת החיים" בתוך נהר הזמן הסוחף. החזרה על המלה

„ספטמבר“ בשתי השורות האחרונות של השיר ממלאת בעת ובעונה אחת תפקיד מוסיקאלי, תחבירי ותוכניי מלא עניין. בעיקרו של דבר היא באה להדגיש את השתלטותו המחלטת של הזמן על המשורר, על הנוף, על השיר. בשירים אחרים מתחולל תהליך דומה. ב„דברי המים“, למשל, נהפך היסוד הנופי (גשם) בבתיאחת לשעון ולידו של המשורר הרושמת דברי שיר תוך הקפדה על פיסוק וניקוד („הגשם מבעד לתריסים / מונה דק אחר דק, / מציין בקפידה / כל פסיק ונקודה / על איזה לוח־ההייה —“, עמ' 25). ב„אפשרויות שקיעה“ נמנע המשורר בגלוי מתאורה של שקיעה דראמטית („יאמרו, נדלקו מליצות יגיעות במוחי“) ודן במקום זה, בתורת „מומחה הענינים הגדול“, בענני שקיעה בצירו של אל־גרקו, או, ליתר דיוק, במשמעות שייחס הצייר לצורות העננים שבצירו. שוב, נדחית הממשות הנופית של העולם ונדחפת אל החלל המופנם של האמנות, המחשבה עליה, המודעות הלשונית והקשר עם העבר.

במובן מסויים מתגלה תכונת הקובץ החדש בתמציתה בעובדה, שחסרים בו כמעט לגמרי נסיונות של התמודדות שירית ישירה עם רגע חווייתי מוגדר ומוגבל; נסיונות, שכמותם אנו מוצאים כמעט בכל פינה מפניות קבציו האחרים של המשורר, ושמתוכם נוצרו שירים מושלמים כ„בשקיעה הצהובה“. מצויים בספר (המדובר הוא במדורו העיקרי, המכיל את שיריו החדשים של המשורר, ולא במדור ה„עוללות“, המכיל שירים נשכחים מתקופות יצירתו הראשונה והתיכונה) שירים ספורים, אולי שנים או שלושה, שבהם משתמרת המסורת של נסיונות אלו במסגרת צנועה מאוד, כאילו קיבלו השירים על עצמם מראש מעמד של זוטות. כך, למשל, בשיר קטן, חסר כותרת, כגון:

הליכה גשומה בין עצים גשומים.

רווחה, כמו החלמה

מחגיגות הולכת נגרעת.

ירידה ניכרת בטמפרטורה.

מחצת לכף־הרגל

המיפתן איבד אישן.

הליכה גשומה בין עצים גשומים

משכיחה את הבהירויות היתרות.

(עמ' 27)

האמת החווייתית והחושיית של השיר בן השורות הספורות היא וודאית (חותמה החד־משמעי ניכר ביותר, למשל, בהמחשת ירידתה של הטמפרטורה בציון תחושת המגע הצונן של כף הרגל במיפתן). אבל היקפה של אמת זו מוגבל הוא ביותר. סיבת המוגבלות מוסברת על־ידי המשורר עצמו בשורה המסיימת של השיר: הרגשת הרווחה המצטרפת כאן לגשם ולירידת הטמפרטורה כרוכה בשיכחה רגעית של „הבהירויות היתרות“, בהירויות האבחנות וההגדרות. אבל בהירויות אלו הן סימנו העיקרי של האקלים הרוחני, שבו שרוי המשורר בספרו זה. שיכחתן אפשרית רק בצורה של אתנחתא רגעית, ומכאן אופיו הזוטי של השיר. אם ניתן לפריייל בשלב זה להעמיד שיר מרכזי, רחב משמעות, שיש בו משום התמודדות עם רגע חווייתי מרוכז, הרי זה רגע אחד ומיוחד במינו, המחייב לא שיכחת הבהירויות אלא ריכוזן „עד לשיגעון“. השיר „זמן אחר“, שעל שמו נקרא המדור העיקרי שבקובץ, מכיל התמודדות כזאת בחלק הסיום שלו. פתיחתו מעלה פעם נוספת הרהורים על נושא הזמן, שהמשורר מתייחס אליהם בהסתייגות ואפילו בהומור מסויים תוך טיפול מחודש בניב שחוק, שעניינו מים ושקיעה לתוכם („כן, אני צולל לתוך מים / עמוקים מדי, / אני חושש שהמים / אינם עמוקים למדי“ — ניכרת מודעתו של המשורר לסכנותיה של שירה „הגותית“). הסיום, מכל מקום, מציב לעומת העיסוק המפוקפק בהכללות על דבר הזמן שבראשית השיר את הרגע הקונקריטי, המצדיק עיסוק כזה:

יש כאן מידת יהירות

ומחשבתי וודאי שהיא

מופשטת, מתייפיפת.

אך פעם, מאוחר בערב,

חול רעם הסכין ביד חמסן
 הסתכל בי זמן זר ערום
 מבעד לזכוכית בהירה עד לשיגעון.
 על להב מתהפך ניצב קופא.

(עמ' 10)

המעבר מהלשון הפובליציסטית ללשון המתירה לעצמה סינסתיות כמו "רעם הסכין" והיפרבולות כמו "בהירה עד לשיגעון", מפתיע, ובהפתעה גלום עיקרו של השיר: קישור החתירה ההגותית ל"אבחנה", להגדרות חריפות, ולו גם באמצעות לשון מאמר ותחבולות שנינה, ברגע הגילוי החווייתי הטוטאלי של "זמן זר". המסגרת הסיטואטיבית המוסברת כל צרכה מגדירה ברורות את טיבו של הזמן הזה, ולה מוסיף המשורר את הנופך המטאפורי של הזכוכית הבהירה עד לשיגעון ועד לקיפאון. המים, שזרמו עוד בראשית השיר באפיקי ה"מליצה", קפאו והפכו לפתע לזכוכית. זרימתו של הזמן נפסקה, וב"רעם סכין" אחד נתגלתה מהותו של הזמן הקפוא, הזמן האחר. העוצמה והעוצע שבפגישה עם זמן זה מצדיקים את ההיפרבולות ואת הסינסתיות ומעדיקים חריפות של אמת אקסיסטיציאלית גם למחשבה ה"מופשטת-מתייפית" כביכול של ראשית השיר.

ד.

מטעמים ברורים עלול הקובץ החדש של פרייל לגרום אכזבת-מה לאותם קוראים, הצמאים בעיקר לצבעוניות ולהרשמה המיידית של שיריו הקודמים. זהו מחיר, שמשורר אמת חייב להיות מוכן לשלמו במהלך המיצוי העצמי של יצירתו. האפשרות האחרת היא זו של האפיגוניות העצמית. הקורא המעיין בספר שלא על מנת למצוא בו דווקא אותם דברים, שכבשו את ליבו בספריו האחרים של המשורר, לא יוכל מכל מקום, שלא לחוש, כיצד מתמלאת שירת פרייל המאוחרת, בעוד היא מתערטלת מממדיה הנופיים-התאוריים, בתנועה פנימית מוגברת, בעוצמה חדשה. אלו ניכרות בשירים כ"שם והנלווה אליו", "בהווה התמידי", "זמן אחר", "פרקי זמן: שלי שלו", "הרצאה", "עלוות גילים" ועוד שירים אחרים, שהם ללא ספק משיאי יצירתו של פרייל. אם ניטל משירים אלה הלהט של המציאות הפיסית המיידית, הרושפת בצבעיה והחותכת בקוויה, ניתן להם איזה חום חדש, בלתי צבעוני, הנובע מיצירת מתחים מפתיעים בין הלכידפש מנוגדים, כביכול; בין שיכבות לשון שונות; בין אפשרויות שונות של תגובה על גרוי או על רעיון אחד. במקום העמדת השיר כולו בסימן שלטונו של צבע אחד ושל מתח לשוני-מטאפורי קבוע באה עתה השאיפה להשגת שלמות מתוך קונטראסט, שאיפה זו ניתנת תכופות למימוש משולם דווקא בזכות ההתרחקות המודעת מן המיידיות של הנוף וההיאחזות המודעת בקשרי הזמן והזיכרון; שכן, בעוד ששירת הנוף התחיבה בריכות היחידות השיריות סביב תמונות מציאות "סגורות" במקום ובזמן, מאפשר הרצף של הזמן והמחשבה האסוציאטיבית פיתוח של דיאלקטיקה מורכבת בתוך המסגרת של השיר הקצר. דיאלקטיקה זו ניתנת להדגמה ולהוכחה ברורה באמצעות קבוצות שירים משני סוגים או תת-ז'אנרים, הממלאים תפקידים מרכזיים במיבנה הז'אנרי של הליקטיקה של פרייל בשנים האחרונות. סוג אחד הוא זה של שירי זמן "קאלנדריים", שהמשורר לא נהג לכתוב כמותם עד כה — שירי "הזדמנות", כביכול, הנכתבים בעיקר לרגל צאתה של שנה אחת וכניסתה של שנה אחרת. הסוג השני הוא זה של שירי דיוקן או זיכרון, שבהם מועלית דמות מן העבר במסגרת של הלכיד רוח עכשוויים. השירים מן הסוג הראשון — לכאורה, ללא "גרוי" חווייתי רציני — משמשים למשורר כמין מעבדה לסקירת-חטף של תנועת הזמן מעבר לעתיד באמצעות קישורים מלאי-עניין, בשיר אחד, למשל, מצורפים זה לזה שלונסקי וקונראד אייקן. הטעם לצירוף נראה כלפי חוץ שרירותי לגמרי: אייקן ושלונסקי לא רק שלא הכירו זה את זה, או זה את שירתו של זה, אלא שאפילו היו מגיעים להיכרות מעין זו, לא היו מוגלים לקשור ביניהם קשר כלשהו, כל כך זרים היו זה לזה ברוחם ובשירתם. זימונם תלוי כביכול אך ורק בעובדה, ששניהם נפטרו בשנה אחת, ופרייל נזכר בהם "בצאת השנה". הקריאה בשיר מעמיקה, מכל מקום, את הקישור הבלתי-צפוי ומעלה מתוכו משמעויות, ששום קישור שיגרתו "סביר" יותר לא היה מוליד. שלונסקי ואייקן אחוזים זה

בזה בשתי קצות תודעתו העצמית של המשורר. מחדגיאס אחוזים הם בזכרונותיו מימי השוליות הספרותית שלו.

— — — השוני שבהם גיבש
את המפורז ועראי
כשאני חבריי נסינו
ללמוד מה על מיבנה
השורות הקצרות.

(עמ' 42)

דווקא זרותם זה לזה היא המעניקה לזכרונות אלו חשיבות מיוחדת, שכן בשעתו עמדו השניים בפני המשורר המתחיל כמייצגיהן של אפשרויות פיוטיות מנוגדות, ודווקא משום כך סייעו לו בגיבוש דרכו השירית של עצמו. שאינה נסמכת לא על שירתו של האחד ואף לא על זו של השני. מאידך גיסא, מתקשרים שלונסקי ואייקן זה בזה עתה, למרות הניגודים שביניהם, כמשוררים שמתו, ומתוך כך הם נעשים מעין בבואה מוקדמת למשורר עצמו. פרייל מפעיל כאן אותה „חשיפה כפולה“ של עין-המצלמה, שעליה כבר דובר, ומשיג באמצעותה לא זהות וחפיפה אלא מערכת מורכבת של דגמים מנוגדים, המצטרפים לשלמות הגותית וגם ריגשית.

ב„חשיפה כפולה“ דומה משתמש פרייל במרבית שירי הדיקונאות והזיכרון. בשיר אחד („על משוררים ואחרים“) הוא מרכיב זה על גבי זה בפועל שני תצלומים של המשורר רוברט פרוסט. באחד מהם, תצלום עלומים, „גבר צעיר מהורהר, יושב לו / בכורסה נוחה בוורמונט / שבמאה כמעט-בוקרית“. בשני — מופיע פרוסט בויקנתו המדובללת, המעלה על הדעת משום-מה גם את ביאליק המזדקן — בדרך האלוזיה: „אדם חבוט השלגים / נע לאיטו בגן אנגלי מדמדם / ובידו הצונחת זלזל שצנח“ (עמ' 53). הקישור של שתי הדמויות נוצר במפתיע על-ידי „שערה אחת המזדקרת בראשו“ של הגבר הצעיר, והיא נראית דווקא „לא שייכת“ לראש השיבה של המשורר הזקן. מגמת החשיפה הכפולה כאן איננה להגיע לפורטריט אחיד של המשורר מעבר לתמורות הזמן, אלא, להיפך, להבליט את תמורות הזמן באמצעות הדיוקן הכפול; שכן, במקרה זה תמורות הזמן הם השירים שכתב רוברט פרוסט „מחלון לחלון בין סוגר לסוגר“ במשך חמישים השנה, שחלפו בין שני התצלומים, ופרייל מעוניין בעצם לא ביצירת דיוקן של פרוסט אלא בתהייה על מהותם של השירים ש„עשו לו“, לפרוסט, את פני הזיקנה השמוטים שלו. מתוך התהייה הוא מגיע לזיהוי חריף: השירים עשו למשורר „מה שעושה הנעל לסנדלר. הלחם לאופה“. בשיר זיכרון אינטימי יותר מטביע המשורר את דמות עצמו — בצעירותו ובזיקנתו — על דמות סבו, הרב והסופר הליטאי מימי „המליץ“ („פרקי זמן: שלי — שלו“). נקודות הדמיון והשוני מתפרטות כאן עד להשוואת כוס הרותחים, שהיה הסב שותה עם השכמה ותוך כתיבת מאמר, ל„ספל בוקר פושר“ ששותה המשורר עם צהריים ומדמה למצוא בו „את טעם הנדיר החלום“. המסקנה המתבקשת היא, שהמשורר וסבו אנשים שונים הם זה מזה לחלוטין, וזמני חייהם אף הם נבדלים זה מזה בטיבם ובאווירתם. מסקנה זו מתבטלת, מכל מקום, בשעה, שהמשורר מהרהר על מותו הצפוי. קירבתו אל סבו מתמחשת לו מתוך חזון, שבניגוד לכל המצופה אינו קשור כלל בעולם הפיסי או הרוחני שבו חי הסב. המשורר רואה עצמו עומד לאו דווקא בתוך עיירתו הישנה של הסב, אלא:

בטבורה של עיר מוקפת תיל
שמיה להט קר-עיקש
בעוד גן-עדן סמוך או מרוחק
נשאר בעיה פתוחה-סגורה.

(עמ' 12)

החזון המודרני המאיים דווקא הוא מאשר את תחושת הקירבה אל הסב, אשר „עוד מעט אחיה את זמנו“. שוב, כמו בשיר על קונראד אייקן ושלונסקי, נוצרת כאן רשת של קישורים, שבה מצליח המשורר ללכוד את השונות ואת האחדות של הדברים בכל מורכבותן וניגודיהן.

בשיר אחר ("איגרת") מעלה פרייל דמות לא מן העבר אלא מן העתיד. תוך ישיבה במחיצתה של אשה צעירה בבית-קפה הוא מעלה לפניו את דמותה כשתהיה בת שבעים והוא יישן זה מכבר בעולם האמת. מלכתחילה מתפתח השיר באווירה חילונית משועשעת במקצת. המשורר מודה, שעומות דמותה של ידידתו הצעירה עם דמות הזיקנה המשוערת שלה שימש לו "אמתלה נאה לכתיבת שיר". לפתע, מכל מקום, משתנה בהינף אחד הלוך-הרוח ועימו משתנה גם הלשון. מההודאה בתפקידה של הידידה כ"אמתלה" לתרגיל פיוטי עובר השיר לרגע של פאתוס גדול. בהיותה בת שבעים תעיין הידידה בספרו של המשורר ותגלה בו "בבהירות כמעט-סכינית":

עד כמה גדולה וללא-תחליף
היתה תביעתו של גבריאל
להיתלות בכוכבים כמו
דרך-על-ארץ לא היתה לו.

(עמ' 33)

החשיפה הכפולה (צירופן של דמות האשה הצעירה ודמותה הזיקנה שלה), שהחלה כשעשוע, הביאה להצהרה מלאת כאב ועוצמה, שהיא גם ההסבר האקסיסטנציאלי של הכורח לכתוב שירים, אפילו באמצעות "אמתלה נאה". שוב ניצל פרייל את יכולת התנועה בזמן (הפעם — לכיוון העתיד) לחשיפת אמת מורכבת, המתגלה כאילו דווקא מתוך ניגודה.

ה.

אפשר להוסיף ולהדגים את הגמישות הרוחנית המפתיעה של שירי הקובץ האחרון של פרייל על פי קוים רבים נוספים של התפתחויות שיריות, הנוצרות מכוחם של חיבורים בלתי צפויים בין מין למה שנראה כאילו אינו מינו. כמעט כל שיר בקובץ הקטן אוצר בתוכו דינאמיות מסוג זה. המסגרת מחייבת, מכל מקום, הסתפקות בדיון בשני שירים נוספים בלבד, משירי השיא של הקובץ. מעניין ומרגש ביותר הוא השיר "בהווה התמידתי", החייב לתפוש מקום מרכזי בכל מבחר של שירי פרייל, ויהיה זה המבחר המצומצם ביותר:

דודה של אמא היה רופא השך הפרסי.
קודם-לכן, או אחר-כך, בנה גשרים בחבל היס הכספי.
צילומו המאפיר מעיד על צעירות ב-1888, באביבה
של שנת חיטים טובה, בליטא סמוך לגבולה של פרוסיה המזרחית.

אמנם איני יודע מתי בדיוק נישאה אחותו הבכירה לאיש
אך בת נולדה לה באביב הנזכר והיא כעת ומזמן
אמי, תינוקת שהזקינה —

עם הקיצים והחרפים המגיעים לניו-יורק, תמיד-תמיד
אלא שאין אז —
אינני טבעת שכוחה בשלשלת של איזה יורש אהוב.
אני האיש המחליף דברים עם כולם כרגע
שותה תה, נוגס תפוח, מאזין לקול החזן
מבעד לתריס במוצאי שבת.

כמובן שאין כאן תעוד היסטורי סתם.
הוזה אחד של בהירויות ואפלות קיים.
אין אז.

(עמ' 49)

הריפות המעברים וזרות הצירופים בולטות כאן אולי יותר מכל שיר אחר. עם זאת, ברורות ביותר הן גם השלמות והעמקות של הסינתיזה המוצהרת בשורות הסיום של השיר, שבהן מגיעה שירת פרייל לאחד מרגעי החגיגיים ביותר. המשורר מספר על דוד אימו, גיבור משפחתי מופלא, שחיו חלפו עליו בנדודים, בהרפתקאות ובמפעלים גדולים. לעומתם, נראים חיי המשורר, כפי שהם מומחשים בבית השלישי של השיר ("שותה תה, נוגס תפוח, מאזין לקול

החוקן וכו'), חיים של שיגרה מוחלטת ושל חוסר כל תנועה. בעוד שהדוד הגיע מן העיירה הסמוכה לגבולה של פרוסיה המזרחית אל חבל הים הכספי ואפילו לחצרו של השך הפרסי, מניח הדובר בשיר לקיצים ולחרפים לבוא עליו בניו-יורק בזה אחר זה מתוך סבילות והשתקעות בפרוטרוט של יומיום. אלא שניגוד זה, טוען השיר, חיצוני הוא. מעבר לו "הוזה אחד של בהירויות ואפלות קיים", והמשורר ודוד-אמו ניתכים בהוזה זה לזרם הווייה אחד. פיתוחו של השיר לעבר הצגתה של תיזה זו הוא מתחכם ביותר. הבית הראשון אינו מרמז כלל על האפשרות, שהשיר עתיד להגיע בתוך שש-עשרה שורותיו לגבהים מיטאפיסיים. אדרבא, המשורר עושה בו הכל כדי להסוות את כוונותיו במעטה של אפיקה משפחתית נעימה, שאין לה שום כוונות מלבד אלו של השמעת סיפור נאה, שיש בו גם משום "תעוד היסטורי". בכל אחת מארבע שורות הבית מצליח הוא לרפות את דריכותנו ולהשקיע אותנו בנינוחות מהלכת-הקסם של הסיפור על הדוד המופלא. הוא עושה זאת באמצעות ציון מדויק של שמות מקומות — חבל הים הכספי, סמוך לגבולה של פרוסיה המזרחית; באמצעות ציון תאריך, אך גם בחופשיות של "קודם-לכן, או אחר כך", הנוטלת מן התאור איזו פדאנטיות אפשרית ומשאירה אותו בתחום הנינוח-האינטימי. הפראזה "אביבה של שנת חיים טובה" מחזירה אותנו בהינף לשוני מוצלח אחד להווייה מזרח-אירופית חקלאית של רומאני אחוזות רוסיים מן המאה ה"ט, ומצטרפת בשלמות לצילום המאפיר של הדוד בתוך אלבום משפחתי ישן, שזיהובו דהה. הבית השני נשאר עדיין בתחום הסיפור המשפחתי, אבל כבר בו מתחיל להתחולל השינוי, העוקר את השיר מתחום זה אל הרחק מעבר לו. ראשית, בעוד המשורר ממשיך לנקוט בטון הסיפורי הרווח (אמנם איני יודע מתי בדיוק), מסיט הוא את נושא סיפורו מן הדוד אל אחותו. מלכתחילה יש בהיסט זה משום הפתעה מאכזבת. עם קריאת ארבע השורות הראשונות נדמה היה לנו, שזוהי רק פתיחת הסיפור על הדוד הבלתי רגיל. צפינו לפרטים ולתאורים פיקאנטיים נוספים. מיד מתברר לנו, מכל מקום, שסיפור חייו של הדוד לא היה אלא מבוא לסיפור אחר. סידרם של שלושת הפרטים, שניזכרו במהלך תאורו של הדוד, מתגלה עתה ככל משמעותו. המשורר החל בציון מפעליו המופלאים של הדוד בבגרותו וחזר לתמונת העלומים שלו משנת 1888 (ולא התקדם בסדר הפוך — מעלומים מבטיחים אל בגרות של הישגים) משום שהוא חותר אל נקודת הקשר המחברת אותו אל הדוד — הולדת אימו, דודניתו של הדוד. הציון המדויק של התאריך חורג לפתע מן המסגרת של ההרצאה האפית-ההיסטורית ונעשה לקביעה בעלת משמעות אישית ועכשווית: באותו אביב של "שנת חיים טובה", 1888, נולדה האם, שהיתה ושבחה ונעשתה תינוקת. עריכה מרושלת כביכול, אך למעשה משוכללת ביותר, של מהלך תאורי-סיפורי קצר הביאה את השיר, איפוא, מראשית של סיפור משפחתי בלתי-מחייב לעימות פתאומי לכאורה (באמת מוכן בקפידה רבה) של המשורר עם העבר המשפחתי, המתממש בדמותה של האם הישישה, שחזרה אל הינקות שמלפני תשעים שנה. באמצעות האם הוא נפגש עם אימה, ובאמצעותה עם אחיה המבריק והפעלתני. כאן בא המפנה המכריע שבשיר. השורה הראשונה של הבית השלישי נראית, כאילו ביקש בה המשורר להמשיך את סיפורו ולעבור בו תוך ציון הקיצים והחרפים שחלפו (מעין הופעה של קרנוס לשם קישור שני חלקי מחזה, המתרחשים בהבדלי זמן גדולים) להווה של חייו עם אימו בניו-יורק, אבל הרצף הסיפורי האיטי, המוטעם בסיומה של השורה במלים "תמיד-תמיד", נחתך כאן בבת-אחת. את מקומו של המשך הסיפור תופשת מעין "קריאת ביניים" תמוהה, הנראית שלא ממי העניין: "אלא שאין או". ה"אלא" מבליט איזה מתח ווכחני המגיע לפורקן-מה בקריאה, המלאה פאתוס מיטאפיסי. המשורר אינו יכול להתאפק מהטחת טענה פולמוסית כנגד המשתמע מן הרצף האפי של השורות שקדמו. הבשורה, השמורה איתו לסיומו של השיר, עומדת בניגוד מוחלט להיסטוריוז המתבקש מן ההרצאה הסיפורית, המסתמכת על תאריכים והמדייקת בציון שמות מקומות, ונראה כאילו ניגוד זה דוחק בו, ומביא להשמעת הבשורה קודם זמנה. האשלייה האפית, שנוצרה עד עתה באמנות רבה כל כך, הלשון הסיפורית, הטון הרגוע — כולם מתרסקים במכה אחת. מכאן ואילך נחלף הטון, משתנה הלשון; המתח הלירי גואה במהירות. המשורר זונה לחלוטין את הנסיון לספר את סיפור חייו הוא כהמשך לסיפור חיי הדוד. הוא נאחז דווקא בגילויים הטריביאליים ביותר של

קיומו, שהם גילויים של קיום בהתהוות. לעומת עבר מוגמר ומפואר של בניין גשרים בחבל הים הכספי ושרות בחצר השך הפרסי מציג הוא בעצבנות גוברת והולכת את הפרטים, שמהם מורכבת הריאליות החילונית מאד של חייו ה"פתוחים", המתמשכים והולכים. העימות בא, כאמור, לא לשם ציון ניגודים בלבד, אלא דווקא לשם גילוי זהויות שמאחוריהם. הזרימה של פרטי החיים הטריביאליים כביכול היא האמת הקיומית, המפקיעה את מפעלי העבר מן הכלוב המוזהב של ההרצאה האפית, מן הצילומים המאפירים באלכומים המשפחתיים ומן האפיטטים המבריקים אך המגבילים כגון "שנת חיים טובה". מכוה המגע בה, בזרימה זו, מצטרפים אף הם לזרם ההתהוות ומאבדים את אופיים כמעשים שחלפו. תאריכים וסימוני מקום נקלפים מהם ונזרקים הצידה ומתחתם נגלה התוך היוקד של החיים "בהווה התמידי". הגילוי הוא כה מרעיש, עד שהוא מביא את פרייל לסיים השיר בחרוז — אחד החרוזים הספורים שבכל מרחבי שירתו:

כמובן שאין כאן תעוד היסטורי סתם.
הווה אחד של בהירויות ואפלות קיים.

זהו אקורד גדול, תרועה, המסיימת שיר, שלמרות קיצורו הצליח המשורר לפתח בו מבנה סימפוני שלם.

השיר "הרצאה" פחות עשיר ומפתיע מ"בהווה התמידי", אך בו מגיע המבנה הדיאלקטי, האופייני למיטב שיריו של פרייל בקובץ החדש, לעיצובו המושלם ביותר. הנושא של השיר כשלעצמו פותח לפני המשורר אפשרויות לעימותים מורכבים ומעניינים ביותר. ההרצאה, שעליה מלמדת הכותרת, היא הרצאה ספרותית העוסקת בעיבוד האמנותי של היסוד האוטוביוגרפי ביצירותיהם של סופרים יהודיים. עובדה זו מאפשרת למשורר, הנוכח בהרצאה, לעמת את ה"חיים" עם הספרות, את האוטוביוגרפיה עם גילומה האמנותי הדחוס והמסוגנן (כשיר "פרקי זמן: שלי — שלו" תאר פרייל את שירתו כ"גלולה אוטוביוגרפית המותרת בלביעה עד הנץ הרבע האחרון למאה העשרים", עמ' 11). את העבר הספרותי הרחוק (מנדלי מוכר ספרים) והקרוב (יעקב גלאטשטיין) עם ההווה הספרותי שלו עצמו ושל ההרצאה המתמשכת והולכת, הוא עורך את העימותים האלה בקיצור, בחיסכון, ללא הדגשות מופרות, אך ביעילות מושלמת:

העלווה הסבוכה מוארת ירוקים ואדומים
אגדה מיתמרת בחלונות הגבוהים
כשפליים שלוה השדרה, אוטובוס גולש
חוצה את אדוות הגשם הסגול.

באולם מאבחן המרצה סוגי סיפרות
ואת הוורידים האבטוביוגרפיים
העוברים בהם. מעלה שמות
מבהבים בין משפט למשפט
כצילומי-פתע, כצלילי זיכרון.
כך, למשל, בדרך טיולו סר כאן
מנדלי-מוכר-ספרים ומעין ברק
של פליאה ניתו ממשקפיו, או
גלאטשטיין נכנס כבתוך שלו
וחכים כאור מחייך בעיניו.

הם חיים על מפה אחת
ונופי הסיפורים שגילו
קרירים כעת יותר
וניתנים לדיוק ולקביעה
לא פחות אולי מן העלווה
הסבוכה ומוארת —
חידת היותם דומה.

(עמ' 39)

פתיחתו של השיר שובה את לבנו בצבעוניות המרוכזת שלה. למעשה,

מחזירה היא אותנו אל מיטב שירת הנוף של פרייל מן התקופה התיכונה של יצירתו. מעידה על כך לא רק הצבעוניות העזה, אלא גם הלשון הפיוטית-המטאפורית, שבאמצעותה מגיע המשורר — כמו בשירי הנוף המרכזיים שלו — לאיזו תפישה רעננה וראשונית במהות הבסיסית של המציאות הפיסית. הדבר בולט כאן במיוחד בשתי השורות האחרונות של הבית, שבהן מדווח המשורר בחיוניות רבה כל כך על תנועת האוטובוס לאורך השדרה. אותם קוראים של פרייל, המחפשים בשיריו החדשים חזרות על ההישגים הגדולים של יצירתו משנות החמישים ומראשית שנות השישים, ימצאו בפתיחה זו מעין אואזיס צבעוני ב"אפוריות" המכוונת של מרבית השירים המאוחרים. אבל פרייל אינו מכוון את יצירתו לטעמים של קוראים כאלה. הראייה לכך נמצאת בבית השני של השיר, הנפתח בהרס מכוון של האווירה שנוצרה בבית הראשון. כוונת ההרס ניכרת מיד בלשון. במקום הפיוטיות של השדרה השלוה כשפל הים והאוטובוס החוצה בה כסירה, מופיעה הדייקנות או הדייקנות-כביכול של הזרזון הביקורתי, שבו משתמש המרצה בשעה שהוא "מאבחן" — — — סוגי סיפורות. במקום הדימויים והמטאפורות הקונקרטיים, הבאים להמחיש את מהותו של הישג מופיעה מטאפוריקה של הפשטות ("סוגי סיפורות" — הוורידים האבטובוגראפיים העוברים בהם). במקום האווירה ההווייה, החלומית של השדרה בגשם הסגול ושל החלונות הגבוהים ש"אגדה מיתמרת" בהם באה הבהירות הכמו-מדעית, שכן המרצה, המאבחן וורידים אוטובוגראפיים בסוגי ספרות שונים כמוהו כמנתח פוסט-מורטם, החותך באיזמלו את גופה המת של הספרות וחושף בו את הורידים והעורקים. הוא מדומה גם למדען, המאייר את הרצאתו בהיבטובים של שקופיות.

היחס בין ארבע שורות הפתיחה לארבע השורות הבאות אחריהן הוא, אפוא, יחס של ניגוד חריף. ניתן לפרש ניגוד זה בדרכים שונות. לא בלתי אפשרית היא, למשל, קריאת ארבע השורות הפותחות את הבית השני בטון סאטירי. לפי קריאה כזו תייצג התמונה הקסומה של הבית הראשון את טיבה החי של המציאות וכן של השירה בעודה צמודה אליה, זוהרת באורותיה, ואילו ארבע השורות הפותחות את הבית השני מעמידות מציאות זו מול היפוכה — הניתוח ה"יבש", המתיימר בדיוק ובדקות האיבחון; ולמעשה הוא עקר וחסר משמעות. אפשר לפרש את הניגוד בין שתי היחידות כניגוד שבין חיים לשירה בגילומה ה"ספרותי" המקצועי ביותר, זה הנחשף לניתוח ההיסטורי והאסתטי שלאחר-מעשה. בעוד שחיי השדרה ותנועת האוטובוס לאורכה מדגימים אותו "הווה אחד של בהירויות ואפלות", שעליו דיבר המשורר ב"בהווה התמידי", קרבה הרצאתו של המרצה למדרגת "תעוד היסטורי סתם".

המשך הבית השני מצביע על הכיוון שבו חייבת להתקדם ההבנה הנכונה של ההתפתחות הדיאלקטית החריפה שקדמה לו. הבהובי הזיכרון, שהעלה המרצה בדבריו מכניסים לחדר שתי דמויות. בכניסה זו מתחיל המיזוג של הרשויות המנוגדות, שעומתו עד כה. הדמויות הנכנסות מחברות במובן מסוים את החוץ (ארבע השורות הראשונות) עם הפנים (ארבע השורות שלאחריהן). יש בהן משום מיזוג של האור הסגול החלומי של הגשם והאור הבהיר החילוני של האולם. כניסתן כמוה כהמשך האגדה המיתמרת בשדרה, שכן שתי הדמויות מופיעות מעולם המתים או מעולם הדמיון. עם זאת יש בה גם משום היענות לבהירות ומציאותיות של אוירת ההרצה, שכן פרייל בוחר בשתי דמויות ספרותיות מפוכחות מאוד, בעלות נטייה לסקפטיות ואפילו לסארקאזם. בדמותו של מנדלי מוכר ספרים מובלטת נטייה זו באמצעות המטונימיה — המשקפיים. ברק הפליאה הניתז מהן עשוי בהחלט להתפרש כהמשך היחס הספקני של המשורר אל המרצה, המנתח את יצירתו. אור החכמה המחויך מעיניו הבהירות של גלאטשטיין — המשורר הבולט ביותר בספרות היהודית ביכולת המיזוג של שירה וחכמה, דמיון וסקפנות — מטה את היחס מן הליגלוג לעבר ההומור והקבלה. הספרות עצמה מתייחסת אל מנתחיה בבדיחות-דעת שמתוך קבלה. היא מהווה, אפוא, גורם מתווך בין השדרה ועלוותה הצבעונית לבין המרצה ואיבחוניו המדוייקים.

הסינתזה מגיעה לסיכום מובהר בבית האחרון של השיר. הנופים שגילו המשוררים ביצירתם נעשו ל"מפה" בהרצאתו של המרצה, ממש כמו איים (סוף בעמוד 202)

נאום בארובה

(סיפור)

מאת רחל איתן

אפשר כי במתכווין לא רכש לו הזקן מקלט, כדי שיוכל לעלות מדי ערב אל בתו.

„שא! תחזית מזג האוויר“ — אמרה הבת, דודתה של האורחת — „זהו העיקר, בשביל זה הוא שומע את כל החדשות“. קמטי פיה ערוכים כך, כאילו כל ימיה אכלה תפל.

הזקן התבונן בה ללא תרעומת. את החדשות שמע מן הדלת, במעומד, כפקודת־יום.

„בוודאי“ — חיך, עיניו אל האורחת — „בוודאי, בגילי חייב אדם לדעת איזה מלבושים ילבש מחר“.

„את, אבא, אח“ — אמרה בתו, עיניה רודפות אחר עיניו. „ומה קרה לשער שלך?“ — קראה אל האשה הצעירה באותה סלדנות, שכמשה על פיה — „הוא כל כך פרוץ ולא מסודר!“

„אין דבר“ — אמר הסב לנכדתו וקרב אליה לחבוק את צווארו קצרות — „אצלי יש לזה אלף טעם“. אחר סבב בחדר ברגליים נכונות, זיפיו הלבנים אצלו לפניו אותו מסך־שקיפות של שחר ימיה. איידלמן, חתנו, כיבה בסיבוב כפתור את להט מכאובה של ליאונורה.

„הבטחתי כי ארד לומר לה לילה טוב. היא שכבה, המסכנה. היא לא תרדם עד שלא אגיד לה לילה טוב“ — גיחך הסב, מתנצל, כאילו היתה אשתו חלקה הגחמני, האיר־ציונלי של אישיותו־הוא. „עוד מעט־קט אנוכי אחזור“.

שעה שקרב שפתיו אל מצחה של נכדתו — קפאו שם גם עיני האיידלמנים; אפשר הוריש לה בנשיקה זו את כל הדלא־ניידי שבלב תל־אביב.

„הסתרנו מפניו את כל העתונים“ — אמרה בתו עם הגפת הדלת החרישית, כונסת את תפוחות רגליה תחת כורסתה — „אבל הוא הפתיע אותנו. הוא קורא עתונים גם במקומות אחרים“.

„אה, איזה כח פנטסטי יש לעתונות לעורר עניין בדברים טפלים“ — אמרה האורחת.

„איך זה לא התעניינו? מדוע את אומרת כך?“ — קפצה דודתה — „כמה פעמים פגשתי את אחותך ברחוב? כמה פעמים הוהרתי שהיא הולכת בדרך רעה, רעה מאוד! וחוץ מזה — שום אדם לא יכול לדעת באיזה חור היא...“ „די, די, נקודה!“ אמר איידלמן. בעיניו הבליחה שמחה לאיד, שלא ביקש להצניעה. שנה קודם לכן עמלה הצנוורה המשפחתית קשות למחוק את האינטרליוד הקצר בבית המעצר מן הקומדיה המסחרית שלו.

צעדיו החפוזים של הזקן שבו אל הפרוזודור. „היא שוכבת במיטה“ —

אמר וחיך לעצמו, כנוצר באיזה „קונצשטיק“ שעשתה לו שם הזקנה, למטה. — „אמרת לי, לילה טוב“.

„צריך לתת לאחותי הזדמנות“ — גמרה האורחת אומר לדבר — „אתם שייכים לנותני העבודה“.

„את, אמנם, כבר אשה מבוגרת“ — ניפח איירלמן בנחיריו — „אבל נאיבית כמו אבא שלך. על איזו הזדמנות את מדברת, גברתי? וסליחה אם אינני מבקש רשות לתקוע את האף הארוך שלי לעניינים שלכם. ממילא אתם מסריחים בהם תמיד את כל העולם. זה! אף אחד גברתי, אף אחד לא יקח אותה עכשיו לעבודה — ותכניסי לך את זה טוב-טוב לראש — מבלי שהיא תסכים להיות הפילגש שלו! הנברת כבר מבוגרת ויש לה ילד“ — פנה אל הזקן, המחייך אליו מלוא חניכיו הוורודות, התותבות — „כבר מותר לדבר אליה גם לא דרך מטפחת משי. לא? היא לא תפיל מזה! זה!“

אשתו כינסה ראשה אל בין כתפיה.

„פילגש-שמילגש“ — אמר הזקן, מקרין מתוכו כוח סמוי, מעין לבה שקפאה — „מדוע זה, למשל, לך אין?“

„ומי זה אמר שאי...“ — קפץ איירלמן ועמו תסרקתו התלוויה בשערה. „אה! — אמר הזקן — „זה משהו אחר לגמרי!“

„אחר, אחר“ — רתח החתן — „שוב אחר! חי לו בעולם הזקנים שלו! הקבר שלו כבר פתוח — והוא עוד בטוח! או שכבר שכחת, או שבאמת היא אצלכם איזה מין דור של... זה! הכל יפה מאוד, בהידור הכבוד היפה ביותר! עכשיו, סבא שלנו, גמרנו עם הימים ההם, יש כבר מדינה, ברוך-השם! יש לך ארץ, עכשיו לך תמלא שקים באדמה. זה!“

„לא צריך לצעוק על אבא“ — לאטה אשתו במורך — „זה עולה לו בריאות...“ פתאום נמלכה ופנתה אל הזקן: „וזאת גם הצרה עם הבן שלך!“

„בריאות?“ — צחק הסב אל נכדתו — „מי מדבר בגילי על בריאות?“

בגילי כבר צומחים לרוב האנשים אקליפטוסים מן הקורקבן...“

עיניו שהו רגע ארוך על פניה להתענג על צחוקה.

„וזאת הצרה עם הבן שלך גם“ — נתעקשה בעלת הבית כמבקשת להטעים כי הצחוק שייך בעיניה לאותם דברים מגונים שהקיפות כל ימי בגרותה.

„תמיד הוא חי — כמו שאומר איירלמן — במחשבות עמוקות: אם לזובוב סובייטי יש פופיק, אם לזובוב סובייטי אין פופיק“.

„ובינתיים“ — אמר איירלמן — „עד שלא צועקים לו באוזן, פלישתים עליך... ככה זה היה עם אשתו הראשונה וככה עם השנייה, ולכבוד מה נתת לו להתחתן עם השנייה, לכבוד מה?“

„אה! אני זוכר זאת כאילו היום“ — אמר הזקן במין עליצות — „איך בא אלי בחמש בבוקר: „אבא אני מתחתן שוב“, ואני ככה בכתונת הלילה, מתוך השינה, יפה מאוד, אפרים, אבל לא מוכרחים תמיד לדחוק את האצבעות לתוך הדלת, ואחר-כך, במטבח, אנוכי יורק על הקריירות, אפרים, אבל קודם-כל עשה משהו! יבואו עוד ילדים“.

«ומה הוא ענה אז? אני זוכר בדיוק» — חרץ איידלמן, גרוי — «בדיוק! הוא פתח את הפה־דה־לוקס שלו: אתה התחתנת? אתה עשית ילדים? מדוע לי, לאפרים, אסור? הבן־יקיר — השפינוזה!»

«וגם אמא לא היתה אז «עובר־בטל' כמו היום והיתה יכולה...» מילאה אשתו.

«מורל־נמשל?» שאל הזקן באותה עליצות ורודת־חניכיים.

«גם אז, גם אז הזהרנו!» נצטווחה.

«אנוכי שומע היטב — גם אז זאלו, למשל, אנוכי הייתי יודע אז, בעשרים וחמש, כשבאתי ארצה... ארץ דלפונית, קבצנון את הונגרמן מנהלים את הסחר־מכר... הלכנו לעבוד אז בשם האידיאל — סליחה על הניבול־פה — קואופרטיבים! בעוד שברוסיה הייתי...»

«פיננסיסט ממדרגות ראשונות» — נאם איידלמן — «אבל אצל מי היה זה

כאן בראש, כל ההצלחה הטריפה הזאת? אצל הפאראזיטים שרידי הגלות?»

«ולא היו לי כאן שלושה מגרשים? נסיכות שלמה!» — נפנף הזקן בידו לטרוד את הלגלוג — «כל אחד בעד מאה לירות לספקולנטים מכרתי, בשביל הקואופרטיב, אילו ידעתי אז מראש! אבא טוב, איזה סבא טוב הייתי יכול להיות, וכולכם בארונים — יושבים בהיכלי עונג!»

איידלמן נרתע, חסר־סבלנות, מעם פני הזקן, חולץ את זנב הסיגריה מן הפומית ואחריו את פקעת הכותנה הקטנה. כתם צהוב של ניקוטין גותר עליה. במאפירה שעל השולחן נח יבול הערב — ערימה קטנה של פקעות־כותנה עם כתמי צהוב — מאז כירכורי האינטרליוד חלש עליו לבו.

«רחמנות, יהודים, רחמנות — הפנינים של קרוזס נעשו דלילות» — אמר

אל המאפירה.

«תשפטו את אבא שלה» — המשיך הזקן, חובק שוב את צוואר נכדתו,

אולי לאות כי עמה הוא — «תשפטו! שבא הנה בגיל שש־עשרה ותיכף ומיד משך אותו הכל: המפלגות, החופש, הבחורות, אהבה חפשית, והראש שלו היה בחברה החדשה...»

«ולתת לכולם לדרוך עליך» — נתעקשה אחותו של מי שדובר בו.

«וכי מי אהב לדרוך על העקמומי?» משך הזקן לצדדים שפתיים דקות

ליצניות.

«טע, טע, טע! זה לא יושר! זאת טפשות! טפשות!» — נשף איידלמן.

«עוד לא עברה שעה, עוד לא עברה שעה», אמרה האשה בקול של מודיעין־

זמן טלפוני אל בעלה, ששלח ידו אל כיסו. הוא תחב אל הפומית, נרגז, מתמרד, פיסת כותנה קטנה, חדשה.

«יושר! יומם ולילה חפף את הזקנים של לנין, מרקס ורוזה לוכסמבורג —

טוב מאוד — והחברה החדשה' שלו עשו מהם לראשם פיאח נכרית יפה... ח...»

והוא בעצמו: ראש מלא שער אפור ושכל ירוק — ושום דבר לא למד...»

«היום הוא כבר כמעט זקן» — אמר הסב — «כמעט, מה יועיל לו

הלימוד. ומהו הדבר שאתה למדת, איידלמן?»

„אני אניד לך מה־שרק באויר נוסעים בקו ישר! בדיוק“.

„יישר־כח, יישר־כוח“ — אמר הזקן.

„ומי שזה לא מוצא חן בעיניו — שיעצום אותן!“

„ש, ש...“ — אמרה אשתו.

„אל תפחיד אותי כל־כך, איידלמן, אותי כבר לא תפחיד“.

היטה הזקן ראשו אל כתפו, כאילו לכוונן את עיני הפלדה שלו אל עיני חתנו — „ראיתי הרבה עוול, איידלמן, יותר ממך, הרבה יותר! כבר הייתי על הסוס ומתחת לסוס, אבל אני אוהב אנשים, לשמוע אותם, לעזור לכל איש ישר ותם“.

„טם, טם“ — הצטעק זה במין התפעלות — „והאיש הזה הוא בן שבעים

וחמש, שבעים וחמש!“

„ש, ש“ — אמרה שוב האשה החרבה, שוטחת רגליה — „אמא, אמנם,

כבר חרשת, אבל אבא, ברוך השם... ומה אני אלק, אולי, לעשות ספונזיה בשביל אחותך?“ — אמרה, נזכרת פתאום — „גם אנחנו תקועים יפה ויש לנו שניים כגימנזיה. מה תשתי?“

גווה הקטן, שאבריו דחוסים זה לזה, נע לעבר המטבח תחת עולן חסר־

הרחמים של עיני בעלה.

* * *

„נדמה להם שהם המציאו זאת“ — אמר הזקן ברידתם לקומה התחתונה,

ידו כרוכה על מתניה. שקי החול של ימי המלחמות הוסרו מן החלונות וחדר המדרגות שאף שוב את פריחת כליל החורש של ילדותה.

„יש בעולם שמחה, שמעו לזקן כמוני, יש בעולם שמחה טהורה. חולים משיעמום ונדמה להם שזאת המצאה חדשה. גם אצלנו באלף־תשע־מאות־ושבע־עשרה ברוסיה היו חולי שיעמום, נשמות יבשות, גם במאה הקודמת, מיאוס ומאוס. שונאים! שונאים הכל — ובעיקר את עצמם...!“

פתאום עצר וקרב זיפי לחיו אל לחייה. „בו, מה? ואת מאושרת קצת? מגיע לך כבר הקצת־אושר“.

היא בלמה עצמה שלא להיעתר.

ליד דלת דירתו הפציר: „תיכנסי לומר לסבתא לילה־טוב. מה יש? היא

לא עשתה לך כל רע“ — ומעבר לדלת צחק — „בואי, בואי נלך לראות אם זקנתי לא ברחח לי...“

באפולית, על המיטה הכפולה, בתוך ריח של ולריאן ישן־נושן ותפוחים,

היה מוטל גל כבד ופנים בצקות עוטות שביס צמר אדום.

„מיין טייערע“ — למלמה הזקנה בקול מאוב לאתר זמן ארוך של עיון בפני האורחת הרכונים עליה. אחר פוטטה לעצמה אלו מלים. זוהי אותה זקנה חסרת־הרוך של שחר ימיה — הושיטה האורחת לחייה לנשיקה — מבזיקה כדי כך הרהור חרד, מכוער, אולי יש בה במחלת הזקנה איזו סכנה לתינוק.

הזקן נשא את מנורת השולחן כלפיד, להאיר על שתייהן, בפניו אותה

התנצלות־לגלוג נוגעת ללב.

„היא כבר לא מבינה הרבה“ — גיחך באומץ — „יש לה סקלרוזה בראש,

שיינהליה!“ קרא בקול, להבקיע את העיסה — „בואי, בואי, קומי קצת“.

„אה? — השיבה במטושטש.

„קומי, קומי שיינהל'ה. אין דבר“ — אמר לנכדתו — „אין דבר. היא שכבה כל היום“.

„מה שלומך? — חייכה האורחת, לבה נצבט מרחמים ומאימה.

„איין אלטע שמאטע“ — לגלגה גם הזקנה — „אוי כמה רע, כמה רע

להיות זקן, מיין טייערע, אוי כמה רע...“

בפני הסב עמד שוב אותו גיחוך מתנצל, כאילו ראוי היה לה לומר דברים

אחרים, אחר שחייטה במחיצתו כמחצית המאה.

„אין דבר, שתישאר...“ — אמרה הנכדה.

„לא, למה? זה טוב לה שתקום קצת. כל היום היא שוכבת. כבר עשרים

שנה. את יודעת. קומי, שיינהל'ה“ — נשא קולו — „קומי!“

נערת כתינות, נירומה אט, בהכנעה, על מרפקיה הרכים, אחר ישיבה

נאנקת, נותנת כפות רגליה בנעלי הבית.

„ראית איזה רגלים יפות יש לה?“ — חייך — „זאת מפני שהיא שוכבת

כל הזמן, כמו של בחורה. החשמל לא בסדר אצלנו, צריך לרוץ מחר להזמין

חשמלאי. הכל חייב אני בעצמי“, אמר ללא טרזניה, אלא כשמח על כך.

בחדר האורחים השחור הושיב את זקנתו אל השולחן, אשר עתה ידעה

האורחת כי הוא בידרמאייר מזוייף.

„אתה מספיק עכשיו לקרוא את כל הספרים?“ — שאלה, כדי שלא לבהות

כך אל הווילונות המאובקים.

שנתיים קודם לכן פרש לגימלאות, שלושים וחמש שנים כינס לביתו

ספרים, כדי לקרוא בהם כאשר „ראשו יהיה פנוי מן השטויות“.

„פנטיה זה לא מה שחשבת“ — השיב — „עוד אין סוף לדברים. אין

סוף לדברים. אבל עכשיו אני קורא ספר יפה. יפה מאוד. על הניידיל. פרנקלין

דילאנו רוזבלט היה איש־תבונות, אבל כל החכמנים הללו שסביבו...“

הזקנה עקבה בצייתנות אחר תנועות פיו, טורחת, לשווא, לרדת למשמעותן.

„תן־לה, תן־לה ציקרקלה“ — אמרה לבסוף ועיניה פנו אל המזנון.

„עוד חודש אנוכי בן שבעים וחמש“, קחי, קחי סוכריה — הושיט לה הזקן

את חלומם הנכסף של כל נכדיו — „ואנוכי רוצה שנעשה משתה גדול. נשב

כולנו יחד ונעשה תמונה — ככה יזכרו אותנו הנכדים, הנינים. רק המשפחה —

המשפחה בלי שום זרים! גם אחותך! מה לבסוף נשאר לאדם בעולמו? זוהי

שאלה מדגדגת, הא? אנחנו — האדמה מכסה אותנו לאט־לאט. אמנם — היינו

אנשים שחשבו הרבה, שעבדו קשה וזמר — אבל אלמונים! תמונה, איזה זיכרונצייק

— והשאר כבר לא נחוק, וכל שאנו — ילך לו. אני ובני דורי, ספרים לא כתבנו,

סרטים לא צילמנו, איש לא יזכור מה שחוללנו שם אצלנו ברוסיה. זה דרך

העולם. כמה נותרו מן הימים ההם, שלושה? ארבעה?“

הזקנה, אשר נואשה מפיענוח דבריו, נתנה עתה את לבה התם, שמאום כבר

לא עתיד להעכירי. על אחד החיילים שיש להקפיצם.

„דיברנו עם אחד החברים שנשארו, הוא אומר מוכרחים — מוכרחים מיד בלי דחיות, לשבת ולכתוב היכל!“

הזקנה טעתה במהלך. מנסה היתה כוחה במין משחק קוטל זמן של החסרת-חיילים, שהיה מוטל על השולחן. לאחר שחיך רגע למראה מאמציה, נטל הזקן את לביבת ידה והוליכה אל החייל הנכון ומשם אל החריר שיש להציבו בו. בשמאלה טפחה הזקנה על קדקדה לאות שרפס ואינו עובד וציחקקה.

„הנה, למשל“ — אמר תוך שידו מדריכה שוב את ימין אשתו — „תמיד צריך לארגן את השיטה מראש, אז הכל יותר פשוט. הנה, למשל, בזמן הריבולוציה בעיר שלנו, התארגנו עם הגויים ביחד. סידור-עבודה כמו השמש עם הלבנה. בלי חילוקי-דעות מפלגתיים. וכשבאו הפטלורובצים לא הינחנו להם להיכנס לעיר. כמה אלפי יהודים נשחטו אז — ובעירנו אף לא אחד, אף לא אחד! וכשבאו הקומוניסטים מיד דרשו שנצא אתם להילחם בפטלורובצים, אבל גם אז אמרנו: אנחנו יושבים פה ושומרים פה על עירנו ועל האזרחים. הבולשביקים תפשו אז אחד מן העסקנים הטביעוהו בלילה בבאר, למען נדע ונירא, אך אנו הודענו שוב על אי-התערבות, אפילו שנאת-עולם עומדת בינינו לבין הפטלורובצים, אנו שומרים אך ורק על העיר שלנו, על האנשים שלנו! סמרטוט מן העיר שלנו חשוב היה לי מכל הריבולוציה. בי לא נגעו, לא, כי הפועלים עמדו לצדי, אבל זה שייך כבר לסדר אחר. שיינהליה, לא זה, לא זה, זה!“ — הוא הורה לה שוב ושוב את השיטה הנכונה, אף שהניף ידו בצחוק לאות כי כבר אין בכך תועלת. „נו, מה? שנתיים לאחר הברי-מצוה מן הבית ברחתי. לאבא שלי בית-חרושת לריבות היה, אבל אנוכי בטעם אחר: בוכהלטרניה, הנהלת-חשבונות למדתי, וספרות אסורה. המוח אצלי — מכונת-שדים. היו זמנים בהם מקליפות תפוחי-אדמה הייתי עושה שטרות של כסף, וכך מעיר לעיר את מכונת השדים שלי גלגלתי. בן שמונה-עשרה קלטה אזני שמועה — בקרים הייתי אז — שאבא מולידו נפל למשכב. בבואי הביתה מצאתי שכבר העביר אבא את כף הבחישה לידי קבלן אחד, רב שמעיה. תיכף ביום הראשון, כשרק גודע על בואי, עמדו כל הפועלים למטה בחצר, זרקו את הכובעים לאדמה — קח נא, מיכאיל אפריימוביץ, מה שתיקח, את עורנו פשוט מעלינו, רק הצילנו-נא מן הקבלן הרע הזה! אני קפיטליסט הייתי, בורזווי, כף-מבשלים להיות לא רציתי, אבל שונא הייתי עלוקות. ואז — קיבלתי את העבודה, אירגנתי יום-יום מיכסות הגיוניות. יותר משמונה שעות אסור ליטול כוחו של פועל, לעתים קרובות גם לא שש. וגם אנוכי — איתם, ויתר הזמן — בנהר. שירים לקראו זה-באזני-זה על החוף, ובריבולוציה הכל הלאימו. בהתחלה היו בחירות — בחרו בי הפועלים לוועדת הייצור. האיש מן המרכז נדהם: הכיצד, חברים, הרי זה בורזווי? והם, הפועלים, ענו — אז היו עונים —: זה לא בורזווי, חבר מרכז, נו, תסתכל עליו, איזה בורזווי קורא פושקין על החוף עם הפועלים, לבוש בתחתונים? וכשבא הנא"פ חלק כחלק חילקנו, רק עשרים וחמישה אחוזים יותר מן הפועל קיבלתי והם הבינו כי מנהל הייצור הייתי אז. אפילו בפפורט, כשעלינו ארצה, כתבו אצלי הבולשביקים, מנהל-ייצור ופפורט סובייטי יש לי כשר ונקי כמו ערב פסח.

לכל השמחות מזמינים היו אותנו. אותי ואת סבתא — אז כבר הייתה אצלי גם סבתא. פעם, באיזו שמחה, היה שם גם ברליה דער געלער — מה שאתם מכנים היום ג'ינג'י. ברליה דער געלער מן הקומסומול, כאשר ראה אותנו נכנסים, קפץ על השולחן וצרח: חברים, הבורז'ווי והבורז'ויקה באים להשבת את השמחה?! להשמיד ולאבד! מיד! ומה ענו לו אז — אה, שיינה'לה, מה ענו? עיטת הבצק נתפרפה רגע ואחר נצטללה והלכה ומשהו פיכה בה עד שהתברק מבעד לעפעפיים הצפודים.

„מה אמרו, זקן שלי?“ — אמר קולה מאוב — „מה אמרו? אמרו: שקט, דם-טריפה! לרדת מן השולחן! זאת לא בורז'ויקה, ברליה דער געלער, זאת אמא שלנו, האחות שלנו!“

הזקנה ליבבה בעתון.

„אבל ברליה מלא זעם“ — צחק — „כבר לא ראה ברק ולא שמע רעם, נכנס לרציחה והשבת את השמחה“.

„אח... ח... ח...“ צחקה גם הזקנה.

„אחר-כך, אחרי שנסענו ארצה, קיבלנו מכתב מאחד הפועלים, גצל ליפניצקי — אז גרנו עוד ברחוב הרצל, לפני שנולדת — אז עוד היו כותבים. ובמכתב סיפר לנו גצל שלנו, כי ברליה דער געלער מן הקומסומול דיבר היום אל הארובה. מנהג חדש היה לו לברליה, לנאום לתוך הארובה, אל השמים. מה אתה נואם שם, ברליה? — שאלו אותו, אני מדבר בארובה אל הבורז'ווי שלנו אני מדבר, שעזב אותנו והפליג לפלשתינה. וכשהיה פה הבורז'ווי שלנו — מצות ויין היו לנו בפסת, מצות ויין ועכשיו — מרורים מטוגנים וחוקן של צרעות...“

הזקנה נהרה מאושר, הנידה סנטר וקינחה חטמה ועיניה בסודר האדום.

„עת לכל דבר“ — אמר הזקן — „רק סבלנות ואהבה. כמה קל לשנוא, כמה נעים לשנוא, ותמיד אתה יוצא פטור! וכמה קשה לאהוב! הנה הסתכלי בה“ — רמו על הזקנה — „היא כבר סמרטוט, הא? — אין דבר, היא לא שומעת כלום. כבר כולה סקלרוזה. אשת חלשות. היא כבר לא מבינה מה שמתרחש אבל היא מבינה אותי, אני יכול להסביר לה הכל, מפני שהיא מאמינה בי, מפני שאני — תצחקי, תצחקי — אוהב אותה עד היום. על מה שנתנה לי קודם, כשהיתה צעירה ויפהפיה ובעלת הומור כזה, שצריך היה להחזיק בבית רופא קבוע לכאב-בטן, ועל זה שהיא חיה, חיה עד היום אתי. אנכי משחק איתה ברמי, בדומינו ובזה — משחק החיילים. אני מבשל לה ומטפל בה. הילדים שלה כבר איבדו את הסבלנות, הם צוחקים, שמחים, אפילו, לאידה, הלא שמעת! — עובר-בטל, אבל אסור כך, אסור! זה אדם, אדם חי, שעד היום יש לו מחשבות, מחשבות נסתרות, עמוקות, שאולי איש אינו יודע... אפילו לא אנוכי... אין אנו יכולים לשפוט שום דבר, אין אנו יכולים להתאכזר... ואיך הבן הקטן? איך? שמעת, שיינה'לה? היא אומרת שהבן הקטן יפה וחכם, יפה וחכם...“

באמצעו של הלוח המחורר נותר חייל אחד. עיניה של הזקנה ניפנו אל בעלה בציפייה, לדעת מה ייעשה בו, בחייל שנותר.

מעבר לשנה ויקיצה

ידידי מתרגם את שקספיר.
הוא קורא פסוקי עברית חיים
בלילה הישן לו כמנהגו ואני
עם לבת השעמום, עם
קפאון עיר-פחדים.

אני מאריך לחשב
על בסר הדברים,
על משמעות ה"מה בכך".
טוב יהיה איפא
אם יקח ממני

נצו הדכדכו המתעלם
צנן הצל הנרתע.

במקום זה אבקש ממי
לתת לי להיות
כיוליום קיסר הקטול,
כהמלט רצוח הידרו.
מעבר לכל שנה ויקיצה
קבורות אהבותי.

גברואל פרייל

לא פרשן ליצירתו ולא נביא בעירו

מאת שרגא אבנרי

הדברים על פגישתי עם ש"י עגנון הם נאמנים, במידה שהזכרון מסוגל לשמור על רעננותם ודיוקם. היה זה בביתו בתלפיות, עם תום שנות השלושים, ואני אז תלמיד. אבל קדמו לזו "פגישות", אם אפשר לכנותן כך, שזומנו בשל נסיבות הגיאוגרפיה והמקרה; בבית הורי בבוצ'אץ נזכר השם צ'אצ'קיס בהקשר סיפור על צעיר משכיל, שעזב את העיר ונעשה סופר בברלין. — והוא עודו נער, כאשר היה מטפס ועולה על השולחן בבית המדרש, מחזיר ומחליף בזריזות ספרים ממדפי הקיר. — "סקרנות מיוחדת היתה בו לספרים תורניים, שבבית המדרש הישן". ושמעתי הדברים מפי אבי זצ"ל (ר' משה א. קולן), שהיה ממתפלליו של אותו בית המדרש ואחר כך מגבאיו. סיפור זה על עגנון הצעיר, הוא פרט ביוגרפאי שחשיבותו במקום אחר; בעקיפין היה לו קשר כלשהו עם הפגישה האמורה.

הביקור נתקיים אחר שאחדים מפירסומי הקטנים ראו אור (שהרי לא אלך אל הסופר בידיים ריקות). לא נתיגעתי הרבה כדי למצוא את הבית בו התגורר, שכבר היה מוכר לי מביקורי בבית שכן, אצל מו"ר פרופ' י. קלוזנר. ש"י עגנון עצמו נהג בי על-פי הכללים של כיבוד אורח בן-עיר. — "אלך ואמוזג לך כוס תה" — אמר ויצא את החדר. היו אלה שניות מעטות של ציפיה, שאיפשרו לי התבוננות חטופה. חדר וריהוטו נוסח משהו כבד. באמצעו, על שולחן-כתיבה גדול נערמו כתריסר ספרים. ארבעה קירות עמוסים עד לתקרה כרכים באפור ושחור וכהה: תנאים, אמוראים, רבנים, מורי הוראה ופוסקים. בבית המדרש הישן, בצד מערב שבו, כזכור לי, היה קיר ספרים גדול-מידות, מן הקצה אל הקצה. או בהיותי נער, גיראו לי הספרים גבותיהם יותר, רחוקים מהישג ידי. אך השולחן כבר לא היה אז אצל קיר הספרים...

עגנון הפסיקני מהרהורי. "נו, ואביך בחיפה מה שלומו? איזה יהודים טובים נשארו בבוצ'אץ?" (כמדומה, אמר "יהודים יפים") — הקשה עלי, ולא מצאתי את עצמי כדי להשיב. נסיתי לדבר על סיפור וגיבורו, על יודיל חסיד, ששמו של בן עירנו, יודיל חסיד, נתגלגל להיות שם גיבורה של העיר בראד ("הכנסה כלה"). הסופר לא מצא עניין מיוחד לשוחח על גיבורו, הוא גילויים שלא ידע על קיומו זה של בן עירנו. הוא חזר לגינוני קבלת אורחים: — "אינני בקיא במינהגים חדשים — כיצד נוהגים באורחים בגילך, אני מתכוון —". כדי להרגיעו אמרתי משהו, כמו: "תודה, — טוב, — ודאי...". ואזרתי אומץ: "יש לי להראות לך מה פרסמתי". ובמשיכה שלפתי מתיקי דפי-עתון ונתתי לו לעיין. — "אתה כתבת...". זה היה הכל שהספיק לומר. לא הבנתי מדוע לא יזכה אותי בדבר עידוד. אחרי רגע הוסיף: "דב שטוק, (הוא דב סן — ש.א.) פרסם את הדברים", והעיר קצרות בשבחו, במבינותו, וכדומה.

מתוך כך נפתחה שיחה בינינו על ביקורת ומבקרים. הפעם גילה עירנות. כמה השגות שהשמיע או הסופר זכורות לי היטב, שההרתה אחריהן פעמים. הן ניתנות כאן ממש כתוכנון, שאולי לא כדיוק לשון אומרן: המבקרים הללו מחפשים ואף מגלים נצורות, ואת הנמצא קרוב לאפס אינם רואים. סופר עושה סיפור ומשורר עושה שיר. אך מה מבקר עושה... הוא מגלה בהם גילויים שאין להם שחר ומייחס כוונות שהסופר לא התכוון ולא העלה בדעתו... המשורר מה כוונות לו, חוץ לאחת? — לכתוב את השיר. ובאים אלה ומפרשים לחרוזיו פירושים ומייחסים כוונות, במקום לקרב את הקורא להבנה ולאהבה... בדבריו היה משהו מעיק-מצער, ולא נכנסתי לעומקם. כל שעת דיבורו הנהנתי "הן לאות הקשבה. ייתכן שמתוך נימוס הסכמתי. לא בכל לבי.

יותר לא ביקרתי אצל ש"י עגנון, בהביגי כי מחשבתו מהלכת בספירות יצירתיות ואז ועיתותיו מקודשות לה. אך זכר הפגישה הקצרה ההיא, שנים אחרי

מסע בני־ישראל ביס־סוף ולהר סיני ביציאת מצרים

מאת מנשה הראל

יציאת מצרים ודרך נודדי ישראל במדבר, שימשו מאז ומתמיד נושאים לדיוניהם של אנשי מדע מתחומי מחקר שונים, שעדיין לא הגיעו לחקרם, עקב הקושי באיתור המקומות בהם התרחשו המאורעות הללו. כ־1500 שנה עברו מאז מסעם של בני־ישראל במדבר ועד אשר חדרו הנוצרים הראשונים כפליטים לסיני. המסורות לא נשתמרו ותוואי הדרך נמחה ונשתכחה. לפיכך יס־סוף מזוהה על ידי החוקרים השונים בתשעה מקומות: בשלושה אנמים בחוף היס־התיכון, בארבעה אנמים לאורך תעלת סואץ, בצפון מפרץ סואץ ובצפון מפרץ אילת. הר סיני נקבע בשלושה עשר אתרים: חמישה הרים בדרום חצי האי סיני, ארבעה בצפונה, אחד במרכזו, הר אחד במדין ושנים באדום. לשם עריכת מחקר כזה במדבר, יש הכרח לדעת את שפת בדווי ימינו, להכיר את המדבר בעונותיו השונות ולדעת את תכונותיו, להבין את אופי הקרקע והצומח, להכיר את מקורות המים ואת מקומות המרעה, ולהבחין באורחות חיי הנודדים בו, החיים חיים פרימיטיביים הדומים לשל בני ישראל במדבר. מאחר שהיתה לי הזדמנות לחיות כ־15 שנים בקרב הבדוים בעמק בית־שאן, היתה לי האפשרות להיות רועה צאן במשך חמש שנים, והייתי מעורה בחיי הבדוים ומדבר בשפתם, אני מקווה שדברי אלה יתרמו לליבון בעיות יציאת מצרים, כי הם מבוססים על נסיון וידע בתחומי הגיאוגרפיה, ההסטוריה, המקרא והארכיאולוגיה.

מעבר ים־סוף

רייט Y. E. Wright (1962) כבר עמד על כך, שים־סוף לא צריך להתרגם כים האדום, אלא ים המגדל סוף, Reed Sea, או ים הביצות, Marsh Sea מכאן משתמע שיש לחפש את ים־סוף במקום המצויח סוף, דהיינו באגם שמימי תפלים ולא מלוחים. ואכן אגם גדול כזה, שקיבל את מימיו מהנילוס, שזרועו חצתה את ארץ גושן כתעלה, שנבנתה ע"י סתי הא' במאה הי"ד לפסה"נ, השתרע בעבר לאורך תעלת סואץ של ימינו. לפיכך אין כל הגיון לקבוע את ים־סוף בקירבת היס־התיכון, או בכל ים מלוח כל שהוא. על בקיעת ים־סוף אנו קוראים בשמות יד: ב לאמר: "ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה, וישם את הים לחרבה ויבקעו המים". לפי מקור זה מסתבר, שהמים סערו כל הלילה, ועל סמך הפסוקים כד—כו מסתבר, שהמים שבו לקדמותם באשמורת הבוקר. על פי תיאור זה, עבר עם רב כזה, הכולל נשים וזקנים, טף ומקנה, את הים בלילה אחד. משמע שים־סוף חייב להיות צר ביותר, כדי שציבור גדול ומסורבל יחצה אותו במשך לילה אחד עד אשמורת הבוקר. בעיינו בתרשים טרומבול H. C. Trumbull (1884), המתאר את פני קרקעית האגמים שממזרח למצרים, ממפרץ סואץ ועד ים־התיכון, עוד מלפני חפירת תעלת סואץ, אנו מבחינים, שבחלק הדרומי של האגמים המרים, הגיעה הקרקעית במקום מסויים לעומק 4 רגל, ויש להניח שבתקופת שפל בנילוס, פני האגם היו נמוכים יותר, כי האביב הוא עונת השפל העיקרית של הנילוס. נראה לנו שאם נשבה רוח קדים עזה כל הלילה, דהיינו רוח דרומית־מזרחית, הרי במקום זה נחשפה ונתגלתה מעברה צרה, כי

שמקומי נעקר מירושלים — בדומה לסיפור ששמעתי בילדותי — נשאר אצלי מעולף מיקסם רחוק, בדומה לזכר "בוציאץ שלו", שעקרה מן המציאות — לפחות מציאות זו שאני ידעתי — והעטה עליה זהרית של מעלה ודמדומים ערגוניים. בתמימותו ובצדקו אולי, לא עודד בי פרשן ליצירתו ולא נביא בעירו. בתמימותו ובצדקו, הוא ידע היכן המפתח לבית־מדרש־יצירתו, כשם שידע את סוד השולחן אצל קיר הספרים... יבורך זכרו.

המים הוסטו צפונה מפני הרוח העזה, וכאן עברו בני ישראל, בשעה שמשני עברי המעברה "המים היו להם חומה מימינם ומשמאלם" (פסוק כ"ב). ברטלס מציין, שכשרו צפון-מזרחית מתחלפת ברוח דרום-מזרחית במפרץ סואץ, פני המים של המפרץ עולים בחתף עד לגובה 6 רגל, והמעברה הצפונית של מפרץ סואץ, אינה ניתנת למעבר אף לגמלים. כן קרה כמדומה גם לפרעה וחילו שבשעה שהמים שבו לקדמותם, נתכסה המעברה במים שזרמו בחזרה בחוזקה ובסערה, ולפיכך טבעו פרעה, חילו ורכבם בים-סוף. במקום זה בגבול שבין האגם המר הגדול והקטן יש מעברה נוחה, שרוחבה הוא כשלושה ק"מ בלבד, ובחלקו הרדוד הזה היתה מעברה אשר בה עברו לפי סימונס J. Simons (1959) תושבי חצי האי סיני בדרכם למצרים וחזרה עד ימי חפירת תעלת סואץ, ועם חפירת התעלה, עלו פני המים באגמים והמעברה נקטעה. מעבר צר זה מתאים גם לכתוב בפסוק ל' לאמר: "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים", ורוחב צר זה מתאים למעבר לילה אחד.

מקום הר סיני

קיימות דעות נוגדות בענין מקום הר סיני. רוב החוקרים קבעוהו בדרום חצי האי סיני, חלקם בצפונה, וחלק זעיר מזהה אותו במדין או באדום. לדעתנו אין תיאוריות אלה זיהות לכתוב במקרא ואינן תואמות למיבנה הגיאוגרפי ולמרחקי הדרך הנוכחים בספרי התורה בהקשר לדרך יצית מצרים. דומה, שאת מקום הר סיני יש לחפש בנחל סודר Suder המשתרע בין הרי סומר Summar וא-ראחאה E-Rahah שמוזרח לעיר סואץ. בנחל זה יש מקורות מים רבים יחסית, וכן שטחי מרעה ואף שדות מורע זעירים. נחל סודר סמוך לארץ מצרים ומתאים למאורעות הנוכחים במקרא בקשרם לנדודי ישראל במדבר סיני. ואכן בנחל זה יש הר נישא ומזדקר, שלדעתנו הוא כנראה הר סיני של מתן תורה, ושמו סין בישר Sin Bishir הוא נמצא במרחק 50 ק"מ מזרחה לסואץ. והרי נימוקינו לזיהוי הר זה כהר האלוהים:

1. משמעות סונה בערבית היא, מסורת או תורה שבעל פה, ופירושו הנוסף הוא לחוקק חוק. מובנו של בישר הוא, לבשר בשורה טובה, ומשמעותו בשר Cashar היא אדם. משמעות סין-בישר היא איפוא, בשורת החוקה או חוקי האדם. שם זה מרמז על מתן חוקי התורה. מן הראוי לציין שהר זה הוא היחיד בכל חצי האי סיני, מדין ואדום שהשם סיני נשתמר בו בצורת "סין", שמשמעו הוא שן או שן סלע, כצורתו של הר זה.

2. לפי יוספוס בקדמוניות ב' י"ב א', היה הר סיני הגבוה בסביבתו. אם כי גבהו של סין בישר הוא רק 618 מ' מע"פ הים, בכל זאת הוא ההר הבולט ביותר מעל פני סביבתו. רוב החוקרים הדגישו את הזדקרותו של ההר וציינו שהוא משמש כציון-דרך להולכי הרגל ולנוסעים בים-סוף. על נמיכות קומתו של הר סיני אנו קוראים במכילתא יתרו פרשה ד' לאמר: "שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, ולא גבה הר סיני למעלה; אמר רב יוסף; לעולם ילמד אדם מדעת קונו (רש"י: לאהוב את הנמיכות). שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני". מן הראוי לציין שלרגלי סין בישר מצאנו מספר רב של גלי אבן עגולים, הנהיים עם הכתוב בשמות כד: ד לאמר: "ויכתוב משה את כל דברי ה' וישכם בבקר וייבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל".

3. הר סיני חייב להיות סמוך לארץ מצרים, על סמך "דרך שלושת ימים" הנוכח בשמות ה: ג, שנאמר: "ויאמרו אלוהי העברים נקרא עלינו, נלכא נא דרך שלושת ימים במדבר ונזבחה לה' אלוהינו". עדות מקראית נוספת למרחק הקצר שבין מצרים והר סיני הם דברי פרעה לבני ישראל בשמות ח: כד לאמר: "ויאמר פרעה אנוכי אשלח אתכם וזבחתם לה' אלוהיכם במדבר, רק הרחק לא תרחיקו לכת העתידו בעדי". ואכן המרחק מקצה ארץ גושן ועד להר זה הוא 75 ק"מ, שהוא טווח המתאים למהלך שלושה ימים, או שמשמעו הוא כברת דרך קצרה ביחס.

4. פגישת אהרן, שישב במצרים ויצא לקראת אחיו משה, השב ממדין היתה על יד הר האלוהים, כנאמר בשמות ד: כז "ויאמר ה' אל אהרן, לך לקראת משה המדבר, וילך ויפגשו בהר האלוהים". מכאן משמע, שהר סיני חייב להיות בקרבת מצרים ועל הדרך למדין.

5. יש כאן סלעי גיר העשויים שכבות שכבות והניתנים להפסל בצורת לוחות, כי לוחות הברית אותם פסל משה פעמיים בעלותו להר סיני, אינם יכולים להפסל ולהחרט מסלעי גרניט של דרום סיני, או מסלעי הבזלת של מדין. 6. בבמדבר לג: יז-ת, לאחר הר סיני נזכרות התחנות קברות התאווה, הצרות וריתמה. המפתיע הוא שבמרחק 20 ק"מ מסין בישר, בואדי סודר יש מעין ששמו עין רתמה, Rathmah, הוזה כנראה עם התחנה רתמה שבמסע בני ישראל.

7. בדברים א: ב נאמר "אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע". ואכן הרחק מהר סין בישר ועד עין קודיראת, Ein Kudeirat, המזוהה עם קדש ברנע הוא 200 ק"מ, מרחק המתאים לאחד עשר יום המקראי. אך מהמשך המסע למדים אנו על מיקומו של הר סיני, כי בדברים א: יט נאמר: "ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא שהוא אשר ראיתם, דרך הר האמורי כאשר ציוה ה' אלוהינו אותנו ונבוא עד קדש ברנע". המדבר הגדול והנורא, ללא כל נאות מדבר והר האמורי שכנראה הכוונה היא להרי הגב המרכזי שממזרח לקדש ברנע, מובילים אותנו למחשבה, שהכוונה למדבר החמאדה Hammada הרחב, השומם העקר ביותר, המשתרע בין הרי א-ראחה לבין קדש ברנע, שהוא מן הקשים ביותר בחצי האי סיני והנגב, וחלקו הדרומי מכונה בפי הבדווים לפיכך באדיית א-תיה, Badiet et Tih מדבר התועים, המרמו על נדודי בני ישראל בחבל זה.

בוסטון, ניסן התשל"ו.

מעשה המרכבה של הממשלה החדשה / סוף מעמוד 165

לצרכי הבחירות עוד שליש מגודל ההקצבה הממשלתית, סכום המסתכם בכעשרים וארבע מיליון ל"י ותקציב ועדת הבחירות המרכזית היה אף הוא בסכום דומה הרי ההשקעה הכללית במפעל הבחירות של שנת 1977 היתה בסכום כולל של כמאה ועשרים מיליון ל"י. יוצא על כן, שבחירת כל חבר כנסת עלתה הפעם מיליון ל"י, סכום מכובד למדי לכל הדעות.

למה הפסיד "המעריך" בבחירות 1977 ?

כמובן, שתבוסת "המעריך" בבחירות אלו עוררה פירושים שונים בציבוריות הישראלית ומשך זמן רב עוד יוסיפו העתונאים ועסקני הציבור לחפש הסברים לכך. האמת לאמיתה הנה, שלא סיבה אחת, אלא גורמים רבים הביאו לתוצאה זו. היו ימים בהם היו למפלגת העבודה (או מפא"י) ולמפ"ם ששים וחמשה חברי כנסת ואילו עתה הגיע מספרם הכולל לכדי המחצית ממספר זה, וישאלו השואלים למה ומדוע ?

הבה ונמנה לפחות כמה מהגורמים. מפלגת העבודה של היום אינה זו שהכרונה בעבר, אין היא מצטיינת כיום, לא באישים ואף לא ברעיונות חדשים ונועזים. מאלף הוא הדבר, שאת הבקורת הקטלנית ביותר על המתרחש בשורותיה נודמן לנו לא פעם לשמוע לא מפי יריביה, אלא דוקא מפי מנהיגיה היא (אבא אבן, יצחק בן-אהרן ועוד).

חוסר קו ברור של "המעריך" במדיניות החוץ, ההתייקרויות הבלתי פוסקות של המצרכים החיוניים, סיכסוכי העבודה והשביתות, המאבק הפנימי על ראשות המפלגה בין ה"ה שמעון פרס ויצחק רבין, המעילות הכספיות והעבירות על החוק שבהן היו מעורבים אישי-מדינה שונים, הביאו להורדת קרנה של מפלגת העבודה בעיני חלקים גדולים של הציבור הטוענים, שהגיעה השעה "להחליף את הסוסים" והדבר יהא לטובת המדינה. המאוכזבים הצביעו בבחירות אלו בעד "הליכוד" והתנועה הדימוקרטית לשינוי" וכתוצאה מכך זכה "הליכוד" במקום הראשון במספר הקולות ובמספר הנבחרים לכנסת. היתה זאת במדה רבה הצבעת מחאה נגד "המעריך" על מחדליו.

בפני הממשלה הבאה תעמודנה בעיות רבות ומסובכות, והיה רצוי מאד, שכל הכוחות בעם יתאחדו לפעולה למען הבטחת עתידה של המדינה. האם יהיה העוז לראשי המפלגות שלנו ללכת בדרך זו? הלואי, שכך יהא הדבר, לפחות בשעה גורלית זו!

מחודש לחודש

נצחוננו של מנחם בגין בבחירות בישראל

נצחוננו של "ליכוד" בבחירות בישראל והעובדה שמפלגת "ליכוד" זכתה ב-43 מנדטים (בכנסת הקודמת היו לה תחילה 39) ותבוסת "המערך" שקיבל הפעם רק 32 מנדטים (בכנסת הקודמת — 51) גרמו לכך, שנוצר מצב חדש במערכת הכוחות המפלגתיים בישראל. הרשימה של "התנועה הדימוקרטית לשינוי" של יגאל ידין קיבלה 15 מנדטים, מפד"ל — 12 מנדטים (קודם — 10), אגודת ישראל — 4 מנדטים (קודם — 3) ופועלי אגודת ישראל — 1. "שלומציון" של אריאל שרון — 2 מנדטים והמפלגה הקומוניסטית רק"ח — 5 מנדטים, אמנם מנהיג "ליכוד" מנחם בגין פנה לכל המפלגות להקים "קואליציה של אחדות לאומית". אבל כבר נודע שמנהיגי "מערך" החליטו שלא ללכת לקואליציה עם "ליכוד".

בשעה ששורות אלה נכתבות עומד "הליכוד" להרכיב ממשלת קואליציה בראשות מנחם בגין, יחד עם מפד"ל (12) אגודת ישראל (4) "שלומציון" (2) שהצטרפה בינתיים ל"ליכוד" באורח רשמי, ופועלי אגודת ישראל. קואליציה כזאת תתבסס על רוב קטן. כן מודיעים שבגין הציע למשה דיין לשמש כשר-חוץ ושהלה קיבל את ההצעה, אף על פי שהיתה התנגדות לכך מצד הליברלים ב"ליכוד", וכן עוררה ההצעה התמרמרות בחוג "העבודה" שמתעמה נבחר דיין לח"כ. מנחם בגין יכול כמובן לפנות אל יגאל ידין ולראות ב"שינוי" את לשון המאזנים, אבל ידין הודיע שלא יצטרף לשום קואליציה, שחבריה לא יכירו בכל העקרונות של מצע "שינוי".

לכתחילה עוררו תוצאות הבחירות בישראל השתאות רבה בואשינגטון. הנשיא קארטר אמר באורח לא רשמי: "אני מופתע לחלוטין". מזכיר המדינה סירוס ואנס אמר: "אנו נוקטים עמדה של נחכה ונראה". לפי שעה, 10 ימים אחרי הבחירות, מוקדם לנחש מה יהיה הרכב הממשלה, אבל ברור שההפסד הגדול ביותר של קולות, נגרם ל"מערך" ע"י אלה, שעזבו את שורותיו והצביעו בעד "שינוי". בדרך זו נתאפשר ל"ליכוד" להיות לגדולה שבמפלגות, דבר שהיה קודם בגדר "חזקה" של גוש מפלגות הפועלים, שמספר ציריהן היה בעבר הגדול ביותר לעומת שאר המפלגות — מהכנסת הראשונה ועד השמינית, ועד בכלל.

המתכוננים הערבים למיתקפה צבאית

רב-אלוף מרדכי גור, הרמטכ"ל של צה"ל, פירסם אזהרה חמורה על הכנות הערבים למלחמה, הוא אמר: לפי דעתי, האיום הערבי לשוב ולחדש את המלחמה, כבשנת 1973, הוא איום קונקרטי בהחלט. לפני מלחמת יום הכיפורים היו דעות שונות בנידון זה, אם צבאות-ערב מסוגלים לחדש את הפעולות הצבאיות. כיום שוב אין כל חילוקי דעות בנוגע לזה. יש בידי הערבים להחליט בכל יום על חידוש המלחמה, ויש להם כל האפשרויות לכך. עלינו לדעת על כך ולנקוט את האמצעים הנחוצים, כדי שלא תיגרם לנו שוב אפתעה טראגית! במצרים, בסוריה ובירדן נערכים כעת תימרונים צבאיים, גם הצבא הסורי בלבנון נערך מחדש ותנועותיו נראות חשודות — אמר הרמטכ"ל גור.

מעניין הדבר, שדווקא עתוני אנגליה מרבים לפרסם בזמן האחרון דיווחים מדאיגים מהמזרח התיכון, האומרים כי בארצות ערב פשטו לאחרונה מצב-ירוח מלחמתיים, הקשורים בהכנות צבאיות מקיפות. הנחת ממשלות ערב היא — לדבריהם — שאין כל סיכון בדבר, אם יפתחו במיתקפה צבאית נגד ישראל. יתר על כן, בבירות-ערב רווחת ההנחה, כי אפילו אם צבאות ערב לא ינצחו

במערכה — לא יכולע להם, יען כי שתי מעצמות-העל — ארה"ב ובריה"מ — ימנעו בעד צה"ל מלסיים את המלחמה בנצחון ישראלי. כזכור פלשו כוחות צה"ל לארץ גושן, בעורף הצבא המצרי, במלחמת 1973, והארמיה השלישית של מצרים, היתה מכותרת מכל הצדדים. אך רוסיה איימה אז על ואשינגטון, כי תתערב במלחמה ותשחרר את "הארמיה השלישית" של סאדאת אם אמריקה לא תרסן את ישראל, בינתיים הגיעו לוואשינגטון ידיעות על משלוח אניות סובייטיות לאלכסנדריה של מצרים, הנושאות טילים עם ראשי-חץ גרעיניים. נוכח איום זה שנראה לוואשינגטון כרציני ביותר, הכריז המימשל בוואשינגטון על מצב של "כוננות כללית" של הצבא, הצי וחיל-האוויר האמריקניים. אך בו בזמן פעל ד"ר קיסנינג'ר בדרכי הדיפלומטיה וביקש מישראל להסיר את הכיתור מן "הארמיה השלישית" המצרית. כידוע הושגה אז הפסקת-האש בסיני, והושג הסכם הביניים החשש של ישראל עם מצרים בתיווכו של ד"ר קיסנינג'ר. בישראל רווח עתה הרעיון, כי הערבים רוצים לחזור על מלחמת האפתעה משנת 1973.

אף על פי שירושלים ההירה את ואשינגטון מפני הסכנה הזאת ומפני ההכנות הצבאיות של הערבים, לא קיבל עד עתה המימשל בוואשינגטון את דעת ממשלת ישראל וטען, כי התמרונים של צבאות ערב אין פירושה הכנה למלחמה ממש. מן הראוי להוסיף כאן, כי גם בחדשי הקיץ של 1973 הוזירה ישראל את ארה"ב מפני הכנות מלחמתיות ערביות, וגם אז ביטלו בוואשינגטון את החשש הזה, וראו בו אזהרה שאינה מבוססת על עובדות חותכות.

הנשיא קארטר, אירופה המערבית, הנפט הערבי וישראל

ד"ר גיימס שלזינגר הכריז זה לא כבר, כי קבלת תכנית הנשיא קארטר לפתרון משבר האנרגיה בארה"ב ע"י הקונגרס — הוא צורחיים בשביל האומה האמריקנית.

דומה, כי יהודי אמריקה וישראל צריכים להיות מעוניינים במימוש תכנית זו, לא רק כאזרחים נאמנים של ארה"ב אלא גם כידידיה הנאמנים ביותר של ישראל. ג'וזף סיסקו, מי שהיה סגן מזכיר-המדינה בממשלת פורד, ואיש סודו של ד"ר קיסנינג'ר, אמר בוואשינגטון מיד לאחר השבעתו של ג'ימי קארטר כנשיא ארה"ב: "לישראל יש עניין חיוני בניטרול הנפט — כגשק בידי הערבים, יש לגייס כל השפעה שיש לישראל בארה"ב, כדי לסייע לאמריקאים להפעיל תכנית אנרגיה חדשה, עם שיניים..."

הנשיא קארטר פנה אל האומה האמריקנית ואל הקונגרס לקבל ולממש את תכנית האנרגיה שלו. הוא סבור, כי תכנית זו, עם כל הקשיים הכרוכים בה (העלאות מחיר הדלק, הטלת מסים, צמצום השימוש בדלק זבוחשמל), היא לדעתו הדרך היחידה, המוליכה לצמצום התלות במדינות "אופ"ק" ובאספקת הנפט הערבי. אם אמנם יתגבר המימשל האמריקני על ההתנגדות של אנשי ה"לובי" של חברות-הנפט, של יצרני המכוניות ושל גורמים אחרים (כגון אלה הנלחמים בחירוף נפש נגד הקמת תחנות-כוח גרעיניות מטעמי סכנות, או זיהום הסביבה) ועוד ועוד — ואם המחוקקים ב"גבעת הקפיטול" לא יעקרו קודם את רוב "השיניים" שהעניק המימשל לתכנית-האנרגיה החדשה — כי אז יש לקוות, שהביקוש לנפט מצד צרכניה של אמריקה יצטמצם באופן ניכר, וממילא יופחת יבוא הנפט של "אופ"ק" לארה"ב ותתמעט התלות האמריקנית בנפט המיובא. אין זה סוד, כי בשנת 1973, בשעה שהופעל לראשונה חרם הנפט הערבי כגשק נגד ארה"ב, לא היווה יבוא-הנפט הור אלא כ-30 אחוז מהנפט שאמריקה השתמשה בו באותה שנה, ואולם, מאז גדלה התצרוכת של הנפט המיובא בארה"ב, והתלות ביבוא הנפט הלכה וגדלה משנה לשנה. כל התכניות הקודמות לפתרון בעיות האנרגיה פשטו את הרגל, והתקוות שתלו רבים בבניית תחנות-כוח גרעיניות לא נתקיימו. טעמו של דבר הוא פשוט. המימשל של ניקסון והמימשל של פורד עשו מעט מאוד, כדי לקיים את הבטחותיהם, כי בשנת 1985 לא תהיה ארה"ב תלויה ביבוא נפט זר. אפילו אם בשנת 1978 יוחל בהזרמת הנפט מאלאסקה בצניורות דרך קאנאדה — לא יהיה בו, בנפט זה, אלא כדי לספק חלק לא גדול מהצריכה בארה"ב. מעיינות הנפט שגילתה אנגליה בים הצפוני יקלו אז על מצבה של אנגליה, אך לא של ארה"ב. ההצעות בדבר שימוש בפחם במקום נפט, כדי להגיע את תחנות-החשמל בארה"ב יש בהן מגרעת ניכרת: הוצאות הובלה

ניכרות של כמויות הפחם והשקעה של 50 ביליון דולר במכונות הדרושות לתחנות כוח המוסקות בפחם. עדיין מוקדם לומר, מה יהיו תוצאות דיוני הקונגרס בתכנית האנרגיה של קארטר, אך בדבר אחר אין להטיל ספק: אם תכנית זו תמומש בעיקרה — היא תהווה גורם המרסן את תאוות הבצע והשלטון של מדינות „אופ”ק” (והסחטנות המדינית שלהן). אם יופחת הביקוש לנפט מצד אמריקה בחור”ל, יחלש ממילא כוחו של קארטר „אופ”ק”, והוא יאלץ להנמיך את מחירי הנפט במקום להעלותם. התפתחות כזאת עתידה להביא ברכה כלכלית לאמריקה, לדימוקרטיה המתועשות האחרות, באירופה וביאפאן, וגם לישראל. ומהברכה הכלכלית תצמח גם ברכה מדינית רבה.

אנור סאדאת סולל דרך חדשה למדינות אפריקה

ההיסטוריה מלאה תהפוכות ודבר זה נכון במיוחד לגבי ההיסטוריה של יחסי מצרים ויבשת אפריקה, מוזמן מלחמת העולם השנייה, מצרים, ארץ היאור — שהיתה ראשונה בין מדינות ערב לסייע בידי הסובייטים להתפשט ביבשת האפריקאית — טוענת עכשיו, שהיא מוכנה להילחם בהתפשטות זו! בשנת 1960 פתח נאצר את שערי אפריקה לפני ברית-המועצות, והוא עשה זאת מתוך הכרה וידיעה מלאה, שהוא „מוכר את נפשו לקומוניסטים בקרמלין, גם אם קיבל תמורת זה נשק לרוב ואת — סכר אסואן. בסוף שנות השישים שלח נאצר מטוסי-קרב מצריים („מיגים” רוסיים) לניגריה, כדי להפציץ את תושבי ביאפרה שהתקוממו נגד הממשלה המרכזית בלאגוס. והכל — בשם הידידות החדשה למוסקוה. כשהגיע סאדאת לואשינגטון כאורח הנשיא, הכריז על נכונותו לפעול נגד חדירת הסובייטים לאפריקה ולעזור לשליטה של זאיר, מובוטו, נגד המורדים והפולשים לקאטאנגה, בראשותם של חיילים וקצינים קובאניים (שליחה של מוסקוה).

סאדאת קצר הצלחה מדינית מסויימת עם ביקורו בארה”ב, ובאחד במאי הכריז בקאהיר, שמצרים תפעיל את חיל-האוויר של זאיר. הוא שלח לזאיר כחמשים טייסים ומטוסים מצריים (גם מטוסים אלה היו „מיגים” כנראה). סאדאת הסביר את התנהגותו בכך, שאם זאיר תיפול — תהיה גם סודאן בסכנה והלא סודאן שכנתו חולשת על מקורות הנלוס, שהוא מקור-חיותה של ארץ היאור, בינתיים הגיעו לזאיר גם 1,500 מחייליה של מארוקו שעזרו לצבא מובוטו להתגבר על המורדים-הפולשים.

אנו רואים אפוא, כי סאדאת נהג בזהירות מבחינה צבאית: הוא לא שלח חיל-רגלי לג'ונגל של קאטנגה, אלא הניח למלך מארוקו לעשות זאת. לעומת זאת, שלח עשרות טייסים ומטוסים, שאפשר שלא יופעלו כלל במלחמת גרילה זו. על כל פנים, סאדאת מתכוונן להפיק מ„גישתו המלחמתית” את מלוא התועלת המדינית ואף — להשיג מארה”ב ציוד ונשק לצבאו. נקווה, שמשמתו זו לא תמומש במהרה. ברור, בכל אופן, לכל מבין דבר, שסאדאת אינו מתכוון להשתמש בציוד ונשק אמריקני לשם מלחמה באפריקה, כי אם — נגד ישראל. מעניין הדבר ששליטה של זאיר, גנרל מובוטו, הותקף ברדיו בקאהיר בשנות השישים והוגדר אז כ„בובה של האימפריאליזם המערבי”. נאצר דאג אז לכך שיריביו של מובוטו יקבלו נשק סובייטי באמצעות מצרים. הוא התרעם על מובוטו גם מפני שהיה בעת ההיא מידידי ישראל. בספרו „הפילוסופיה של המהפכה” כתב נאצר עוד בשנת 1953, כי למצריים החדשה יש שליחות חשובה: לפעול בשלושה מעגלים — במעגל הערבי, במעגל המוסלמי ובמעגל האפריקאי. ישנם באפריקה מאתיים מיליון אפריקאים ורק חמישה מיליון לבנים, הרוצים לשלוט בהם. מצרים שוכנת באיזור הצפוני של יבשת אפריקה ומצרים היא השער לאפריקה.

גם נאצר, כסאדאת בימינו אלה, עמד בספרו על רוב חשיבותו של היאור, הוא הנלוס, בשביל מצרים, וכידוע מקודות היאור הם בסודאן שכנתה.

מובן, שנאצר ביקש מלכתחילה להצר את צעדיה של ישראל באפריקה, אעפ”י שלמדינת ישראל לא היו שום „כוונות אימפריאליסטיות” באפריקה השחורה. ישראל ביקשה לעזור לאפריקאים, והשקיעה בזה ממיטב כוחותיה — מהנדסים,

החיים והספרות

עיון בפגישות ודברים עם סופרי הדור" לאברהם ברודס

מאת רבקה פרידמן

נוסף לערך הארכיוני הגלום בדפיו של האחרון שבשלושת הכרכים לאברהם ברודס*, מסתננים ומתדובבים מבעד לאוסף זה של זכרונות, המוגש לקורא, כפי ששמו מעיד עליו, בצורה של "פגישות ודברים עם סופרי הדור", הדים שונים של דור שחלף בחיזיונות רבה ביותר. דווקא תבניתו הבלתי הדוקה של הכרך מעניקה לחומרים ממד בלתי אמצעי, המכניס את הקורא לפני ולפנים של אותה אקטואליה אשר שימשה סדנת-יוצר ליצירה גדולה ועניפה בספרותנו, מבעד לזוטות העבר, המשופעות באווירה נוסטאלגית, משתקפת מורכבותו של עולמם הפוליטי והחברתי של אנשי הרוח וסופרי ארץ-ישראל בתקופה הטרומ־מדינית, בעיצומה של מלחמת העולם השנייה והשוואה הנאצית ובראשית צעדיה של המדינה הצעירה: עוצם המאבקים האידיאולוגיים שבין דבריה ושמשיה של תנועת העבודה לבין מתנגדיה; המתח הזועם שבין היהדות החרדית לבין

* אברהם ברודס, פגישות ודברים עם סופרי הדור, הוצאת "מסדה", רמת-גן, 1976.

חקלאים, רופאים ואפילו קצינים, מעצבי דמותם של צבאות הרפובליקות האפריקאיות הצעירות. דבר זה היה למורת רוחם של נאצר, הסובייטים והסינים כאחד. הסובייטים שאפו להפצת התורה הקומוניסטית באפריקה ולתפיסת בסיסי ים ואויר ביבשת זו. נאצר שאף ליצור קואליציה של מדינות ערביות ואפריקניות, שתפעלנה יחד, בא"ם ומחוצה לו.

כל זה היה בטרם היות "אופ"ק" ובטרם פרוץ משבר האנרגיה במערב. אגב, נאצר ניסה לרתום לעגלתו גם את הדת, ע"י הטפת פרקי ה"קוראן" ועקרונות האיסלם. למטרה זו, וגם למטרות פוליטיות מובהקות, הקים נאצר בקאהיר ב-1957 את "קול אפריקה החופשית", שכיוון את כל חיזיו נגד "האימפריאליזם המערבי". ב-1963 הוקם "האירגון לאחדות אפריקה" שמושבו הקבוע היה באדיס-אבבה ולא בקאהיר, וזו היתה מהלומה מדינית לשאפתנות המצרית באפריקה.

הפרשן יעקב כרוז מעיר בצדק, כי רק בשנים האחרונות שופר מצבה של מצרים באפריקה. לא מצריים, כי אם מלחמת ויטנאם, וגם כוחן העולה של מדינות "אופ"ק" — הם שגרמו כיום גורם אנטי סובייטי באפריקה, הרי הסובייטים מסתדרים עם ישראל בלחצן של מצרים ושאר מדינות ערב, שהבטיחו להן "הרים וגבעות" בסיוע כלכלי ובנפט.

אולם, לא מצרים, כי אם בריה"מ, אוכלת את פירות הנצון האנטי-מערבי באפריקה. קאסטרו שלח את חייליו כדי להשליט ממשלה "מארכסיסטית" באנגולה (אחרי פינויה ע"י פורטוגל), ואעפ"י שסאדאת עשה זה לא כבר תפנית של 180 מעלות וטוען, שהוא כיום גורם אנטי סובייטי באפריקה, הרי הסובייטים מסתדרים באפריקה בלעדיו. חילהחלוץ של קאסטרו שעזר להם באנגולה, נותן להם עכשיו את האפשרות לתקוף גם את זאיר.

יתר על כן, הסובייטים, בעזרתם כי רבה, החליטו להשתמש במקלי-חובלים ערבי אחרי, ששמו קאדאפי, שליט לוב. לא זו בלבד, שהם שולחים לו נשק והוא מוסר להם בסיסיים-אוויר בלוב, אלא שהם מבטיחים לו להצילו מכף "רודפיו" המצריים. איגרת-אימים שנשלחה ממוסקוה לקאהיר, לפני זמן מועט, הזהירה את סאדאת במפורש, לבל יעזו לפלוש ללוב, כי אז תהיה התערבות צבאית מצד ברית המועצות להגנת עצמאותה של לוב. הרוסים שכחו מזמן את טענות קאדאפי שהוא אנטי-קומוניסט ומוסלמי אדוק, ואם לא שכחו זאת, הרי ודאי שלא חשבו לו לעזון את "עברו האידיאולוגי". לעומת זאת, הם רואים בו כלי-שרת מצויין להמשכת חדירתם לאפריקה, כשם שסאדאת רואה "בשליחות האפריקאית" של מצרים קניינים לנגח בהן את ישראל ולגנוב את דעתה של ואשינגטון — בעת ובעונה אחת.

י. מישאל

גילויה האפיקורסיים של החלוציות הצעירה; רעיון "קידוש השם" בעימותו עם אלה הטוענים למען "מלחמת השם" ובעיקר ההתמודדות העצורה, אך העזה, שבין תוואי עלילות חיי היומיום לבין הנסיון המתמיד ליצור ולעצב זרם חיים שוטף זה של התחדשות בתוך מתכונת ארכיטקטונית רוחנית-אידיאולוגית, המעוגנת במורשת האומה העתיקה-צעירה.

תוך קריאה קולחת ומהנה נפרש לעינינו עולם שכולו סתירות וניגודים, אשר כפי שנימקו ש. טשרניחובסקי, "...בלתם אי אפשר לו לציבור של סופרים מפותח, מגומר ונוטה מטבעו לאינדיבידואליזם". עם זאת, מטוען הוא בגילויים, כמעט פאראדוקסאליים, של שאיפה מתמדת להרמוניה ולאיחוי הקרעים, המשתמעים מפרשיות כגון אלו אודות הרב קוק, אשר הפך לסניגורם של אפיקורסים.

קטעי הספר חושפים לפנינו את ישוב א"י הקטן והמפולג בין הפרולטריוט ובין מתנגדיו השונים, אך המאוחד בהערצת האמת ובחרדת הכבוד למשורר ולסופר העבריים. הרחוב הסואן, שבו דר אחד-העם, נחסם על-מנת לאפשר לסופר הישיש והחולה לעבוד באווירה שלווה; ימי ההולדת של ביאליק הופכים לימי חג של הישוב כולו; בביתו הפתוח תדיר של ביאליק מסתופפים אנשי הפלגים השונים בחיפוש אחר תדריך בעיתות של מבוכה והתנגחויות. ביאליק עצמו מזדקר לפנינו על רקע ימי הקטנות בכל רב-אנפיותו וכזה שהירבה לכאוב את כאב הפלגנות והסיעתיות שציינה את הישוב היהודי הא"י דאז. בדבריו חוזרים ועולים עיקרי המינשר הביאליקאי, כפי שגשתקפו ב"זהר", "הבריכה", "ספיח" ואחרים: "ימי הילדות, הנעורים והבחרות הם האוצר המשומר לכל ימי החיים, ואדם גיוון מהם כל חייו. האדם רואה ראייה ראשונה את העולם רק פעם אחת. וכל יתר הראיות הן מהדורה שניה סטיריאוטית, פחותה במדרגה, לכן יש לשמור על רשמיות הילדות, שלא יפוג טעמם. סם של חיים הם... בימי ילדותנו אנו מחוברים אל הלשד החבוי בשרשים. וכל החיים ניוונים מתוך השרשים הללו". אף ממדי החווה והמוכיח הביאליקאיים אינם נעדרים מן הפכים הקטנים של זוטות יום-יום: "יהודים תיירים, באים לשאול עצה, אומר אני להם, בואו אלינו, עכשיו הזמן, ואלה עוד מפקפקים. את, את, יהודים"; "...לא הספקנו לנער מעל גופנו את אבק הנדודים ועוד טרם החלפנו שמלותינו המטולאות, וכבר שולטים בנו השכחה והחיקוי... בשעה של התמוטטות והתערעור, מבצרי רוחנו הלאומיים בגולה וחורבננו הכלכלי אנו צריכים לבית-מולדת ממשי, לכלים משלנו, לחומר משלנו ולחותמת משלנו. רבים המעינות אשר עליהם ינועו עוד צעירינו הנבוכים, אבל כל המעינות הללו הם מעינות אכזב. לנו יש רק מעין אחד, ששמו תרבות ישראל שבכל הדורות" (מתוך דבריו החרדים של ביאליק על דרכו של "הנוער העובד", שהשמיע באוני המחר).

בתוך גלריה רחבה זו של אנשי רוח וסופרים עבריים, העולה ומשתרטט מבין דפי הספר, נרקמים בקנה אחד אספקט הקטנות והמימד האישי לצידו של מימד הרוח והעקרונות שב"קריית הספר" העברית. קטעי הזכרונות הדנים בולמן שניאור מעלים את דמותו בנטיית הניציאניות; זו שניאור משתרטט על רקע זה כאוהד המיתוס הקדום וכמבכר ערכי הארציות על פני ערכי רוח חנוטים, הקורא לספרות ישראל לייצג את העם ייצוג של "זקיפות קומה" ולהיזהר מ"קבצנות רוחנית". מאידך, משתרבב אספקט החולשות האנושיות שבשניאור האדם: ההערצה העצמית, ההתרברבות האישית של "בן התפוקים" של הספרות העברית והתחרות המתמדת על ההכרה הרשמית ("פרס נובל"). אספקט זה עוטה מימדים קומיים שעה שאביגדור המאירי, למוד המאבקים האנטי-מימסדיים אינו מהסס מלשלח את אגרופו המתכתש בעורך "מאזנים" על אשר דחה את הדפסת יצירותיו.

מבעד לאוסף זכרונות ולקוטי שיחה אלה, הנראים כמעט כספונטאניים וכמקריים, מתלבטת הבעייתיות שבתשילובת האישי והתדפעי שביצור וביצירתו במסגרתו של המניפסט הכללי. היטיב להגדירה בדבריו המובאים להלן, יעקב פיכמן: "יש מי שיש לו עליה כשהוא רואה ומרגיש את עצמו כבונה יחידה של השכינה" ויש מי שמתמלא צמאון יצירה כשהוא מכיר, שהוא עושה ופועל לא כיחיד כי אם כחלק של גוף קולקטיבי גדול, משולב באורגניזמוס שלם, שכל ברגיו מסייעים זה לזה... נדרש, איפוא, איזה תיאום של כשרון היחיד בתוך

שני ספריו האחרונים של פרופ' ש"ה ברגמן

מאת פליטאל בירנבוים

זקן הוגי הדעות בישראל, פרופסור שמואל הוגו ברגמן, שהעמיד מאות תלמידים ופירסם למעלה מאלפיים מאמרים פילוסופיים, הלך לעולמו השנה בגיל תשעים ושתיים. זה לא כבר פירסם מוסד ביאליק בירושלים את שני ספריו האחרונים של המנוח: א) תולדות הפילוסופיה החדשה (תשל"ג); ב) הפילוסופיה היאלוגית מקירקגור עד בובר (תשל"ד). בהקדמתו לתולדות הפילוסופיה כתב המחבר ד"ר ברגמן כדברים האלה: "הנני מקריא את השורות האלה באסררהג שבועות, תשל"ג. אתמול, בשעת התפילה חיפשתי ביטוי לרגשותי בספרו של ד"ר יוסף שכטר, שבת וימונדיס. שם מצאתי מלים אחדות, ואני מבקש רשות לסיים את דברי בהן: זכני ללמוד וללמד ולהאיר בהארת דעת אמיתית גם

כלל הכשרונות. דברי אמורים לגבי אגודת הסופרים שהיא דומה למין אורקסטר, למקהלה רבתי שנצטרפו אליה גם סוליסטים..."

עיתים נצבים הם, האישי והכולל, ככוחות מתמודדים ללא כל אפשרות של התפשרות: "...המית נשמה מעונה, העולה מפסוקו של משורר, שקולה אצלי כנגד בעיות בוערות ופוליטיקה גבוהה..." (דבורה בארון); "ד. פוגל נכנע, כדרכו, ללחץ הוויתו המיוחדת ועקר מאתנו... בכשלונו נסיונו הארצישראלי".

ועתים — נארגים הם בהדיקות למסכת כוללת אחת. יקשה עלינו שלא לארוג את הפן האישי שבתקופת הזעם של ש. טשרניחובסקי, בתקרית יריות המארב על האוטובוס שבו נסע ואשר כמעט וקיפח בה את חייו, בכלל זעמם של גבוריו ושואפי הנקם: "אילו הייתי עם רובה ביד! אילו היינו מגויסים ולוחמים! אבל להיות במצב של מחוסר-ישע, מופקר ליריה מן המארב... זה באמת טיפשי ומעליב"; קולן המינורי של הנשים המתייסרות, המאכלסות את מרבית ספריו של יעקב שטיינברג, עובר טראנספורמאציה מאג'ורית בהתרעתו לאחר רצח שתי הצעירות היהודיות על-ידי המון ערבי מתפרע ביפו: "עד מתי נוכל להכחיש את עצמנו? בלבי אינני יכול להשלים עם ההתאפקות המעיקה. האויב לעולם לא ישיג את נדיבות הבלגתנו ולא יראה בה גבורה. הוא יפרש זאת כאזלת-יד וכפחדנות... לא השתחררנו מן הצמרמורת הגלותית ואותותיה... מערכת הסמלים מתחום הפריחה והיקיצה, המהווה נוכחות מתמדת בעיצוב תחושת הגיל ושמחת החיים שבשירתו הלירית של י: פיכמן, לובשת ממדים אוניברסליים בדבריו בשלהי מלחמת העולם השנייה: "...ספרותנו עומדת לפני תפקיד גדול וקשה: להנהיל תורת-חיים לדור שארית-הפליטה. דור שהמוות הביט בו באלף עינים. המשימה המרכזית היא לשוב ולהפיח רוח של גבורה וכבוד לחיים ולקדושת-החיים"; המסר (מ' ריס' סגוליות) ההיסטורי, שנושאות דמויות "שיח העתים", שב ומתמקד מבעד לדבריו הנרגשים של אשר ברש בכינוס הסופרים הארצי, שעמד בצילה של השואה הנאצית (כ"ה באלול, תש"ה): "התקלה בהיסטוריה שלנו, שהיינו יותר מדי קלים לסמוך על ישועות שלא כדרך הטבע. ועוד קדמונינו אמרו: אין סומכים על הנס'. זכור את אשר עשה לך עמלק' — התורה לא הסתפקה בצינוי החיובי, זכור' והוסיפה בסוף הפרשה, לא תשכח. אסור לשכוח שעמלקם של ישראל חי בכל הזמנים. הוא עוד לא מת, אף-על-פי שהוא מתחפש לפעמים כמת. אומתנו קבלה אזהרה אחרונה שאין למעלה הימנה. אוי ואבוי לה אם תסיח דעתה גם מזו. אסור לחדול מלהזכיר ומלהתרות אסור לנו להסיח את הדעת כאשר עשינו עד כה... בשכבנו בלילה אל ישכב לבנו. הרי זה חשבון ארון, חשבון הפרט והכלל הנוגע ומעורב בטרגדיה משותפת".

תקצר היריעה מלדון בשפע הבעיות ומלהקיף את המיגוון הרחב של אישים הכלולים בכרך זה, אולם אין ספק, כי "פגישות ודברים עם סופרי הדור" מהווה לקוראיו חוויה שאינה חושפת בלבד, אלא אף מנעימה ביותר.

אנשים אחרים. שמרני שלא יאמר פי דבר שלא כרצונך, ואפילו חידושי-תורה אמיתיים. עזרני שלא אלמד אדם אלא דבר שראוי לו לקבל אותו, ואם אלמד תורה ברבים, עזרני שלא ישמע כל אחד מן השומעים אלא מה שהוא צריך לו, ולא ייכנס בלבו של כל אחד מהם אלא מה שנוגע לו ולא יותר. זכני לדבר על אוזן שומעת, שיהיו דברי מולידים ועושים פירות טובים, ולא ילכו דברי תורה שלי לבטלה. עזרני שכל אחד מן השומעים יקבל מדברי כפי מדרגתו ובחינתו, ולא יעשה על-ידי דבר שאינו לפי מדרגתו ובחינתו.

פרופסור ברגמן, שנולד בפראג וסיים את לימודיו הגבוהים בפילוסופיה ובפיסיקה באוניברסיטת ברלין, התקשר בצעירותו עם מרטין בובר שהשפיע עליו השפעה ניכרת. בימי מלחמת-העולם הראשונה היה קצין בצבא האוסטרי. בהיותו צעיר בפראג, התארגנו חבריו וכינו את אגודתם "אגודת הרדר", בהרגישם את הרוחב ואת המעוף של רעיונות הרדר, שמקומו נודע בעיקר בתולדות הספרות הגרמנית ובתולדות החינוך (1744—1803). לדורות הבאים היה נראה כסופר, כפילוסוף, כחוקר המקרא, ועוד. הרדר הוא שאמר, כי מן הראוי שישקיע אדם עשר שנות לימוד השפה העברית, כדי שיבין את השירה הנפלאה, "ברכי נפשי" (מזמור קד) במקורה, שכן היא אחת המרגליות המזהירות ביותר בספר התהלים. לדעת הרדר, תפקידו של המבקר הוא לשים לב לשפה שבה נכתב הספר. השפה העממית היא מעיין העשוי להחיות את השפה. לותר ידע לשים לב לאופן שבו מדבר העם. כמו שפתנו העברית היום, היתה השפה הגרמנית אז בשלב היצירה. לותר הצליח לתת דחיפה חדשה לגמרי בחיי השפה הגרמנית. המבקר אינו קרוא לכך, שיהיה המהלל או המגנה של המחבר שעל ספרו הוא כותב את הביקורת, אלא בעיקר הוא צריך להיות הגשר בין הספר והקורא. האיש העוזר לקורא לקרוא ולמחבר להשפיע על הקורא.

על חיי הנעורים של ז'אן ז'אק רוסו (1712—1778) מוסר פרופ' ברגמן, שהיו חיי נדודים וחיפושים. משרת היה, פקיד מסים, מורה-בית, מעתיק תוו-נגינה, מלחין. בגיל שלושים הגיע מז'נבה לפאריס, שהיתה אז המרכז של התרבות באירופה. מאמרו "על המדעים והאמנויות" זכה בפרס. שלילית לגמרי היתה תשובתו כשנשאלה שאלת-הפרס: האם תרמה התחדשות המדעים תרומה כלשהי לטיהור המוסר? בן-לילה נעשה רוסו לאיש מפורסם. רוסו דרש לשוב אל הטבע הטוב והבלתי-מושחת. את רעיונותיו על החינוך הביע רוסו בספרו אמיל. הואיל והוא טוב ביסודו, הייב המחנך רק לאפשר לו להתפתח באופן חופשי וספונטאני ולשמור עליו שלא יושחת על-ידי ה"תרבות" של סביבתו. תפקידו של המחנך הוא בעיקרו תפקיד מונע: הסרת המכשולים האורבים מצד הסביבה להתפתחות טבעית של האדם. ספרו של רוסו האמנה החברתית מתחיל במלים: האדם נולד חופשי, ובכל מקום אסור הוא באזיקים. כמו שהאדם אסר את עצמו באזיקים, כך הוא יכול לשחרר את עצמו על-ידי כוחותיו.

רובו של הספר תולדות הפילוסופיה החדשה מוקדש לעמנואל קאנט (1724—1804). שיטתו הפילוסופית של קאנט מוצעת כאן בפירוט רב. לפיה ההיסטוריה אינה מתכוונת לטובת הפרט אלא להתפתחותו של המין האנושי כולו. הטבע מכריח את האדם לפתור את בעיית החברה האנושית. בכל בני-האדם מצויה הנטייה להתחברות, אך גם השאיפה להתבודדות. האדם היה רוצה להיות בשלום ובנחיות, אך הטבע יודע מה מועיל להתפתחות המין האנושי: הוא רוצה במריבה וכשם שהעצים ביער מתפתחים וגדלים על-ידי כך, שכל אחד שואף ליטול את האוויר ואת אור-השמש מן העצים האחרים, ועל-ידי כך הוא צומח בזקיפות אל הגובה, כך צומחת ומתפתחת תרבות בני-האדם כתוצאה של החברותיות הבלתי-חברותית. כל המלחמות הן ניסויים של הטבע להרוס מדינות וליצור מדינות חדשות, עד שיושג פעם מצב של שלום ושיווי-המשקל בין המדינות. תכליתה של ההיסטוריה — חבר לאומים, אשר יערוב לכל חבריו את מירב החירות האפשרית. קאנט טבע את הרעיון ואת הביטוי חבר לאומים, כדי לציין את החלום המשיחי של פילוסוף.

קירקגור מתחיל את ספרו חיל זרעדה בסיפור העקדה. הוא מבקש להגיע להבנת דמותו של אברהם ולהבנת עקדת יצחק על-ידי כך שהוא מנסה לספר את הסיפור מחדש. הוא מתעניין בתגובתו של יצחק לעקדה, שעליה אין התורה מספרת כלום, וביחס הנוצר בין האב והבן על ידי העקדה. קשה היה לו לקירקגור להבין את האב ואת הבן: כיצד אברהם ויצחק שבו מן ההר והמשיכו

ה ס ו פ ר ו ה ק ו ר א

מאת י. זמורה

(מסה זוטא)

לא שתי מטבעות נפרדות הן — ה"סופר" לחוד וה"קורא" לחוד, אלא מטבע אחת היא על שני צדדיה, מצד אחד — הסופר, ומצד שני — הקורא (או כפי שהילדים מגדירים: מצד אחד "עץ" וצד שני — "פלסטיין"), ובשום פנים ואופן לא יתכן סופר בלי קורא. סופר בלי קורא הנו — אבסורד, וכמוהו כקורא בלי סופר, מטבע שצידה האחר חסר, או שחוק — לא מטבע היא, כי הא בהא תלייא, פשוטו כמשמעו.

אם שמוע שמעתם סופר, האומר כי הוא כותב לעצמו ולנפשו, הרי אחת מן-השתיים: או שהוא תמים, שאינו מבין מהי כתיבה ומהי ספרות, או שהוא "חולם", אם מדעת ואם שלא-מדעת.

אם סופר מתכוון רק לנפשו, ולא לנפש זולתו — למה לא יסתפק בהרהורים-לנפשו? למה לא די לו שהוא חושב, שהוא מרגיש, שהוא רואה (מראות)? לשם מה הוא מעלה את הרהוריו, את רגשותיו ואת מראותיו על הנייר דווקא?

* * *

ודאי, אני יודע, אי-אפשר לי לא לדעת, כי ההתייחדות עם העט והנייר, יש בה משום תענוג רב, והרהור שהרהרתי או הרגשה שהרגשתי, או מראה שראיתי ואני בא להעלותם על הנייר — משנים טעם, מוסיפים כוח ומתעצמים על-ידי מעשה זה כשלעצמו, ועל כן יש הצדקה לכתיבה, גם אם הכותב אינו מביא בחשבון במפורש את הקורא וזולתו. אף-על-פי-כך, — אין לי כל ספק, כי כל כתיבה, גם התמימה ביותר, מביאה בחשבון, ואם גם בלי יודעים, את האפשרות הטבעית והמוסברת, כי את הכתוב קורא יקרא מישהוא, עכשיו או לאחר-זמן.

את חיייהם כאילו לא קרה כלום. מתוך סיפור העקדה בא קירקגור לידי המסקנה, שדחייה של המוסרי מפני היסוד הדתי היא הרת סכנות אימות. בני-אדם יכולים רק לצמצם את הסכנה על-ידי כך, שהם מצמצמים את ההסתמכות על הקול האלוהי למינימום. האדם השומע את הקול חייב ללא-הרף לבדוק את עצמו, אם אמנם שומע הוא את קולו של אלוהים, או את פיתויו של השטן. מילדותו היה קירקגור נתון לשלטונה של מרה-שחורה, וידע להסתיר אותה תחת מטוה של עליונות, שובבות, ואפילו פריצות, עד שאיש לא יכול היה לנחש מה מתהווה בקרבו. פעם רשם ביומנו: "זה עתה חזרתי ממסיבה, שאני הייתי רוח החיים בה, שפתי נטפו חכמה ושנינות, כל אחד צחק והעריך אותי, אבל אני הלכתי משם ורציתי לירות בעצמי". לפני מאה וארבעים שנה, בהיותו בן עשרים ושניים, כתב ביומנו: "מה שחסר לי בעצם הוא לברר לעצמי מה עלי לעשות... שומה עלי להבין את ייעודי... מה יועיל לי אם אמצא אמת הנקראת אמת אובייקטיבית, אם אשנן את כל שיטות הפילוסופיה...? מה שחסר לי הוא, לחיות חיים אנושיים שלמים ולא רק חיי ההכרה, לבסס את פיתוח רעיונותי על משהו הקשור בשורשים העמוקים של קיומי, של האקזיסטנצייה שלי".

מרטין בובר היה בנעוריו נתון להשפעות המיסטיקה, הוציא ספרים ומחקרים בתחום המיסטיקה היהודית, הסינית, הגרמנית, עד שמצא את דרכו אל החסידות. בשנת 1923 הופיע ספרו אני ואחה, שבו כלולה הפילוסופיה הדיאלוגית שלו. המחבר מסיים את מסתו על הפילוסופיה הדיאלוגית של בובר בדבריו של בובר עצמו, כדלקמן: "היודע אתה בלבך לעולם, שאתה צריך לאלוהים יותר מכול, וכלום אין אתה יודע גם זאת, שאלוהים צריך לך במלוא נצחיותו? היאך יכול היה האדם לבוא לעולם אלמלא היה אלוהים צריך לו, והיאך יכולת אתה לבוא לעולם? אתה זקוק לאלוהים, ואלוהים זקוק לך. טעם אלוהי בכך, שאלוהים קיים, שקיים העולם, שקיימים אתה ואני...".

אם בחיי הכותב, או לכל הפחות, — לאחר שיצא מן העולם הזה, כלומר: לא תיתכן כתיבה לשם כתיבה בעלמא, רק למען הכותב עצמו, אין הדבר טבעי כלל, אלא מלאכותי, מלאכותי עד תכלית.

אכן, אנו אומרים על פלוני, או פלמוני, שהוא מדבר כדבר־אדם־אל־נפשו. הכוונה כאן לדיבור־בקול — ואין אזניים לדיבורו, אל אזני הכתלים. בר־נש כזה נראה בעיני חברות כאדם שאינו־נורמלי, רחמנא ליצלן. האם אין אנו נדים לאיש, שאנו רואים אותו מדבר־בקול ואין שומע לו? הכר הכרתי משורר עברי, שבין שאר גילויים של „בוהימה“ ושל „אדם־לא־מ־הישוב“ היה מדבר לעצמו. כששאלתיו פעם: „ידידי שמאי, עם מי אתה סח?“ ענני בפיקחותו: „הרשני נא לדבר פעם עם איש חכם“. הפיקחות פיקחות, והתשובה המשעשעת — משעשעת. אבל אי ואתי ואתו חכם־המדבר־רק־לעצמו. העובדה שלעצמה שאדם סובר סברה, כי הוא החכם ואין בלתו, ואם גם בתורת בדיחות־דעת, מעידה על משהו בלתי־נורמלי — — —

נדמה לי, כי איני טועה ולא אטעה, אם אומר, כי הספרות וכל אמנות לגילוייה השונים לא באה אלא מכוחה של בדידות האדם, המבקש לו חבר להסיח את לבו בפניו. הכתיבה היא רצון — גלוי או כמוס — להשפיע, להתחבב, להפליא, לקנות ידידות, להתרפק, להנעים, למצוא חן, לאסור בחבלי־תודה. מובן מאליה, כי בהמשך הזמן התעצנו הרצונות והכונות של הסופר — ושל כל אמן — והסופר מתכוון לחנך, לעדן את הנפש, לתקן את החברה, להקנות בינה בהליכות החיים, לעקור יצרים רעים, להצביע על עוולות, להשניא כיעור, מידות רעות, להאציל עדינות־נפש ולינטוע שאיפה לאידיאלים, לאתיקה ולאסתטיקה, וכו' וכו'. האם לא ברור הדבר, כי כל אלה מוכיחים, כי הכותב כותב בשביל מישהו ולא לנפשו ולעצמו?

שירי זמן אחר / סוף מעמוד 181

ויבשות, שניגלו מלאי קסם ותעלומה לנוסעים המפורסמים והתכווצו לאח־מכן לרפליקות המוקטנות והמופשטות למחצה של האטלס. „נופים“ אלה — במובן אחר של המלה נוף — מקבילים גם לנופי העצים שבשדרה, אלא שלעומת היקוד הצבעוני של אלה האחרונים הם „קרירים“ יותר. האקבלה קרבה והולכת לנקודת ההיתוך של שני העולמות, שנתגלו מלכתחילה כמנוגדים זה לזה בצורה בוטה כל כך. זהו ההיתוך המתחייב מן ההכרזה „אין אז“; וה„עזה“ זורמים זה לתוך זה ומהווים רציפות אחת של „בהירויות ואפלות“. העלווה הסבוכה המוארת של השדרה ניתנת לבחינה מדוקדקת לא פחות מסוגי הספרות, ובה מסתמנים בפועל אותם וורידים, שהמרצה עסק בחישובם (הבית השלישי שופך, איפוא, אור חדש על משמעות המטאפורה שבראשית הבית השני). כשם שהיא יוקדת באורות הירוקים והאדומים שבחוגך עשוייה היא להיות מוארת באור הבהיר והקבוע שבאולם. הוא הדין בסוגי הספרות ובמפה הספרותית הנוצרת על פי איבחונם. העלווה והספרות כאחת, כל כמה שהן ניתנות לאיבחון ולקביעות מדוייקות, הן גם חידה של הווייה זורמת, בלתי נפסקת; ואם אין הן חידה אחת, הרי הן לפחות חידות דומות זו לזו. המשורר השלים בשירו מהלך דיאלקטי מלא ורצוף. אחר הצגתן המיוחדת של תיזה ואנטי־תיזה, ששונותן התממשה לא רק בתוכן, אלא גם בלשון וצורה, העלה בשני שלבים את הסינתזה, שלבים אלה מקבילים במידה מסויימת לתיזה ולאנטי־תיזה, שכן הראשון שבהם עוסק בהופעה חיה (אמנם הזויה) של הספרות באמצעות נושאייה, הסופרים, ואילו השני מרחיק אותה מתחום הממש לתחום ההפשטה. במהלך זה נעשית הספרות לנוף („נופי הסיפורים שגילוי“) הנהפך לזמן (עבר ניתן לניתוח ולאיבחון), מעולם למפת־עולם, מהווייה לידיעה. תוך כך היא גם נשארת בנופיותה, במוחשיותה, בנוכחותה הקיומית.

בשירים כ„הרצאה“ קרוב פרייל קירבה מירבית למיזוג אידיאלי ושירי שלם של הקאטגוריות של הנוף והזמן, כפי שלא מזוגו עדיין בשום שיר משיריו המוקדמים יותר. כאן מתגלה במלואו צידוקו דחף היצירה, הדוחק בו שלא לחזור על מה שכבר עשה אלא לחפש דרכי חיבור חדשות לאלמנטים השונים, שמהם מורכב עולמו החזויתי והסיגנוני. יכול להיות, שהשיר מצביע גם על הכיוון שבו תתפתח יצירתו להבא: גילוי מחודש של הנוף מאותו אספקט שבו הוא נראה גם כזמן, או להיפך, פיתוחה של שירת הזמן עד למקום שבו תיעשה „חידת היותה“ דומה ואולי גם זהה עם זו של שירת הנוף.

גלויות אור מִיִּשְׂרָאֵל

מאת י.ד. אברמסקי

א. ז. בן-ישי ע"ה

בן שמונים וחמש נפטר א.ז. בן-ישי, ובחשאי נפטר. האיש המרגיז ספרות ומרעיש סופרים יצא מן העולם בהעלם ובהיסח-הדעת: כבר נתעלמו ממנו והסיתו ממנו את הדעת, וללוותו לא בא איש מן הסופרים (והוא מת בעצם הוועידה של אגודת-הסופרים, כשהסופרים היו מכונסים בתל-אביב), והוא שנים רבות היה החולש על ועדות-הפרסים מטעם עיריית תל-אביב וידו היתה בכל ענייני-הספרות. וידו חזקה היתה ולא נרתעה מפני תככים. יותר משאהב חלוקת-פרסים אהב מחלוקת. לא לחינם, לא היה רצוי כלל לאחיו. פיקח היה, אבל לא הלך בדרכי-הנועם. לא נמשך עליו חוט-של-חן.

הרבה עתונים יסד והוציא (כגון „על המשמר“, שבועון ירושלמי בתרפ"ג, ובו פתח שטיינמן במלחמתו בביאליק ובספרות העברית המקובלת. שטיינמן היה חברו מנעוריו, מן הישיבה, ולימים כתב עם שטיינמן בפסבדונים משותף „כתובים“), גם עתונים הומוריסטיים, ולא פעם הוציא לאור „קרובץ“ לפורים, והוא, ההומוריסט, הומור לא היה בו, אבל מימאריסט היה: פרקי-זכרונות יפים כתב, גם מאמריו הרבים שחתם עליהם „אהרן בר שמואל“ זכורים לטוב עד עצם היום הזה, כי הוא, הכבד, עטו היה קל ולא כקרדום כבד נפל דברו, אלא במשובת-פולמוס ומסכת-עוקצין נתן מלוא חפניו, מתוך ידו הקמוצה.

הוא היה פעם אסיר-מלכות: הוא התקיף במאמריו את דה-האן, אמר אחד הלצנים לרשות הבריטית: הוא נלחם בדה-האן, שמע מיניה; הוא שלח בו יד, הוא, א.ז. בן-ישי, רצחו. והוא הוציא חוברת מעניינת מאד, „הקדוש דה האן“, שניים-שלושה משיריו נעשו שירי-עם. (תחילתו בשירה ב„העם“ המוסקובי וב„התקופה“).

תמיד ביקש להראות צעיר ממה שהוא. פחד מאוד לגלות את גילו, והיה מצעיר עצמו, „אך לא זקן, אך לא זקן“. אבל זקן היה, בן שמונים וחמש, הוא נתן את דעתו לחקור את גלגולי-הפרודיה ותחילת ספרות-הצהלולים בעברית.

כשיבוא חוקר לחקור את העתונות ההומוריסטית והפרודיסטית של דורות האחרונים בישראל — לא יהא עליו דילוג על א.ז. בן-ישי — אהבה, אף על פי שדור זה לא הדגיל עליו אהבה, לא איש-רעים, אבל גם הוא עבד את הספרות העברית, עבד שישים שנה, ובשישים דרכים.

על הבחירות לכנסת *

לא הספקתי לכתוב: ל"ו גלויים מי יודע? אני יודע: ל"ו רשימות עומדות היו להימסר לוועדת-הבחירות-לכנסת, ועד שלא כתבתי — הופתענו אפתעה גדולה: בסך הכל רק עשרים ושלוש רשימות, נער-נעריים יכתבון כמנין אצבעות ידיהן, מה דל יבול-הרשימות!

והחידוש הגדול הוא: „הרשימות“ הוותיקות נתחדשו קצת. אין לך רשימת-מועמדים שאין בה פנים חדשות ושמות חדשים, של צעירים, המאבן שהאבין הכל, את כל התסיסות, כאילו נפסק. ההסתלעות של החיים הפוליטיים, הקרישות של המפלגות, כאילו הוצצו וכאילו נסדקו: צעירים עלו בחומה!

וכי תאמרו „הוותיקים“ מה תהא עליהם ומה יעשה להם? בכזו בכה להולך-לכנסת, ואל תבכו למסיימי-ישיבתם בכנסת ולנפטרים ממנה, אין נפטרים מהם.

* הרשימה נכתבה לפני הבחירות, וניתן לה מקום עתה, כי יש בה כדי ללמד גם על תוצאותיהן.

כבר יש אומרים פלוני יהיה נשיא האוניברסיטה באילת, ופלוני יהיה נשיא האוניברסיטה בים-המלח; אמנם, עדיין אין שם אוניברסיטה, אבל תקום אוניברסיטה במקומות הנידחים האלה וכיוצא בהם, כדי למנותם נשיאים. (מסורת היא במדינת ישראל: אחד מאנ"ש כי יאמיש יומו ושעתו תעבור ואין יודעים להיכן להכניס אותו — ממנים אותם נשיאי אוניברסיטאות ונגידי-מכוני-מדע. זו כבר מסורת). ועוד אחד ימונה „ראש גלותא“, נציב-העם-היהודי, אשר על תפוצות-ישראל. כללו של דבר: לא יאבד בישראל מי שהיה מראשי-העם: לא חינם יש סוכנות ויש אוניברסיטה וכל השאר.

אנשי-הבינה-לעתיים-של-בחירות, היודעים לנחש ולמצוא את התוצאות, חוזים נצחון ניכר לרשימה החדשה ד"ש, שבראשה הפרופסור יגאל ידין, ואחריו אלופי-צה"ל-לשעבר ואנשי-מעשה בהווה. הרשימה הזאת מתווכה בין ה„שמאל“ ובין ה„ימין“, ומכאן סיכוייה. אנשי-ד"ש תולים תקוותיהם בפרופ' ידין: עוד לא פג קיסמו, לא תש כחו שבפיו. ואמנם, איש-שפתיים הוא ידין. אבל, בדבר אחד כמוהו ככל הארכאולוגים בישראל: לא איש-שפה. כל הנפשות היו במעמד הר-סיני. כיצד אפוא קרה, שלא כל ישראל יש להם חלק בעברית? זה מעשה משכבר הימים: במעמד הר-סיני עמדנו הסויים ודמומים: חזינו אלוה, משערות-ראשינו דיבר אלינו. אבל נערים שבנו לא יכלו עמוד בחרדת-קודש, לא יכלו נשוא את הדממה. אמרו: עד שיגלה עלינו הקב"ה במתן-תורה נלכה נחפשה ונחפשה אלו מציאות ארכאולוגיות. ועד שהם עוסקים בחרסים נגלה עלינו הקב"ה ונתן לנו את התורה. אנו, שקיבלנו את התורה, נדע עברית. הארכאולוגים העברים חריסים** הם. אבל לא החזיקו בלחות-הברית.

יגאל ידין הוא חריס את חריסים. ארכאולוג עם ארכאולוגים. והם כולם לא הספיקו לקבל תורה בהר-סיני. ומאז ועד עתה עוד לא הספיקו. עוד הדרך רב עד גישתם אל העברית. דרכם אל הניצחון בבחירות ובכל עשייה, קצרה יותר וודאית יותר.

אלופים ואלופי-מישנה משובצים לרוב ברשימת „ליכוד“ וברשימת „ד"ש“ ובעוד כמה רשימות. ב„איגרת רב סעדיה לקהל מצרים“ (כפי שכתוב בכתובת נכתבה האיגרת סמוך לעלות רס"ג לנשיאות, היינו סמוך לכ"ט אייר — א' סיון תרפ"ח, (928)) כתוב לאמור: „וכן יום ביום תבשרונו משלומכם כי שלום נפשנו הוא, כי אם אין צבא אין מלך ובאפס תלמידים אין הוד לחכמים“ (שרגא אברמסון: „במרכזים ובתפוצות בתקופת הגאונים“, ירושלים תשכ"ה, עמ' מ').

יום ביום אנו מבושרים: היום אין מלך ואין מצביא. ואין יודע ואין מגיד: אי הישועה ומי הם אנשי-גאולתנו? רוצים להשבית את מדינת ישראל מהיות מדינה במדינות — ומצליחים בזאת. ומי יציל, מי יגאל? שביתות, שביתות שביתות. לא כל „נבחר“ יגאל.

רשימות חדשות, גם ישנות, כולן יחד „יחללו אותך וינשרו אותך“, עם ישראל: הם שהביאו לידי נשירה נוראה: מעץ-החיים של מדינת ישראל נושר כל עלה רטוב, כל צעיר — יורד והולך לעבר-הים. (לא טוב הדבר נבול תבול. ר' יהושע אומר, יחללו אותך וינשרו אותך. מכילתא-האראוויטץ-רבין, יתרו פרשה ב', דף קצ"ז). ועוד יחולל שם ישראל בגויים.

עם נפלא עם ישראל: גדול מכל ממשלותיו, גדול על אף שריו ומושליו ונבחריו.

ועל אף הכל — עם-עולם. עם נצחי.

** חריסים — כנויים הקדמון של האיסיים, על שהיו קמים עם זריחת-החרס-השמש וכתוב במגילת חריסים (ספרי-פינקלשטיין, עקב י"א, פיסקא מ"ח, עמ' 112, וע' משי"כ במאמרי על מהורות פינקלשטיין, וכשם „שמחסד“ נגזרה המלה „חסיי“, כך מ„חרס“ — חריס.

על לשונו של דב סדן

מאת ק. בכרך

7. „מה קדם למה, המעשה לסיפור המעשה, או סיפור המעשה למעשה“.
8. „משנקעו שני קווי החיבור מבית, נראה קוראו וייחוסו“.
9. „זכר גשמת חיים... זכר ברק עינים... זכר צליל הקול...“
11. „דמויות ובני דמויות“.
12. „בסוד סודו“.
13. „הדקה מן הדקה“.
וכאלה עוד רבים.

ג. הוא מביא שם אחד, או תואר, או פועל בשתי צורות.

1. „כל שנאגר לו בנושא וקירוב קירובו“.
2. „מצידי צדדים“.
3. „תלמידי הזמרים ותלמידי תלמידיהם“.
4. מחקים ומחקי מחקים.
5. „הולכה והליכה...“
6. „עומק פעולתה ופעולת עומקה“.
7. „מנחיל ונוחלו“.
8. „לסייע ולהסתייע“.
9. „זרוי ומוזרוי“.
10. „נתנסה בנסיונות הרבה“.
11. „התעלמות עקשנית ועיקשת“.

ד. המשפט האחרון המסכם של כל סעיף הוא לרוב לקוח מן המוכן, לרוב מן הגמרא.

1. „כתוב השלישי המכריע ביניהם“.
2. „היאך שנשקו אהדדי“.
3. „התערבותם של שועלי (הרצנויה) המחבלים“.
4. „הפסדו שלו יצא בשכר קוראו“.
5. „אפילו ביקש להוריד נמצא מעלה“.
6. „בשרי ועורי עובו ולבושי שמרו“.
7. „עיקר חסר מן הספר“.
8. „שירתו תיצרר בצרור חיינו“.
ועוד רבים כאלה.

ה. חידושי שימוש אחדים.

1. ערבה טראגדיה ושתיה קומדיה. (שתי וערב).
2. „גורפנות וחוטפנות“.
3. „עוברת על גדות עצמה“.

לידי נודמן ספר של דוב סדן, „אבני מפתח“, מסות על סופרי יידיש, כרך ראשון. כיוון שהסופר חביב עלי, והנושא — ספרות יידיש — קרוב מאוד ללבי, קראתי את הספר כולו כמעט במושב אחד. למותר להוסיף שהקריאה גרמה לי עונג רב. רצוני להעיר בזה אי אלה הערות על סגנונו של סדן.

דוב סדן הוא יליד גליציה, חבל ארץ שרוב יושביו היהודים היו חסידיים, חוץ מהמשכילים, ואף שהוא עצמו משתייך לסוג המשכילים — ציוני, כותב עברית ויידיש — ניכרים סימני החסידות בסגנונו, דבריו ספוגים דברי תורה, וצורת כתיבתו היא כשיחת רבי עם חסידיו. וכדרך רבי הרוצה להשפיע מתורתו על החסידים הוא חוזר והולך על רעיונותיו ומדגיש אותם. כמו כן דבריו מלאים רמזים ורמזי רמזים לפסוקים מן המקרא ודברי חז"ל; מי שאינו מצוי אצל המקורות לא ימצא את דברי סדן במלואם.

ואלה הם, לדעתי, סימני ההיכר של סגנונו.
א. לשם הדגשה הוא כופל חלקי משפט.

1. „כמה מיני ראייה מניחה אותה דמות, כמה מיני ראייה“.
2. „מה ריח של הידוש צרור בהם, ומה צרור בהם בכללי“.
3. „לאחר שטיענו בכך כאילו לא טייענו“.
4. „בחלומי מתערבבים עליו עגלה, ובעל עגלה, שוט, ערים ועיירות בלא שיעור, בלא שיעור“.
5. „אם לא על כולם, הרי של רובם, ואם לא של רובם, הרי של רוב רובם“.
6. „זה מקצה זה, וזה מקצה זה“.
ב. הוא כופל מלה אחת.

1. „נסמן מתחת כל חיבור וחיבור“.
2. „לא כנידולם גידול, ולא כהשכלתם השכלתו“.

3. „מוסד לא מוסדי“.
4. „שכן כרוחה הוא רוחו של כל השיר“.
5. „בין אלה... ובין אלה“.
6. „שיעורים כשיעור...“

סממני סגנון אלה מצויים אצל רבים מסופרינו, אלא שדוב סדן מרבה להשתמש בהם ומגמיש אותם לצרכיו.

בין ספרים חדשים

הקיבוץ היהודי באמריקה בשנות התעצמותו. בסוף הספר הערות, מפתח של שמות אישים, מוסדות ומקומות. בספר 348 עמ'.

ד"ר אדיר כהן: משנתו החינוכית של מרטין בובר

הספר שהופיע בהוצאת "יחידו" ובו 448 עמ', מכיל י"ג פרקים הדנים בצורה יסודית ומקיפה בנושא לכל בחינותיה והש"ל כותיה להשקפת-העולם של אחד מהוגי הדעות היהודים המקוריים ביותר בדורות האחרונים. — בין הפרקים: תורת הדושיח של בובר כמסד למשנתו החינוכית; דת וחינוך דתי במשנתו של בובר; תורת ה"חסידות של בובר כמנוף לחינוך רליגיוזי; חינוך לאומי וחינוך ציוני במשנתו של בובר; מרטין בובר והתמורות בחינוך ה"מודרני, ועוד.

במבוא, משנתו החינוכית של מרטין בובר, מציין ד"ר אדיר כהן, שהספר נבנה על עיון בחינה וניתוח של כתביו המרובים והעשירים של בובר בתחומים השונים של הגותו ויצירתו, על בחינה של מאות מאמריו, נאומיו ורשימותיו, על בדיקה של אלפי מכתביו ועל נסיון להקיף את הספרות הגדולה והעצומה שנכתבה על בובר.

בסוף הספר ביבליוגרפיה מפורטת (26 עמ') המכילה: א. כתבי בובר בעברית, ב. מאמרים של בובר בעברית, ג. כתבי בובר בגרמנית, ד. כתבי בובר באנגלית, ה. ספרים על בובר, ו. מאמרים על בובר בעברית, ז. מאמרים על בובר באנגלית. — ד"ר אדיר כהן הוא חניך האוניברסיטה העברית בירושלים ו"אוניברסיטת ניו-יורק. הוא מכהן כמרצה בכיר ועומד בראש החוג לחינוך באוניברסיטת חיפה וכיו"ר החברה לחינוך בעיר הזאת. בין ספריו: "יצירתו הספרותית של י. ת. ברנר", "ספרים עבריים בני זמננו", "הסיפורת העברית בשנות המדינה", "יאגוש הורצ'אק ה"מתנן" ועוד. כמרכן הוא עורך כתב-העת לעיון ולמחקר בחינוך של אוניברסיטת חיפה "עיונים בחינוך".

אבשלום

ישראל הרבורג: יהדות אמריקה במבחן

אוסף "מסות ומאמרים על קיומנו התרבותי בחברה פתוחה". רוב המאמרים ש"בספר נתפרסמו בשעתם ב"הדאר" בט"ו השנים האחרונות והם דנים בבעיות שניסרו ומנסרות בחלל עולמנו — בעיות החברה, החינוך, הדת והתרבות היהודית. הספר כולל גם הגיונות לימי מועד, עיונים במקרא ו"במחשבת ישראל, רשמים מביקורים בא"י וביקורת ספרים. בסוף הספר באים סיכומים קצרים באנגלית. — המחבר שימש מנהיג רוחני בהיכל בית-אל בליון, מאס. במשך שלושים שנה. חניך הגימנסיה "הרצליה" בת"א ומתלמידיהם של החכמים דוד ניימק, שמואל ש. כהן ומשה בוסנחויור ב"היברו יוניון קולג" בסינסינאטי, התמכר המחבר מאז פרש מכהונתו לכתיבה עברית. הספר הוא פרי זיקתו ללשונו שהוא נותן בה ביטוי חי וער לכמה פרשיות ממסכת חיינו באמריקה ובארץ.

שלום בארון: במבחן החירות

הספר המכיל "פרקים בתולדות יהדות אמריקה", הופיע בסידרת הפרסומים מטעם החברה לחקר תולדות ישראל באמריקה, ה"מכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים. בין הפרקים: תנועת האמאנצ'ר פאציה ויהודי אמריקה, גיבוש דפוסי ללימודי העברית, ראשית המפעל הקהילתי של יהודי אמריקה, משולחי ארץ באמריקה 1849 — 1879 ועוד. בפתח-דבר, "עם הספר", קובע משה דייחיס, ראש המכון ליהדות זמננו ש"סידרת המחקרים בלשון העברית על התהוותו של הקיבוץ היהודי באמריקה, תכליתה למלא את הצורך הגובר בספרי עיון בנושא זה, צורך המורגש זה כבר, בייחוד בהוראה באוניברסיטות ובמוסדות להשכלה בישראל ו"בתפוצות".

בסידרה הופיעו הספרים יעקב מ. מארכוס: מבוא לתולדות יהדות אמריקה בתקופת ראשיתה; משה דייחיס, בית ישראל ב"אמריקה: מחקרים ומקורות; בנימין קורן,

ידיעות

וד"ר דוד רודבסקי.

פרופ' הראל פירסם כמה ספרים במקצועו. הוא זכה בשנת 1969 בפרס על שם יצחק בן-צבי על ספרו „מסעי סיני“ ובשנת 1972 קיבל שני פרסי ירושלים על ספריו „זאת ירושלים“ ו„מדבר יהודה ומסע ים המלח“. הספר „זאת ירושלים“ הופיע גם באנגלית.

פרופ' הראל עשה את שנת השבתון שלו באוניברסיטת קלארק בוסטר, מאס. הוא לימד קורס בגיאוגרפיה מקראית וכן גם כתב ספר על מקורות המים הקדומים בארץ ישראל. תמצית הרצאתו על מסע סיני מתפרסמת בחוברת הנוכחית של ה„בצרון“.

הרצאתו של פרופ' מנשה הראל

לפני זמן קצר התקיימה במחלקה לחינוך ותרבות עברית בניו-יורק אוניברסיטה, הרצאתו של ד"ר מנשה הראל, פרופסור ל-גיאוגרפיה היסטורית באוניברסיטה של תל-אביב. נושא ההרצאה היה „יצאת מצרים ומסע בני ישראל במדבר סיני לאור החקירות הגיאוגרפיות“. קהל נכבד של מחנכים, חוקרים ותכמים נוכח בהרצאה המאלפת ש-עוררה ענין רב בגילוייה ובמסקנותיה ה-מדעיות המבוססים על חקירותיו ההיסטוריות-הגיאוגרפיות. קידמו את פני האורח ד"ר גפתי צבי וינטר, ראש המחלקה, ד"ר אברהם י. כץ, נשיא-כבוד של אוניברסיטת דרוסטי

נאום בארובה / סוף מעמוד 188

„גמרת, שיינהל'ה!“ — קרא בחיבה — „גמרת!“

„גמרת? — הצרידה באי-אמון — „גמרת?“

ליד מיטתה אימצה אותה הזקנה אל כסת גופה, אל ריח הוולריאן בתפוחים,

כממאנת להיפרד.

„מתי היא היתה אצלנו קודם?“ הדהדה מתוך באר אפלה — „לפני עשר

שנים? לפני עשרים? מתי זה היה, מיין טייערער?“

„אה, אילולא הייתי מוכר אז את המגרשים עבור קואופרטיב הגמלים

מוכילי הזיפזיף — גיחך הזקן אותו גיחוך-עלמים נוגע ללב — „את כולכם הייתי

עושה לבארונים, וגם את אחותך“. הוא נשא שוב את המנורה להאיר על פרידת

הנשים. „ומה כיום? כיום אני מוציא שמשה אחת כדי לסתום חלון שני“.

בחדר המדרגות, כשמגע זיפיו של הסב עדיין על לחייה, נזכרה האורחת

כי שכחה את ארנקה בדירה העליונה, רגע הרהרה אם לוותר עליו ולהמשיך לרדת.

„מה זה? כל-כך הרבה זמן החזיקו אותך הזקנימ'לאך?“ ריחרח איידלמן

בחדש — „מה היה לכם לדבר כל-כך?“

„קישקשנו“ — אמרה — ונטלה את ארנקה מן השולחן ובכך גילתה את

כל שנות חייהם של בני-דודיה, הצוחקות מתחת לזכוכית.

„קישקשנו! קאלטע לאקשן! הכל פנטזיות! הרי גם הוא כבר עובר-בטל.

גם הוא.“ הביט בה באיבה גלויה, אך כמבקש את אישורה.

„ואת הדירה עוד ירשום על שם אפרים“ — אמרה פתאום אשתו, תרה,

כביכול, בפניה של האורחת אחר עקבות השיחה עם הזקנים — „ולי נמאס לראות

שנים על שנים תמיד את פחי האשפה והמטבחים, אני רוצה כבר פעם אחת

בחיים לגור בחזית“.

„טוב, טוב, טפשה!“ — אמר איידלמן ושלף בכעס פיסת כותנה צהובה

מן הפומית.

לאחר שגמר את חוק לימודיו באוניברסיטה של מינסוטה. כמרכן למד בבית מדרש לי תורה בשיקאגו. בימי מלחמת העולם השנייה שימש רב-צבאי. הספינו אותו הרבנים אברהם שניאור, עמנואל רקמן, ישראל מובשוביץ, ברוך סילברשטיין, יהודה כהן ופינחס אליעזר הייט.

אנחנו משתתפים באבלו הכבד של העברי הוותיק והמסור, מנאמני תרבותנו מר גרשון אגרונוב בהילקח ממנו רעיתו המשכילה והאהובה מרים נ"ע בזכרה היקר ובעבודתו למען ערכי תרבותנו ימצא תנחומים המערכת וההנהלה של ה"בצרון"

תערוכה במלאת 80 שנה לא. צ. גרינברג

תערוכה לציון יום הולדתו ה-80 של ה-משורר אורי צבי גרינברג נפתחה בבית הספרים הלאומי באוניברסיטה העברית ב' בסיון (19 / 5) ש. ז. התערוכה משקפת חייו ויצירתו של המשורר. מאות המוצגים כוללים שירים, מאמרים ומכתבים שכתב אצי"ג במשך שנים רבות, וכן גם תצלומים ורישומים מעשה ידיו. בין הרישומים דיוקן של זאב ובוטניסקי ודיוקן עצמו. לקראת התערוכה הוכן קטלוג בן 150 עמודים, המכיל ראשי פרקים של חייו ויצירתו של המשורר. ספרי "לדור" בעריכת אלחנן אינדלמן וכו להוקרה

המועצה הארצית למען הספר היהודי החליטה בישיבתה האחרונה להלוק כבוד למשרד החינוך היהודי בנייריורק על מפעל ספרי "לדור", המהווה תרומה חשובה בתחום ספרות-הילדים העברית.

ספריית "לדור" נוסדה לפני כ"ה שנים ע"י ד"ר עזריאל אייזנברג ועורכה מאז ועד עתה הוא המשורר והמחנך אלחנן אינדלמן. עד עכשיו הופיעו כ-80 ספר על נושאים מגוונים שונים. זוהי הספרייה העברית לילדים ולנוער הגדולה ביותר בעולם.

אבידות

עזרא שפירא ז"ל

בגיל של ע"ד נפטר בירושלים עזרא שפירא, מפעילי ציונות אמריקה וממנהיגי הקהילה היהודית בקליבלנד. — המנוח סיים את חוק לימודיו כמשפטן באוניברסיטה של מדינת אוהייאו ועשה לעצמו שם כעורך-דין. הוא עסק בצרכי ציבור באמונה ותמך במפעלי החינוך והתרבות העברית. — לפני שנים השתקע שפירא בירושלים והיה חבר בהנהלה הציונית ובחוד הפועל של הסוכנות היהודית.

הרב צבי גורדון ז"ל

בגיל 69 נפטר הרב צבי (הרולד) גורדון, סגן-נשיא אכסוקטיבי של ועד הרבנים בני-יורק במשך 30 השנים האחרונות. המנוח נסמך לרבנות בישיבת חברון, שלמד בה

ISRAEL
Burials and American Disinterments
שְׁלֵמָה שאוֹרֶזְאָה

announces that RIVERSIDE continues to be the only licensed funeral director in the U.S. able to effect

Transfer to Israel within the same day

Har Hazettim Har Hamenuchot

And all Cemeteries in Israel

RIVERSIDE also is available as the

Sole agent for Sanhadrea Cemetery

RIVERSIDE only can offer this service:

Enroute to Israel within the same day

- Strict adherence to Halacha and Minhagim.
- Arrangements made during lifetime with no obligation.
- Chapel secured in any community.

RIVERSIDE
Memorial Chapel, Inc./Funeral Directors

MANHATTAN: 180 West 76th Street (at Amsterdam Avenue)/EN 2-6600
BROOKLYN: 310 Coney Island Avenue (Ocean Parkway at Prospect Park)/UL 4-2000
BRONX: 1963 Grand Concourse (at 179th Street)/LU 3-6300
FAR ROCKAWAY: 1250 Central Avenue/FA 7-7100
And Westchester Riverside Memorial Chapel, Inc.:
21 West Broad Street, Mt. Vernon/(914) MO 4-6800

Chapels in Miami, Miami Beach and Hollywood, Florida.
Solomon Shoulson/Andrew Fier

Published Monthly by Bitzaron, Inc. (Hebrew Literary Foundation), 1141 Broadway, New York, N.Y. 10001 (except January-February, April-May, October-November, when published Bi-Monthly, and March, July and August when not published), Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Editor; Dr. Gabriel Preil, Special Editor. Subscription, payable in advance, \$10.00 per year; foreign \$11.00. To members of the Armed Forces half-rate. Second class postage paid at New York, N.Y. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

See Europe on your way to Tel Aviv.

Israel is a long way off so it makes sense to make a stop on your way to Tel Aviv. And there's no better place to stop than in the heart of Europe—Frankfurt, Germany. You can rest, relax, shop, do a little business or rent a car and do some sightseeing in Europe's most beautiful scenery: the Rhine Valley, the Black Forest, the majestic Alps.

Lufthansa's fast comfortable jets leave from New York, Boston, Philadelphia, Chicago, Los Angeles and Anchorage. If you prefer kosher meals, please order them when you make your reservation. Call your travel agent or Lufthansa German Airlines.

Lufthansa
German Airlines

680 Fifth Avenue, 52 Broadway,
New York, N.Y. 10019—Tel.: (212) 357-8400

ברשותך הננסה לכל ימי חיך וקשר עם ארץ ישראל

פקדונך להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל

היום אתה יכול ליצור קשר חי עם ארץ ישראל ולהבטיח הכנסה לכל החיים על-ידי פיקדון לקיצבה שנתית של הקרן הקימת לישראל. תן דעתך על העתיד, עתידך ועתידה של ישראל. מענקך יסלול דרכים וייבש ביצות, יטע עצים, יגאל אדמת שממה ויכשיר את הקרקע לכפרים וקיבוצים חדשים. ובעת ובעונה אחת... תבטיח לעצמך הכנסה קבועה לכל ימי חיך. תשלום שנתי לפי הגיל והמין. כל שהגיל גבוה יותר כן יגדל התשלום. למשל, גבר בן 70 : 11.5% ; אשה בת 70 : 9.5% ; גבר בן 80 : 19.25% ; אשה בת 80 : 16.5%. וכמו כן תהנה מיתרונות מס הגונים. תנהג בחכמה כאשר תזוה את עצמך עם ישראל ותקבל ריווחה הגונה על-ידי מענקך. נא להחזיר את התלוש שלנו לשם אינפורמציה מפורטת יותר.

פיקדון להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל מענק המבטיח לך הכנסה לכל ימי חיך

Mail to: DR. ARON WEINBERGER, Director, JNF Foundation
42 East 69 Street, New York, N.Y. 10021

Yes, I am interested in helping the land of Israel while obtaining an income for life. Please send me more information about the Jewish National Fund Annuity Trust.

Name .....

Address .....

City .....

State ..... Zip Code .....

Date of Birth ..... Bitz .....

JEWISH NATIONAL FUND

42 EAST 69th STREET / NEW YORK 21, N. Y. / TRAFALGAR 9-9300